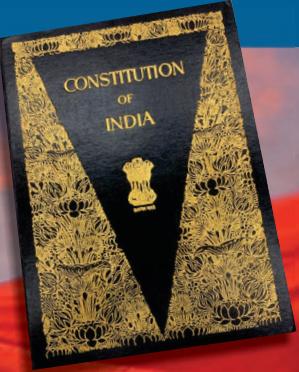

वनप्रस्थाई

जानेवारी-फेब्रुवारी २०२२

| चर्च आठवे - अंक याहिला | ड्रैमासिक |

जनजाती कल्याण आश्रम, पश्चिम महाराष्ट्र

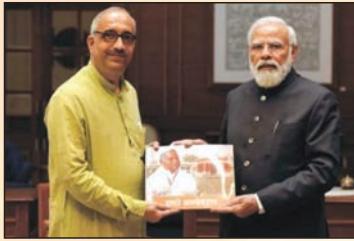

१५, कृषि नगर, महाविद्यालय मार्ग, नाशिक - ४२२००५

दूरध्वनी : ०२५३-२५७७४९९/२५८२४२९

E-mail : vkapune2009@gmail.com

Website: www.vanvasi.org

स्व. जगदेव राम जी की जीवनी पर आधारित चित्र पुस्तिका प्रधान मंत्री मा. नंदेंद्र मोदी जी को भेट देते हुए कल्याण आश्रम के अखिल भारतीय प्रचार प्रमुख श्री. प्रमोद जी पेठकर

पुणे महानगर चे अध्यक्ष प्रकाशजी धोका, 'Patient Specific Implant' याबद्दलगाज्ज्यमंत्री डॉ. भागवतजी कराड, याना माहिती सांगत आहेत. डॉ. कराड हे या प्लांट बदल खूप उत्सुक होते.

२५ व २६ डिसेंबर २०२१ रोजी केशव स्मृती, मुंबई येथे अ. भा. नारीय कायं बैठक संपत्र झाली. देशभरातील २४ प्रांतातून ५९ पुरुष कायंकर्ता व ३७ महिला कायंकर्त्या उपस्थित होत्या.

जनजाती कल्याण आश्रम संचालित अनुदानित माध्यमिक आश्रम शाळा गुहारी येहतील ध्वज वंदन.

ज.क.आ. प्रांत चे युवा कायं प्रमुख श्री. वैभवजी खटावकर हे ५ जानेवारी २०२२ रोजी एस.पी. कॉलेजच्या NSS अंतर्गत हजुऱ्या, जि. सासवड येथे जनजातीय क्रांतीकारकांची माहिती सांगताना.

ज.क.आ.पुणे महानगर चे अध्यक्ष मा.प्रकाशजी धोका आणि पुणे वैद्यकीय सेवा संशोधन चे मा. सी.आर.कुलकर्णी, मा.अमितजी शहा याच्याबोरवर प्रत्यावित बालासाहेब देवरस रुणालयाबद्दल चर्चा करताना.

९ जानेवारी २०२१ रोजी झालेल्या नातू फौंडेशन कार्यक्रमात विदर्भ व.क.आ. स ५०००० रुपये देणारी प्राप्त झाली. व.क.आ. प्रांत प्रचार प्रसार प्रमुख श्री. विनायकजी खाडे यांनी देणारी स्वीकारली.

२०.१२.२०२१ रोजी येवला तालुक्यातील ममदापूर येथील जनजाती समाजाला भेट देऊन वैयक्तिक व सामूहिक वनहक्क व रोजगार हमी योजना याबद्दल मा. गिरीशजी कुबेर यांनी मार्गदर्शन केले.

वनवारी कल्याण आश्रम पोर्ट ब्लैअर अंदमान, येथे विवेकानंद जयंती साजारी करण्यात आली.

क.क.आ.च्या पालघर, जिल्हा महिला प्रमुख सौ. मीराराई महाले याना 'सावित्रीच्या लेकी' या पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

॥ उद्धरेदात्मनात्माय ॥

जनजाती कल्याण आश्रम, पश्चिम महाराष्ट्रचे प्रकाशन – “वनपुण्याई”

* संपादक मंडळ

भास्कर गिरधारी
मोहिनी पाटणकर
अंजली गंधे
शोभा जोशी
अरुण गोडे

* मुख्यपृष्ठ

श्री. व्ही. वेलणकर
फोन : ९८२३०५९१००

* अक्षरजुळणी

प्रकाश आॉफसेट, पुणे
फोन : ०२० २४४२९७४४

* मुद्रणस्थळ

प्रकाश आॉफसेट, पुणे.
फोन ०२०-२४४२९७४४

* संपादकीय पत्रव्यवहार तसेच

अंकाच्या उपलब्धतेसाठी संपर्क
संपादक,

१९२ शुक्रवार पेठ, दत्तकुंज अपार्टमेंट,
काळ्या हौदाजवळ, पुणे - ४११००२
दुरध्वनी : ०२० २४४९२९९३/२४४६०९४४

* उत्तरापेक्षी : ८३८००६५२०९

* ई-मेल : anjugandhe@gmail.com

* वेबसाईट : <https://vanvasi.org/>

* खाजगी वितरणासाठी.

वनपुण्याई

जानेवारी - फेब्रुवारी २०२२
वर्ष आठवे | अंक पहिला | द्वैमासिक

१. संपादकीय	डॉ. भास्कर गिरधारी	... २
२. नाग विरांगना राणी गाइदिन्ल्यू	मोहिनी पाटणकर	... ३
३. जनगणना आणि धर्मकोड	डॉ. भास्कर गिरधारी	... ६
४. १ डिसेम्बर - पारंपारिक स्वर्धमं दिन	अमिता आपटे	... ८
५. जशपूर मेडिकल शिवीर	मोहिनी पाटणकर	... १०
६. जबरी पहाडिया - तिलका मांझी	शोभा जोशी	... १२
७. नगरिय कार्य	भर्ती साठे	... १४
८. युवा कार्य - एक आवश्यकता	भर्ती साठे	... १८
९. युवा कार्य - बैठक वृत्तांत	वैभव खटावकर	... २०
१०. लॉकडाऊन मधील लग्न	दत्ता वाघमारे	... २१
११. नांदेड सिटीतील आसावरी आनंदी कट्टा		... २३
१२. खेलकूदचे प्रास्ताविक	श्रीपाद पेंडसे	... २४
१३. आढावा	मोहिनी पाटणकर	... २६
१४. अभिप्राय		... २८
१५. ज.क.आ.पुणे महानगर त्रैवार्षिक नियोजन बैठक	महेश भुस्कुटे	... ३०
१६. प्रकाश मरते नही	महेश काळे	... ३२
१७. बस८८ २०२२	वैशाली देशपांडे	... ३५
१८. दिलीपभाई मेहता श्रद्धांजली	उषा भालेराव	... ३८
१९. एक आदर्श पूर्णकालीन पारिवारिक कार्यकर्ता	वैशाली देशपांडे	... ४०

या अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक मंडळ व जनजाती कल्याण आश्रम सहमत असेलच असे नाही.

संपादकीय.....

आपण स्वातंत्र्याचा अमृतमहोत्सव साजारा करीत आहोत. त्याचबरोबर जनजाती समाजाकडे आजही तेवढ्याच प्रकषणे लक्ष देणे गरजेचे आहे. गेल्या किंत्येक वर्षांपासून जनजाती क्षेत्रामध्ये, जनजाती समाजाला हिंदू समाजापासून वेगळे करण्याचे घडग्रंथ जोगत चाललेले आहे. या धर्म किंवा राष्ट्रविरोधी शक्तीचा मुख्य उद्देश, या जनजाती समाजात आपण अलग आहोत, वेगळे आहोत, हा भाव निर्माण करणे आणि हिंदू समाजाला दुर्बळ बनवण्याचा यात डाव आहे. समाजसेवेच्या नावाखाली फार मोठ्या संख्येने आज मतांतर, धर्मांतर घडविष्याचे प्रयत्न केले जात आहेत. वस्तुत: फार प्राचीन काळापासून नगर, ग्राम, गिरीकंदरात राहणारे आम्ही सर्वजण एकाच समान हिंदू संस्कृतीचे अंग आहोत.

राष्ट्रीय एकात्मता राखण्यासाठी आम्हाला आज एक दिलाने सद्ग्रावपूर्वक वाटचाल करण्याची गरज आहे. अव्याहतपणे जनजाती कल्याण आश्रमाचे हेच कार्य गेली सत्तर वर्षे चालू आहे, जनजाती समाज हा भारतीय संस्कृतीचा अविभाज्य घटक आहे याचे पुरावे पौराणिक, ऐतिहासिक, उदाहरणातून, जनजाती क्रांतिकारकांच्या कार्यामधून आपल्याला जागोजागी मिळतात. राष्ट्र निर्माण कार्यात त्यांचा मोठा वाटा आहे, देशात सकारात्मक भूमिका वाढविणारा हा जनजाती समाज आहे. दुर्दैवाने त्यांच्या प्रतिकूल परिस्थितीचा लाभ हे राष्ट्रविरोधी आणि हिंदुत्व विरोधी कट, कारस्थान करून उचलीत आहेत. आज जनजाती समाज खरं म्हणजे बनवासी कल्याण आश्रमाच्या प्रत्यक्ष झालेल्या कायने, जनजाती कल्याण आश्रमाच्या प्रेरणेने जागृत होत आहे. राष्ट्रासाठी आपले योगदान देण्यासाठी सजग होतो आहे. त्यासाठी जनजाती चा सर्वांगीण विकास, त्यांची सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, स्थिती सुदृढ होणे, अधिक चांगली होणे हे राष्ट्रहितासाठी आवश्यक आहे, आणि म्हणून मकर संक्रांतीच्या या पावन पर्वामध्ये आपण जनजाती उन्नती चे पुण्य सहभाग वाढवून मिळवावे असे वाटते.

या अंकात मोलाचे मार्गदर्शन देणारे, प्रेरक अभिप्राय नोंदविलेले आहेत. यापुढेही अशीच अपेक्षा राहणार आहे. जस्थपूरचे वैद्यकीय शिबिर, जनगणना आणि धर्म कोड यासारखे उद्घोषन करणारे लेख, त्याचप्रमाणे डॉक्टर प्रभाकर मांडे लिखित आदिवासींच्या समस्या विषयक पुस्तकाचा हिंदी अनुवाद नुकताच प्रकाशित झाल्याचे सविस्तर वृत्त दिले आहे. श्री. ज्ञानेश्वर सूर्यवंशी यांचा अखिल भारतीय साहित्य संमेलनाविषयीचा लेख वाचनीय आहे. त्याचबरोबर लक्षवेधी चौकटी दिलेल्या आहेत. श्री. श्रीपाद पेंडसेजी सातत्याने अभ्यासपूर्ण लेख, खेलकुद विषयी लिहीत आहेत. त्यात क्रीडा मानसशास्त्र या भीष्मराज बाप यांच्या चिंतनाच्या विषयाचे प्रतिपादन केले आहे.

याच कालावधीत कै.प्रकाशजी काळे, अखिल भारतीय व्यवस्था प्रमुख आणि ज.क.आ.प.महाराष्ट्र, कोषाध्यक्ष माननीय दिलीपभाई मेहता त्याचप्रमाणे अखिल भारतीय छात्रावास प्रमुख निशिकांतजी जोशी यांचे दुःखद निधन झाले आहे. या दिलखुलास आणि आनंदी, सदाफुली, कार्यक्रम, हितचिंतकांचे सोडून जाणे, आम्हाला चटका लावून गेले आहे. त्यांची उणीच कायम राहणार आहे. विधी: बलवत्तर: !!!

- डॉ. भास्कर गिरधारी
संपादक

चलभाष : ९८२३०९२३०९

नागा वीरांगना राणी गाईदिल्यू

हे वर्ष भारतीय स्वातंत्र्याचे अमृत महोत्सवी वर्ष आहे. २६जानेवारी भारताचा प्रजासत्ताक दिवस आणि राणी गाईदिल्यू यांचा जन्मदिवस आहे. स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षात अखिल भारतीय वनवासी कल्याण आश्रमाने या वर्षापासून २६ जानेवारी हा दिवस नारीशक्ती दिवस म्हणून साजरा करण्याचे ठरविले आहे.

या वीरांगने बद्दल खूप काही ऐकले, वाचले आहे, ही शौर्य गाथा आता जास्तीत जास्त भारतीयांपर्यंत पोहोचविण्याचा प्रयत्न आहे.

बालपत्रः

ईशान्य भारतातील जेलियांगरांग नागा जमातीतील रांगमई जनजाती मध्ये, २६जानेवारी १९१५ रोजी, मणीपूर मधील तमेंगलांग जिल्ह्यातील लंग्काओ गावात, गाईदिल्यू यांचा जन्म झाला. त्यांच्या बडिलांचे नाव लोथोनांग व आईचे नाव करोल्लेल्यू. सात बहिणी व एक भाऊ, अशा आठ भावंडांमध्ये गाईदिल्यू यांचा नंबर सातवा होता. लहानपणापासूनच या मुलीला काहीतरी दैवी शक्ती प्राप्त आहे, असा सर्वांना विश्वास होता व पुढे तो विश्वास अजून वाढतच राहिला. मोठी झाल्यावर तर प्रत्यय येऊ लागला. या मुलीने मंत्रलेल्या पाण्याने कुठलेही रोग बरे होतात, ही मुलगी भूत-भविष्य जाणते, ही तर साक्षात देवी भगवतीच आहे, व ज्या हिंमतीने तिने इंग्रजांच्या जुलमी राजवटीला व चर्चाच्या धर्मांतराला विरोध केला, तेव्हा या मुलीबद्दल लोकांच्या मनात अजूनच आदर निर्माण झाला..

तत्कालीन परिस्थितीः

भारतावर परकीयांची आक्रमणे होत राहिली. मुस्लिम राज्यकर्ते ईशान्य भारतात पोहोचू शकले नाहीत, पण इंग्रज पोहोचले. इथे धर्मांतरण करणे सहज सोपे आहे हे पाहून फार मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक मदतीचा ओघ चर्च

तर्फे सुरु झाला, मदतीला इंग्रजांची सत्ता प्रस्थापित होत होती. त्याकरता भारतीयांमध्ये फूट पाडणे त्यांच्या दृष्टीने आवश्यकच होते. भौगोलिक परिस्थितीही त्यासाठी अनुकूल होती. अति उंच डोंगर व खोल दच्यांमध्ये लोक अनेक वेगळ्या टोळ्या करून राहात होते, असंघटित होते, संकटांचा सातत्याने सामना करत होते. अशावेळी कुठलाही समाज श्रद्धा अंधश्रद्धेच्या सहज आहारी जातो, याचा फायदा घेत त्यांना समजावले

गेले की अशा वाद्यांचा आवाज भुताखेतांना आर्कर्षित करतो (पारंपारिक वाद्य), कोणाला पटले तर कुणाला नाही. पण त्यांची वाद्य त्यांना जाळून टाकायला भाग पाडण्यात आले. त्यांचे पारंपरिक संगीत न म्हणता चर्च मधील येशू स्तवन करणारी गीते म्हणण्यासाठी भाग पाडण्यात येत होते. एकीकडे जुलमी राजवट तर दुसरीकडे चर्चची दादागिरी, यापायी ईशान्य भारतातील समाजात असंतोष वाढू लागला. अनेक समविचारी क्रांतिकारक, धर्मोपदेशक एकत्र येऊ लागले. यापैकी एक होते, हैपौउ जादो नांग. यांनी हेराका धार्मिक चळवळ सुरु केली. त्यांची चुलत बहीण म्हणजे राणी गाईदिल्यू, यांच्या बालमनावर या सर्वांचा प्रभाव वाढत होता आणि मग अवघ्या तेरा वर्षाची ही नाग कन्या हैपौउ जादो नांग यांच्या चळवळीत सहभागी होऊ लागली.

जेलियांगरांग नागा समाजात सुधारणा आणण्यासाठी, जादो नांग यांनी ही चळवळ सुरु केली होती, नंतर त्याचे स्वरूप राजकीय आंदोलनात बदलत गेले. त्यांनी सशस्त्र जेलियांगरांग सेना बनवून इंग्रजांचा विरोध केला. पण चार मणिपुरी लोकांची हत्या केल्याच्या खोट्या आरोपात २९ ऑगस्ट १९३१ ला त्यांना इंफाल च्या कारागृहात फाशी देण्यात आले.

सशस्त्र क्रांतीची सुरुवातः

पण १६ वर्षांच्या या नागकन्येने, गाईदिल्यूने न खचता,

सेनेचे नेतृत्व केले व गणिमी युद्ध करत इंग्रजांवर आक्रमण करायला सुरुवात केली. आखिरा पूर्वांचल धगधगू लागला. १६ मार्च १९३२ रोजी आसाम मधील हँगम गावात इंग्रजांच्या सैन्य छावणीवर हळ्ळा करून त्यांच्या पाच सैनिकांना दिवसाढवळ्या ठार केले. या घनघोर लढाईत सात नागा बहादूर सैनिकही शहीद झाले. आता मात्र इंग्रजांचे धाबे दणाणले. या नाग कन्येला पकडण्यासाठी जोरदार प्रयत्न सुरु झाले, पण यश येईना. कुणीही त्यांचा ठावठिकाणा सांगेना. मग मणिपूर राजाच्या इच्छेविरुद्ध इंग्रजांनी त्यांना पकडण्यासाठी आधी दोनशे रुपये व नंतर पाचशे रुपये पुरस्काराची घोषणा केली. त्यांना पकडून देणाऱ्या गावाला पुढील दहा वर्ष कर माफ करण्याची लालूच दाखविली. या कामात चर्चची सुद्धा मदत मागितली, पण धर्मांतरित लोक सुद्धा साथ देत नव्हते. शेवटी काही लालूची, गद्दार लोकांनी साथ दिली व १८ ऑक्टोबर १९३२ ला गाईदिन्ल्यू यांना पोइलुवा या गावात अटक झाली. त्यांची लोकप्रियता, त्यांचे नेतृत्व, शौर्य, संघटन कुशलता पाहून इंग्रज सुद्धा भयभीत झाले होते. त्यापायी इम्फाळ, गुवाहाटी, शिलांग, आईझोल अशा विविध ठिकाणी त्यांना तुरुंगात ठेवण्यात आले होते.

ह्या संस्कृतीची व गाईदिन्ल्यू यांची ख्याती भारतभर पसरली. १९३७ मध्ये पंडित नेहरू त्यांना शिलांग येथील जेलमध्ये भेटायला गेले होते, तेव्हा भारावून जाऊन उम्फूर्तपणे त्यांना नमन करत, 'नागांओंकी रानी' म्हटले होते. व तेव्हापासून त्या राणी गायदीन्ल्यू म्हणून ओळखल्या जाऊ लागल्या.

पुढे २४ ऑगस्ट २०१५ मध्ये त्यांच्या जन्मशताब्दी निमित्त झालेल्या सोहळ्यात प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी यांनी, 'रानी मां' असे त्यांना संबोधित केले होते.

संशब्दक्रांती:

१९३८ मध्ये नेहरूंनी राणी गाईदिन्ल्यूच्या सुटकेसाठी प्रयत्न केले. तेव्हा 'पूर्वोत्तर का आतंक' 'खतरनाक नागा लडकी' असे म्हणत इंग्रजांनी नकार दिला. दुर्दैवाने स्वतंत्र भारतातही आसाम व मणिपूरचे राज्य सरकार

त्यांची सुटका करायला टाळाटाळ करत होते, नंतर सुटका तर केली पण कुणी त्यांना आपल्या राज्यात राहू द्यायला तयार नव्हते. म्हणून त्यांना नागा हिल्स जिल्ह्यातील यिमरुप नावाच्या गावात १९५२ पर्यंत गृह कैदेत ठेवले होते. नंतर १९५२ ते १९५९ या काळात राणी गाईदिन्ल्यू, तमेंगलांग व लंगकाओ मध्ये राहून हरक्का धर्माचा प्रचार करत, समाजासाठी कल्याणकारी काम करण्यात कार्यरत राहिल्या. पण १९६० मध्ये परत हातात शस्त्र घ्यावे लागले. आता फिजो यांच्या आतंकवादापासून व चर्चच्या धर्मांतराच्या दुष्टचक्रातून देशाचे व धर्मांचे रक्षण करायचे होते. १९६६ पर्यंत हा संघर्ष होत राहिला.

रा.स्व.संघाशी संपर्कः

पुढे १९७० मध्ये राणी गाईदिन्ल्यू यांनी रा.स्व.संघाचे सरसंघचालक प.पू.श्री. गुरुजी आणि पेजावर मठाचे स्वामी विश्वेशतीर्थ महाराज यांची भेट घेतली. संघ आयोजित संमेलनात प्रकृती पूजक समाज, हिंदू धर्माचे अभिन्न अंग आहे, हा विचार स्पष्टपणे व्यक्त केला. आणि त्यांनी धर्म जागरणाचे कार्य हाती घेतले. हरक्का नामक धर्म सुधार अभियान सुरु केले. हरक्का मंदिरं निर्माण करून रांगमई वेषात देवी लक्ष्मी व भगवान विष्णु यांच्या प्रतिमा स्थापन केल्या. आसाम व मणिपूरमध्ये सीमावर्ती भागात भुवन पहाड येथे धर्म यात्रा सुरु केल्या.

भारत आणि महाभारतः

अशावेळी वाटते की भारत विरोध शक्तींनी कितीही प्रयत्न केला तरी हिंदू धर्माशी, हिंदू संस्कृतीशी असलेले ईशान्य भारताचे नाते कुणी पुसू शक्त नाही. ईशान्य भारताला भारतापासून वेगळे कणे शक्य नाही आणि करणार तरी कसे? भारतापासून महाभारत वेगळे कसे करणार? महाभारतातील असंख्य व्यक्तिरेखा उदाहरणार्थ हिंडीबा, घटोत्कच, चित्रांगदा, नरकासुराची नात भानुमती, जी दुर्योधनाची पत्नी होती, श्रीकृष्ण पत्नी रुक्मिणी ही इदू जनजातीची राजकन्या होती. तिचे माहेर आत्ताच्या इटानगर मध्ये होते, यांचे नात या भूमीशी जोडलेले आहे. कुणी कसं बदलू शकतो. राज्यांची नावे पहा - त्रिपुरा,

A horizontal sequence of 20 small, stylized black figures, each carrying a backpack and walking in a slightly different pose.

मेघालय, मणीपुर.

एकदा शिवाला येथील एक जागा मनात भरली. ही सुंदर जागा पाहून शिव-पार्वती आनंदाने नृत्य करू लागले. हे अपूर्व नृत्य पाहायला देव-देवता, यक्ष, किन्नर, अप्सरा, शिवगण यांनी गर्दी केली. या नृत्याच्या वेळी पाताळातील नागाने म्हणजे अनंताने येऊन प्रकाश दाखविला. नागदेवतांनी रत्नांचा, मण्यांचा वर्षाच केला, म्हणून हे मणिपूर. असो.

वनवासी कल्याण आश्रमाशी संपर्कः

१९७८ मध्ये वनवासी कल्याण आश्रमाचे संस्थापक श्री. बाळासाहेब देशपांडे यांच्याबरोबर प्रदीर्घ चर्चा करून आमच्या हिंदू नागा मुलांना चांगलं शिक्षण मिळावं अशी इच्छा राणी गाईदिन्त्यू यांनी व्यक्त केली. तेव्हा नागा विद्यार्थी-विद्यार्थिनींची नागालँडच्या बाहेर गोखरुपुर, रायपुर, दिल्ली, नागपूर, सहारनपुर, रुद्रपुर इत्यादी ठिकाणी शिक्षणाची सोय वनवासी कल्याण आश्रमातर्फे करण्यात आली. १९८५ मध्ये भिलई येथे आयोजित वनवासी कल्याण आश्रमाच्या प्रथम महिला संमेलनात

राणी गाईदिन्ल्यू यांना मुख्य अतिथी म्हणून आमंत्रित करण्यात आले होते.

पुरस्कारः

१९७२ मध्ये 'ताम्रपत्र स्वतंत्रता सेनानी पुरस्कार'.

१९८२ मध्ये 'पद्मभूषण' पुरस्कार.

१९८३ मध्ये 'विवेकानंद सेवा पुरस्कार' देऊन राणी गाईटिंगल्यू यांचा सन्मान करण्यात आला.

भारताच्या इतिहासातील ज्या पाच प्रमुख महिलांच्या सन्मानार्थ स्त्री शक्ती पुरस्काराची सुरुवात झाली, त्यामध्ये राणी गाईदिन्त्यू यांच्या नावाचा ही समावेश होता.

२६ जानेवारी २०२२ पासून, त्यांच्या जन्मदिनी अखिल भारतीय वनवासी कल्याण आश्रमाने 'नारीशक्ति दिवस' साजरा करण्याचे ठरविले आहे.

१७ फेब्रुवारी १९९३ रोजी, व्याच्या ७८ व्या वर्षी त्यांना
देवाज्ञा झाली.

अशा या वीरांगनेच्या पुण्यस्मरणार्थ राणीमां यांना
अतिशय आदरपूर्वक शतशत नमन.

मोहिनी पाटणकर (८३८००६५२०९)

जनजाती कल्याण आश्रम पुणे जिल्हा - हळदी कुंकू कार्यक्रम

आज दि. १५/०१/२०२२ रोजी मावळ तालुक्यातील कोटमवाडीच्या कातकरी वस्तीवर हळदीकुंकवाचा कार्यक्रम घेण्यात आला. यात आजूबाजूच्या वस्तीवरूनही काही महिला उपस्थित झाल्या होत्या. लहान मुले आणि महिला व काही पुरुष मिळून एकूण १०५ संख्या कार्यक्रमात होती.

हुतात्मा नाग्या कातकरी यांच्या प्रतिमेचे पुजन करून कार्यक्रमाची सुरुवात झाली. प्रांत महिलाकार्य सहप्रमुख सौ.वैशाली देशपांडे यांनी कल्याण आश्रमाची माहिती उपस्थित महिलांना दिली आणि त्यानंतर प्रत्येक महिलेला पिंपरी चिंचबडच्या महिलांनी हळदीकुळू लावून, तिळगुळ देऊन १ नवीन चादर व १ किलो पोहे असे वाण दिले.कल्याण आश्रमाची दिनदर्शिका देखील प्रत्येक घरात देण्यात आली.

वैशाली नामजोशी यांनी कोटमवाडी मधील मुलांना एकत्र करून त्यांना गाणी शिकवली व कातकरी भाषेत त्यांचेशी संवाद केला. सौ.माणिक कलकर्णी यांनी सर्व महिलांचे आभार मानले.

कोटमवाडीचे कार्यकर्ते श्री.अनिल वाघमारे व हेमंतजी पतंगे (सेवा वर्धनी) आणि स्वप्निल वाघमारे (कल्याण आश्रम) ह्यांनी कार्यक्रम यशस्वी होण्यासाठी विशेष प्रयत्न केलेत.

स्वप्नील वाघमारे (ज.क.आ.पुणे जिल्हा)

ં દ્રુતી નૃતી નૃતી

જનગણના આણિ ધર્મ કોડ

(દિનાંક ૨૯ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૮ સાલી શિર્ડી યેથે અખિલ ભારતીય વનવાસી કલ્યાણ આશ્રમ યાંચ્યા કેંદ્રીય કાર્યકારી મંડળાત પારિત ઝાલેલા પ્રસ્તાવ)

આપલ્યા ભારતાત જનગણનેચા ઇતિહાસ ખૂપ પ્રાચીન આહे. ઋગ્વેદ, કૌટિલ્યાચે અર્થશાસ્ત્ર આણિ અકબરાચ્યા કાળાતીલ આઇને અકબરી યામધ્યે જનગણનેચા ઉલ્લેખ આહे.

દર દહા વર્ષાની ઠરાવિક અંતરાને સંપૂર્ણ ભારત દેશામધ્યે એકાચ વેળી વર્તમાન સ્વરૂપાત ઝાલેલી પહિલી જનગણના, હી ઇસવી સન ૧૮૮૧ મધ્યે સુરૂ ઝાલી હોતી. તેબ્બાપાસુન સાતવ્યાને હી જનગણના હોત આલેલી આહे. બ્રિટિશ કાલખંડાત હે કામ ભારત સરકાર કરત હોતે. ત્યાસાઠી કોણતાહી કાયદા નબ્ધતા. સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તીનંતર ૧૯૪૮ મધ્યે ભારતીય જનગણના અધિનિયમ ૧૯૪૮ હા કાયદા મંજૂર ઝાલા. દેશાચ્યા સાતવ્યા આણિ સ્વતંત્ર ભારતાતીલ પહિલી જનગણના ૧૯૫૧ મધ્યે ઝાલી. ત્યાનંતર સર્વ જનગણના યાચ કાયદાંતર્ગત પુઢે હોત રાહિલ્યા.

ગેલ્યા ૨/૩ જનગણના ઝાલ્યા, તેબ્બાપાસુન જનજાતીતીલ કાહી લોક અશી માગણી કરું લાગલે કી જનજાતીસાઠી એક વેગલા ધર્મ કોડ કરાવા. જનજાતી સમાજ વ્યતિરિક્ત આણખી કાહી લોક કિંબહુના કાહી શક્તિ યા માગણી મધ્યે ભર ઘાલત આહेत. યા શક્તિના દેખીલ આપણ નીટ ઓળખણ્યાચી આવશ્યકતા આહે, પરંતુ તત્પૂર્વી હે જાળ્ણું ઘેતલે પાહિજે કી ધર્મ કોડ કાય આહે? જનગણના કરીત અસતાના પ્રગણક મ્હણજે ગણના કરણારે ઘરોઘર જાઉન એકા ઘરામધ્યે રાહણાચ્યા લોકાંચી સંખ્યા, ત્યાત સ્ત્રી-પુરુષ, લહાન મુલે, ત્યાંચે વય, ત્યાંચે શિક્ષણ, વીજ, પિણ્યાચે પાણી, શૌચાલય, ફોન ટીવીની ઇત્યાદી સુવિધાંચ્યા સંદર્ભાત માહિતી એકાચ ફોર્મ મધ્યે ઉપલબ્ધ કરું ઘેતાત. ત્યાબારોબરચ જાત કોણતી, ધર્મ કોણતા, યાસંદર્ભાત્તી લેખી નોંદ કરતાત. ત્યા પ્રગણકાલા મિળણારી માહિતી, ત્યાને જશીચ્યા તશીચ ફોર્મમધ્યે

ભરલી પાહિજે, પરંતુ જર એખાદ્યા પરિવારામધ્યે અનુસૂચિત જાતી અથવા જનજાતીચા અસેલ તર ત્યાચ્યા જાતીચ્યા સંદર્ભાત આવશ્યક તે પ્રમાણપત્ર પાહૂન સમાધાન ઝાલ્યાવર મગચ તો ફોર્મ ભરલા જાતો, પરંતુ ધર્મચ્યા બાબતી અસે હોત નાહી. પ્રગણક યાલા જો ધર્મ સાંગિતલા જાઈલ તોચ ત્યાલા ફોર્મમધ્યે ભરાવા લાગેલ. ત્યાનંતર રાષ્ટ્રીય પાતળીવર હી માહિતી પ્રકાશિત કરતાના ધર્મચ્યા સંદર્ભાત આઠ શ્રેણીમધ્યે તે પ્રકાશિત કેલે જાતાત યા શ્રેણી લાચ ધર્મ કોડ અસે મ્હટલે જાતે.

અશા શ્રેણી એકુણ આઠ આહेत. ત્યા (એક) હિંદૂ (દોન) મુસ્લિમ (તીન) ઇસાઈ (ચાર) સીખ (પાચ) બૌદ્ધ (સહા) જૈન (સાત) અન્ય ધર્મવિલંબી જ્યાલા ઇંગ્રીઝમધ્યે ઓ.આર.પી. Other religion persuent, અશ્યા આહेत.

૧૮૮૧ પાસુન ૧૯૪૧ પર્યંત પ્રકાશિત જનગણના યાચે આકઢે અસે દર્શવિતાત કી અનુસૂચિત જનજાતી મધ્યે ૯૦ તે ૯૫ ટકે યાપેક્ષા અધિક લોકાંની સ્વતઃલા હિંદૂ મહણ્ણનું નોંદવિલેલે આહે, તોપર્યંત જનજાતી મધીલ ચાર ટકે પેક્ષા દેખીલ કમી લોક આપલ્યાલા સેંગ ખાસી, રાંગફા, દોની પોલો કિંબા સિડની પોલો, બા થો હે ધર્મ નમૂદ કરત, હે બહુતાંશ લોક ભારતાચ્યા ઉત્તરપૂર્વ ભાગાત રાહતાત. તેથીલ કાહી લોક બૌદ્ધહી લિહીત હોતે.

તોપર્યંત ચર્ચ કેવલ યાપૈકી ફક્ત એક દોન ટકે લોકાંનાચ ધર્માત્મારિત કરું ખ્રિશ્ચન બનવીત હોતે. અનુસૂચિત જનજાતી શબ્દાચા ઉપયોગ પહિલ્યાંદા ભારતીય સંવિધાનામધ્યે ૧૯૫૦ મધ્યે કેલા ગેલા. પરંતુ ત્યાપૂર્વી ઇંગ્રીઝાંની ત્યાંચ્યા કાળાત કેલેલ્યા જનગણનેમધ્યે, ત્યાંના એનીમિસ્ટ, પ્રકૃતી પૂજક, પ્રાઈમ, આપરાધિક પ્રાઈમ અસે નાવ ઘેऊન અન્ય સમાજાપાસુન ત્યાંના તોડણ્યાચા પ્રયત્ન કેલા જાત હોતા. પરંતુ ત્યાત તે સફલ ઝાલે નાહી ૨૦૧૧ ચી જનગણના, ત્યાનુસાર ભારત દેશામધ્યે, અનુસૂચિત જનજાતીચી સંખ્યા સુમારે ૧૦.૫ કરોડ હોતી ત્યામધ્યે ૮૦ ટકે લોકાંની સ્વતઃલા હિંદૂ દહા ટકે

लोकांनी ईसाई, ७.३ टके लोकांनी अन्य धर्मांय, १.५ टके लोकांनी मुस्लिम आणि ०. ७५ टके लोकांनी बौद्ध आणि ०.१७ कोणताही धर्म नाही, असे लिहिले होते. विविधतेत एकता हे आमचे वैशिष्ट आहे, आम्ही त्याचा अभिमान बाळगतो. जर कोणत्या गावामध्ये कोणत्याही जनजातीने आपल्यातील दहा लोकसुद्धा वेगळा धर्म लिहायला उद्युक्त झाले असते तर जनगणनेच्या त्या प्रांतात /भागात/ गावात किंवा जिल्ह्यातील रजिस्टरमध्ये तशी नोंद केली गेली असती आणि ती सुरक्षित राहिली असती. पण देश/राज्य/समाज या सगळ्यांच्या माहितीतही राहिले असते.

जर देशातील ५-७ हजार लोकांनी मिळून अशी मागणी केली की आम्हाला एका धर्मांय टाका, या जनजातीमधून दोनी पोलो, रांगा प्रा, आ दई, निशी खासी लोकांनी हे स्वीकारले असते का? या जनजाती मधील मुस्लिम किंवा इसाई बनलेले लोक याचा स्वीकार करतील का त्यांनासुद्धा कोणत्यातरी एका आदिवासी धर्मांय उदाहरणार्थ सरणा, गोंडी, भीली किंवा संथाली या धर्मांय टाकले जाईल काय? ते ही गोष्ट स्वीकारणार नाही कारण जनजाती मध्ये ८० टके लोक हिंदू धर्म मानणारे असल्याने ते या गोष्टीचा स्वीकार कसा करतील, सबब ही वेगळ्या धर्म कोडाची मागणी अतार्किक आणि अव्यावहारिक, बेकायदेशीर आहे. बेकायदेशीर एवढ्यासाठी की प्रत्येक व्यक्तीला हा अधिकार आहे की जो तो आपल्या श्रद्धा आणि विश्वासाने धर्माची नोंद करू शकतो. त्याचा हा अधिकार जन गणना विभाग अथवा सरकार हिरावून घेऊ शकत नाही आणि अव्यवहार्य यासाठी की देशभारातील जनजाती समाज ११०हून अधिक धर्म नोंदवित आहे. याचा अर्थ जनगननेला ११० धर्मकोड देता येतील का?

अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जनजाती ही एक संविधानिक संज्ञा आहे. त्याची मुदत एका अशा तक्त्यामध्ये दिली जात असेल, जर सर्वच जनसंख्या एकाच धर्म कोडात टाकावयाची असेल तर त्याची

निराळी मोजदाद करण्याची आवश्यकता नाही.

असा भ्रमही पसरवला जातो की जर कुणी आपला हिंदूर्धर्म अशी नोंद करणार असेल तर त्यांची अनुसूचित जनजाती ही मान्यता संपुष्टात येईल, त्यांना आरक्षणाचा लाभ मिळणार नाही पण धर्म नोंदविणाऱ्या कोणत्याही जनजाती व्यक्तीची मान्यता आतापर्यंत रद्द झाली आहे? कारण केरळ राज्य विरुद्ध चंद्रमोहन आणि जयंती हिल्स स्वायत्त जिल्हा परिषद मेघालय यांच्या बाबतीत माननीय उच्चतम न्यायालयाने दिलेला निर्णय संपुष्टात येईल का, तेव्हा हिंदू अशी नोंद करणाऱ्याची मान्यता कशी रद्द केली जाईल? जनजातीचे धर्मातर न करणाऱ्या शक्ती अशाप्रकारे भ्रम पसरवून, केवळ जनजातीमधील सनातन हिंदू धर्म मानणाऱ्यांची संख्या कमी करण्याचे षड्यंत्र रचत आहेत तर अन्य धर्माविलंबी (ओ आर पी यांची संख्या वाढून समाजाला कमजोर करू पाहतायत यामुळे नंतर त्यांचा धर्म बदलला जाऊ शकतो). गेल्या पन्नास वर्षांमध्ये उत्तर-पूर्व राज्यांमध्ये हा प्रयत्न झाला. तोही आपण समजून घेण्याची आवश्यकता आहे.

हे सर्व लक्षात घेऊन कल्याण आश्रमाच्या केंद्रीय कार्यकारी मंडळाने संपूर्ण जनजाती समाजाला अशा षड्यंत्रापासून सावध करण्याचे ठरविले आहे, जो स्वतः किंवा ज्याचे पूर्वज पहिल्यापासून आपल्याला हिंदू लिहीत आले आहेत. ते सर्व जनजाती समुदायाला हे कार्यकारी मंडळ आवाहन करीत आहे की त्यांनी आगामी जनगणनेमध्ये आपला धर्म हिंदू आहे हे नोंदवावे असेच ते आतापर्यंत करीत आलेले आहेत.

कार्यकारी मंडळ केंद्र सरकारकडे अशी मागणी करीत आहे की या जनजाती मधील अशा छोट्या समूहांच्या या अतार्किक, अवैध, अव्यावहारिक शिवाय आपल्याच जनजातीच्या हिताच्या विरुद्ध, सर्वच जनजातीच्या हिताच्या विरुद्ध आणि व्यापक राष्ट्रीय हिताबद्दल विपरीत प्रभाव टाकणाऱ्या अशा कोणत्याही मागणीकडे सरकारने डोळेझाक करावी.

संकलक: भास्कर गिरधारी (९८२३०१२३०१)

१ डिसेंबर- पारंपारिक स्वधर्म दिन

इशान्य भारतातील सर्वात पूर्वोकडील राज्य अरुणाचल प्रदेश. तेथे दि. १ डिसें.ला Indigenous Faith Day म्हणजे 'स्वधर्म दिन' साजरा केला जातो. त्यानिमित्ताने हा लेख लिहिते आहे.

अरुणाचलात प्रमुख म्हणता येतील असे धर्म खालील प्रमाणे-

१. बौद्ध धर्म :- भूतानला जोडून असलेल्या तवांग जिल्ह्यात प्रामुख्याने बौद्ध धर्मियांची वस्ती आढळते. तसे ते सगळीकडे आहेत.

२. घोनीपोलोङ्गमः:- हे लोक सूर्य माता आणि चंद्र पित्याची आराधना करतात. निसर्गाला देव समजतात. नद्या, जमीन(माती) यांची शपथ खातात. हे ग्रहगोलांच्या अभ्यासानुसार ठरवलेले नसून यामागे भावना अशी कि सूर्यासून पृथकी आणि जीव सृष्टी अस्तित्वात आली. सूर्यच जगाचे लालनपालन, पोषण करतो. म्हणून सूर्य-माता. तर चंद्राच्या वेगवेगळ्या कलांनुसार आयुष्यातील विविध गोष्टी हे लोक करतात. कालगणनेसाठी त्याचा खूप उपयोग होतो. शेतीतील विविध टप्पे ठरवण्यासाठी, बांबू कापण्यासाठी, झूम शेती साठी, मोठ्या शिकारीला जाणे इत्यादी अनेक गोष्टी ठरवण्यासाठी ते चंद्रस्थितीची मदत घेतात. म्हणजे चंद्र जीवन प्रवाहित ठेवणारा किंवा कार्याचा कारक आहे म्हणून तो चंद्र पिता ठरतो. एकंदरीत अरुणाचलाच्या सर्वच भागांत हे सूर्यचंद्रोपासक पसरलेले आहेत.

३. अमिकमर्ताङ्गमः:- हे लोक अमिक मर्ताई यांना मानतात.

४. रंगफ्राङ्गमः:- हे लोक रंगफ्रा बाबाची पूजा करतात. तिराप, चांगलांग इत्यादी नागालँडला खेटून असलेल्या भागात हे लोक राहतात.

५. नानीङ्तान्या - इटु मिश्मि जमातीची हि इष्ट देवता.

६. तसेच नेझिनो या देवतेची पूजा अका जमातीचे लोक करतात.

शेकडो, हजारो वर्षे चालत असलेल्या या धर्मिक परंपरा आहेत. सर्वदूर, निबिड अरण्यात राहणाऱ्या या लोकांनी

त्यांच्या अस्तित्वाला आवश्यक अशी जीवनपद्धती निर्माण केली. त्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या प्रथा, परंपरा, चालीरीती सुरु केल्या. उदाहरणार्थ, तिथे विविध प्राण्यांच्या बळीची प्रथा आहे. आपल्याला हे भयानक वाटते. पण एका विचारवंत अभ्यासकानी यावर अगदी समर्पक असे भाष्य केले. ते म्हणाले," आम्ही जंगलात राहतो. जंगलाचे काही नियम असतात. ते दया माया जाणत नाहीत. मला, माझ्या पिढ्यांना जगायचंय तर शस्त्र चालवण्याची सवय, माहिती हवी. विविध प्राणी हे आमचे अन्न आहे. बळीची भीती ठेवून, भूतदया दाखवून आमचा जीव कसा जगेल ? असा विचार करून हि प्रथा सुरु झाली असावी. पण यातही ते शुचिता पाळतात. बळीच्या प्राण्याची मनधरणी केली जाते. त्याची क्षमा मागितली जाते. उठसूट, पकडला प्राणी आणि मारला, असे करीत नाहीत. वाधाला मारणे म्हणजे मनुष्य हत्येसारखे पाप समजले जाते. निसर्गाचा समतोल कसा सांभाळायचा हे, ते जाणतात. किंबहुना तेच अधिक चांगल्या प्रकारे जाणतात. या सगळ्या राज्यांत प्रचलित असणारी झूमच शेती याचे उत्तम उदाहरण आहे.

आपण समतल जमिनीवर राहणारे, गेली हजारो वर्षे विविध प्रकारे भारताच्या या टोकापासून त्या टोकापर्यंत एकमेकांना जोडले गेलेले इशान्येतर भारतीय. त्यांच्या जीवनपद्धतीची कल्पनाही आपल्याला करता येणे कठीण. एक उदाहरण घेऊ. आपल्याकडे व्यापारीवर्गात असे म्हणण्याची पद्धत आहे, मुलगा हाताशी आला, हे कसे ओळखावे ? तर, त्यासाठी दोन दिवसांची शिदोरी बांधून त्याला भाषा माहिती नसलेल्या, ओळख पाळख नसलेल्या गावात सोडून यावे. सहा महिन्यांनी जर त्याला तिथे आपले काही स्थान निर्माण करता आले असेल, तर तो व्यवसायात येण्याच्या योग्यतेचा तरुण झाला असे समजावे. तिथेही मला अश्याच प्रकारची म्हण ऐकायला मिळाली. एक काका सांगत होते,"आमच्या पोरांना एक डाव (मोट्टा सुरा) देऊन तुम्ही कितीही निबिड जंगलात सोडा. तो तिथे आपले बस्तान बसवून दाखवेल!" विचार करा, एखाद्या दुर्गम, दच्याखोच्यात, जंगली श्वापदानी भरलेल्या अरण्यात आपण एकटे पडलो तर आपले काय हाल होतील !!

आता इशान्येतली परिस्थिती अनेक स्तरांवर सकारात्मक, नकारात्मक दोनही प्रकारे बदलते आहे. या समाजासमोर असणाऱ्या आव्हानांचा पॅटर्नच बदलला आहे. खिश्चन धर्माचे मोठ्या प्रमाणात आक्रमण तिथली संस्कृती नष्ट करते आहे. ढोणी मानवातावादाच्या गोष्टी करत चर्चेस तिथे आपली टुकाने मांडून बसली आहेत. त्यांना प्रगत देशांतून या कामांसाठी पैसे पुरवला जातो. सुंदर सुंदर, मोठमोठी RCCची प्रार्थनागृहे अगदी स्त्र्यालगत, मोक्याच्या जागी, सर्वांच्या नजरेत येईल अश्या जागी बांधली जातात. त्यांच्या धर्मगुरुला नियमित पगार असतो. वेगवेगळे मनोरंजनात्मक कार्यक्रम ठरवून, नाचगाणी करून, लोकांना भुलबलं जातं. आधी थोडे पैसे देऊन, फुकट औषधपाणी देऊन लोकांना धर्मातरित करून घेतात, मग वेगवेगळ्या कारणांसाठी त्यांच्याच कडून पैसे मागतात. दर महिन्याला आलेल्या उत्पन्नातील १०% रक्कम प्रार्थनास्थळांमधे दान म्हणून घेण्याची सर्रास पद्धत आहे. जे देत नाहीत त्यांच्या कडून गोड बोलून, कधी काही वाईट होण्याची भीती दाखवून, किंवा इतर काही कारणांनी पैसे उकळले जातात. लोकांच्या अंधश्रद्धेचा पुरेपुर वापर करून घेतला जातो.

विधर्मी संस्था पैसे पुरवतात. नागालँड मधील जनतेला हे लोक (Easy Prey) सोपी शिकार म्हणतात. नुसता बंदुकीचा धाक दाखवला तरी लगेच धर्मातिरित होतात असे म्हणतात आणि हसतात.

सूर्य चंद्र केवळ ग्रहतारे आहेत. त्यांची पूजा बांधणे म्हणजे निव्वळ वेदेपणा अशी शिकवण देत धर्माच्या मूळ कल्पनांबाबत त्यांना भ्रमित केले जाते. स्वधर्मी लोकांच्या धार्मिक भावनांची खिल्ली उडवली जाते. त्यांच्या धर्माची

सूक्ष्म जाणीव जाणून बुजून नाकारली, अव्हेरली जाते. यांची शिकवणच अशी असते कि त्यामुळे सख्खे भाऊ एकमेकांकडे जायचे बंद होतात. धर्मांतरित लोक वाडवडिलांपासून चालत आलेल्या आपल्याच धर्माला 'सैतानाचा धर्म' म्हणू लागतात. यामुळे या समाजात स्वधर्मी आणि धर्मांतरित यांच्यात फूट पडली आहे. एक मोठी दरी निर्माण झाली आहे. सामान्य अनुयायांना तिथे असे शिकवले जाते कि तुम्ही जास्तीत जास्त लोकांपर्यंत हा धर्म पोहोचवला पाहिजे, हे पुण्य कर्म आहे, शेवटी स्वर्ग मिळवण्याचा हा सर्वोत्तम मार्ग आहे. साधेभोळे लोक अश्या भूलथापांना भुलतात आणि प्रेरित होऊन, अज्ञानाने हे विष पसरवू लागतात. रस्त्यात, बाजारांत, दवाखान्यांत, प्रवासात असे ठिकठिकाणी आपल्याला धर्मांतरित झालेले असे धर्मप्रसारक पाहायला मिळतात. यांचा स्वर्ग तो स्वर्ग; आणि हिंदू किंवा इतरांच्या पाप पुण्य, स्वर्ग या संकल्पना म्हणजे मुख्यपणा. होय की नाही?

या सगळ्याच्या भयावहतेची जाणीव झालेला एक द्रष्टा म्हणजे अरुणाचलातील ‘श्री. तालोम रुक्मो’जी.! त्यांनी Indigenous Faith Movement प्रथम सुरु केली. आपल्या धर्मात असणाऱ्या अनिष्ट रूढी, कालबाब्य चालीरीती, परंपरा कमी करण्याच्या दृष्टीने नवीन पर्याय लोकांसमोर ठेवले. रोजच्या आयुष्यात उपयोगी पडतील, अश्या चांगल्या गोष्टी पुनरुज्जीवित केल्या. लोकांना या परिस्थितीचा सारासार विचार करायला शिकवले. काही गोष्टी नव्याने सुरु केल्या. तिथे मंदिरे बांधण्याची पद्धत नव्हती. पण आता तिथे कच्ची, बांबूची का होईना पण अनेक गांगिन, नामलो, मेदेनेलो इत्यादी प्रार्थनास्थाने आहेत. लोकांना एकत्रितपणे प्रार्थना करण्याची, मंदिरात जाण्याची सवय लागते आहे. स्वधर्माभिमानाची भावना जागृत होते आहे.

अश्या सुखकारक बदलाची सुरुवात करणाऱ्या श्री. तालोम रुक्को यांची जयंती १ डिसेंबर ला संपूर्ण राज्यात साजरी केली जाते. त्यांना आदरांजली म्हणून हा लेख प्रपंच. शेकडो, हजारो कार्यकर्त्यांना सादर प्रणाम.

अमिता आपटे (९९८७८८३८७३)

जशपूर मेडिकल शिबिर

आरोग्य सेवा हा वनवासी कल्याण आश्रमाच्या आयामांपैकी एक महत्वाचा आयाम आहे. नुकतेच जशपूर येथे स्पेशलिटी मेडिकल कॅम्प आयोजित करण्यात आले होते.

जशपूर मधील कार्यालय हे अखिल भारतीय वनवासी कल्याण आश्रम संस्थेचे मुख्य कार्यालय आहे, म्हणून या विभागाला 'वनवासी प्रांत' असा स्वतंत्र दर्जा दिलेला आहे.

जशपूर जवळचे क्षेत्र हे वनवासी बहुल किंवा जनजाती बहुल क्षेत्र आहे. अशी अनेक गावं आहेत, जिथे अजूनही आधुनिक आरोग्य सेवा उपलब्ध नाही. अशा दहा ठिकाणी स्पेशलिटी मेडिकल कॅम्प आयोजित करण्यात आले होते.

२६ डिसेंबर रोजी वनयोगी स्वर्गीय श्री. बाळासाहेब देशपांडे यांची जयंती असते, तसेच हा वनवासी कल्याण आश्रमाचा स्थापना दिवस आहे. यानिमित्ताने १९ ते २६ डिसेंबर २०२१ पर्यंत दहा वनवासी ठिकाणी हे कॅम्प/शिबीर आयोजित करण्यात आले होते. त्या ठिकाणांची नावे पुढीलप्रमाणे आहेत.

१. धर्मार्थ चिकित्सालय जशपूर.
२. मुलांचे छात्रावास, आस्था, जशपूर
३. सैनिक हॉस्पिटल, घारघोडा.
४. बीजेपी कार्यालय प्रांगण , लैलुंगा.
५. जिल्हा कार्यालय, कल्याण आश्रम, बगीचा.
६. कैलाश गुंफा व गहिरा आश्रम, बगीचा.
७. छुंदापाड जनजाती गाव, बगीचा.
८. जिल्हा कार्यालय, शंकरगढ.
९. भोंदाना कोरबा जनजाती गाव, शंकरगढ.
१०. सरस्वती शिशु मंदिर प्रांगण, कुस्मी, बलरामपूर.

या आरोग्य शिबिरात जी आरोग्यसेवा देण्यात आली, त्यामध्ये रुग्णाची हकीकत-हिस्टरी, समजून घेण्याव्यतिरिक्त शारीरिक तपासणी, त्यामध्ये उंची,

वजन, बीपी, ऑक्सिजन, सॅच्युरेशन म्हणजे रक्तातील प्राणवायूचे प्रमाण बघितले गेले. याशिवाय आवश्यकतेनुसर ब्लड टेस्ट, युरिन टेस्ट केल्या गेल्या. गरज असेल तेथे इसीजी पण तपासले गेले.

प्रत्येक शिबिरात अंदाजे सरासरी पन्नासू रुग्णांना सेवा देण्यात आली. ८ ते ९२, वयोगटातील अंदाजे ५५४ रुग्णांना या सेवा कार्याचा लाभ मिळाला. बारकाईने केलेल्या या आरोग्य तपासणीत, उपचार करताना, रुग्णांना औषधे व इंजेक्शन देणे आवश्यक होते ती दिली व ज्या रुग्णांना जवळच्या शहरातील रुग्णालयात उपचाराकरता पाठविणे आवश्यक होते व नंतर फॉलोअप-पाठपुरावा करणे आवश्यक वाटले, तेथे त्यांची उपचाराची व्यवस्था करण्यात आली.

कोरबा जनजाती गावात, सर्व साधारण सर्वेक्षण करण्यात आले. विविध वयोगटातील सर्वसाधारण आरोग्य चाचण्या केल्या असता, असे लक्षात आले की, अनिमिया व कुपोषणाचे प्रमाण अपेक्षेपेक्षा बरेच कमी होते आणि लहान मुलांचे वजन पण योग्य तेवढे होते. या गोष्टीवरून हे लक्षात येते की पूर्वी पौष्टिक अन्नाची कमतरता होती, ती आता नाहीये. त्यामध्ये सुधारणा झाली आहे. कुपोषित व्यक्तींचे प्रमाण आता नगण्य आहे. मलेरिया व इतर इन्फेक्शन पण कमी दिसले. त्वचा

रोगाचे प्रमाण सर्वसामान्यपणे जास्त आहे. गुडघेदुखी व हाडांच्या आरोग्याच्या समस्या, स्नियांचे विकार समस्या, न्यूरोलॉजिकल समस्या बन्याच दिसल्या. युरीन इन्फेक्शन च्या तक्रारीचे प्रमाण जास्त होते. एक दोन व्यक्ती मानसिक रुण असल्याचे लक्षात आले.

बी.पी. (रक्तदाब) बाबत असा अहवाल आहे, की मध्यम वयाच्या वयोगटात ते ३० टक्के व वयस्कर व्यक्तींमध्ये पन्नासटके व्यक्तींना ही व्याधी आहे असे दिसले - ह्या ५० टक्के रुणांपैकी, दहा टक्के रुणांना तीव्र बी.पी.चा म्हणजेच तीव्र रक्तदाबाचा त्रास आढळून आला, त्यासाठी ताबडतोब व्यवस्था करून, त्यांना वैद्यकीय सेवा त्याच ठिकाणी दिली गेली व महिनाभराची औषधे ही देण्यासाठी व्यवस्था करण्यात आली. डायबिटीस म्हणजेच मधुमेहाचे फक्त एक ते दीड टक्का प्रमाण आढळून आले.

हृदयाच्या समस्यापण दिसून आल्या. अति रक्तचाप, हृदयाचा विकार, हृदयाचे परिवावसन, शस्त्रक्रियाचे रुण इ. पण तपासण्यात आले. लगोलग जमेल तितका उपचारही केला गेला.

सर्व रुण व त्यांची देखभाल करणारे परिवार इ. सर्वांना - स्वच्छता, आरोग्य, पौष्टिक आहार, वेळीच. औषधे घेणे व उपचारास जाणे - इत्यादी संदर्भात समुपदेशन करण्यात आले.

सामुहिक मुंज

मध्यप्रदेशातील खरगोन येथे मा.भारती ताई ठाकूर यांनी चालवलेल्या नर्मदालय, लेपा पुनर्वास येथे नोव्हेंबर मध्ये ५० बनवासी मुलांचे उपनयन संस्कार पार पडले. अत्यंत गरीब कुटुंबांमधील दुर्गम भागातील मुलांसाठी चालवलेले हे निवासी विद्यालय आहे. या मुलांना जगण्यासाठी सर्व प्रकारे सक्षम करण्याचे शिक्षण तिथे दिले जाते. गीतेतील श्लोक अर्थासह समजणाऱ्या या मुलांनी आपले उपनयन व्हावे असा आग्रह धरला होता. तेथील काही स्थानिक लोक विरोध करत होते. पण भारतीताईनी बरीच खटपट केली आणि सगळे व्यवस्थित पार पडले.

औषधांचे वितरण, बनवासींची जाण्या-येण्याची व्यवस्था, शिबिरात आल्यावर त्यांच्यासाठी चहा, नाशता व्यवस्था, तेही नाशता देताना रुणाची आरोग्य समस्या लक्षात घेऊन देणे, अशा अनेक गोष्टींची दखल घेत, स्थानिक बनवासी कार्यकर्ते व आरोग्य रक्षकांनी शिबिराचे आयोजन फार छान केले होते.

सध्या हिवाळा असल्याने जशपुरमध्ये थंडी खूप होती. तापमान तीन ते पंधरा डिग्री होते. शिबिराची सुरुवात सकाळी अकराच्या सुमारास होत असे व मध्यंतराची जेवणाची सुट्टी न घेता संध्याकाळी उशीरापर्यंत चालत असे. उद्देश हा की बनवासींना त्यांच्या गावात परत जाताना गैरसोय होऊ नये.

बनवासी कल्याण आश्रमाच्या स्थापना दिवशी म्हणजेच २६ डिसेंबरला या शिबिराची सांगता करण्यात आली.

अशया प्रकरच्या मेडिकल कॅम्पसाठी मदत देण्यासाठी वा व्यवस्था करणे वा भाग घेण्याची इच्छा असणाऱ्यांनी संपर्क साधावा -

डॉ. मुकुंद करमळकर, फिजिशियन / कार्डियोलॉजिस्ट, द्वि-क्षेत्र आरोग्य प्रमुख,
हैदराबाद - फोन ९८८५०-५९०६३.

अनुवाद - मोहिनी पाटणकर

सौ. मीराताई महाले या राहणार जब्हार येथील बोरीचा पाडा देहेरे येथे राहतात. बचत गटाच्या माध्यमातून रेशीम किड्यांपासून पासून रेशीम तयार करतात. ३०० महिलांचा बचत गट चालवतात. मीराताई ना आदिवासी सेवक पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले आहे. रेशीम किडे या बचत गटाच्या माध्यमातून त्यांनी महिलांचं स्थलांतरण थांबवलेलं आहे. आता त्या सावित्रीच्या लेकी पुरस्काराने सन्मानीत आहेत. बनवासी कल्याण आश्रमाची गेल्या ३ वर्षा पासून पालघर जिल्हा महिला प्रमुख म्हणून जबाबदारी असून सक्रिय कार्यकर्त्या आहेत.

ં દ્રુતી નૃત્ય દુર્ગા દુર્ગા

જબરી પહાડિયા-તિલકા માંઝી

‘સ્વાતંત્ર્યાશિવાય જગણે મ્હણજે આત્માશિવાય શરીર હોય’ અસં અમેરિકન ફિલૉસોફર ખલિલ જિબ્રાનની મ્હટલં આહे. ઇંગ્રજાંની આપલ્યા દેશાચ્ચા આત્માવરચ ઘાલા ઘાતલા હોતા. ત્યાલા ઇંગ્રજાંચ્ચા આધિપત્યાખાલૂન મુક્ત કરણ્યાસાઠી મ્હણજેચ દેશાલા સ્વાતંત્ર્ય મિળવૂન દેણ્યાસાઠી જનજાતીતીલ હજારો લોકાંની સુદ્ગા પ્રાણાંચે બલિદાન દિલે. તિલકા માંઝી હા અસાચ એક જનજાતીતીલ સ્વાતંત્ર્ય સેનાની જ્યાં દેશાચ્ચા સ્વાતંત્ર્યાસાઠી પ્રાણાંચં બલિદાન દિલાં.

ઈસ્ટ ઇંડિયા કંપનીને બાદશાહ શાહઆલમકદૂન બંગાલ, બિહાર વ ઓરિસા યા પ્રાંતાંચી દિવાણીચી સનદ મિળવિલી. તો ૧૮૮૩ શતકાચા ઉત્તરાર્થ હોતા. ત્યા કાઢાપર્યેત ભારતીય રાજે જનજાતીકદૂન મહસૂલ વસૂલ કરિત નસત. પણ જનતેચે અધિકાધિક શોષણ કરણ્યાસાઠીચ ઇંગ્રજાંની ભારતીય જનતેવર જબરદસ્ત મહસૂલ લાદલા. ત્યામુલે ત્યા ભાગાતીલ સર્વ જમાતીચ્ચા લોકાંની ઇંગ્રજ સત્તેવિરુદ્ધ લઢે દિલે. ઇંગ્રજાંની, ભારતાચ્ચા પૂર્વ વ દક્ષિણ ભાગાતીલ પ્રદેશ સર્વપ્રથમ ગિલ્ઝંકૃત કેલ્યાને યાચ ભાગાતીલ ભારતીયાંની સર્વપ્રથમ ત્યાંના વિરોધ કેલા. મ્હણુન યા ભાગાતીલ ક્રાંતીવીર આદ્યક્રાંતીકારક ઠરતાત. ત્યાતીલ તિલકા માંઝી હા ઇંગ્રજાંવિરુદ્ધ લઢળારા પહિલા ક્રાંતિકારક ઠરલા.

બિહારચ્ચા, બંગાલલા લાગુન અસલેલ્યા રાજમહલ વ ભાગલપૂરમધલ્યા પહાડાતીલ સંથાલ જમાતીચા તિલકા માંઝી હા એક બહાદૂર, શૂરવીર વ કુશલ સંઘટક હોતા. ત્યાને યા પ્રદેશાતીલ હિંદુ-મુસ્લીમાંસહ અન્ય જાતીમધીલહી લદ્વયાંચે ઉત્તમ સંઘટન કરુન ઇંગ્રેજી સત્તેશી પ્રાણપણાને ટક્કર દેઊન આપલ્યા દેશાચ્ચા સ્વાતંત્ર્યાસાઠી આપલ્યા પ્રાણાંચી આહુતી દિલી.

તિલકાચા જન્મ ૧૧ ફેબ્રુવારી ૧૭૫૦ રોજી સુલતાનગંજ ટાળ્યાઅંતર્ગત તિલકપૂર યા ગાવી, સંથાલ જમાતીતીલ મુર્મૂ સમાજાત ઝાલા. ડોંગર દન્યાતીલ નિવાસામુલે ત્યાચે

શરીર દણકટ બનલે હોતે. ત્યાચ્ચા અંગી અસલેલ્યા તાકદીમુલે ત્યાલા જબરા પહાડિયા મ્હણત. પરંપરાગત શિકારીચા વ્યવસાય અસલ્યાને તો નેમબાજીત તરબેજ તસેચ ધાડસી હોતા. ત્યાચ્ચા અંગી એક અધ્યાત્મિક શક્તિ હોતી. તી ત્યાલા કશી પ્રાસ ઝાલી માહિત નાહી, પણ તો જે મ્હણેલ તસેચ ઘડૂન યેઈ અસં મ્હણતાત. ત્યાચ્ચા સાત્ત્વિક જીવનપદ્ધતીમુલે તરુણાંચા ત્યાચ્ચાકડે સતત ઓઢા અસાયચા. ત્યાચ્ચા અંગી અસલેલ્યા અધ્યાત્મિક શક્તિમુલે લોકાંચી ત્યાચ્ચાવરચી શ્રદ્ધા વાદુ લાગલી. કોણત્યાહી જાતી ધર્માચ્ચા લોકાંવિષયી ત્યાચ્ચા મનાત ભેદભાવ નબ્બતા. લોકાંચા છલ કરણાચ્ચા ઇંગ્રજાંના આપલ્યા પ્રદેશાતૂન હાકલૂન દ્યાયચા. ત્યાને દૃઢસંકલ્પ કેલા.

ભાગલપૂર મધ્યે, આપલ્યા સંકલ્પપૂર્તીસાઠી તો તરુણાંચ્ચા ગુસ સભા ઘ્યાયચા. ‘એકી હેચ બલ’ હે ત્યાલા માહિત હોતાં મ્હણુન આદિવાસી હિંદૂ વ મુસલમાનાંચે ત્યાને એક ઉત્તમ સંઘટન કેલે. તે સર્વ લોક લહાનપણાપાસુનચ નિશાણબાજીત તરબેજ હોતે. વનવાર્સાંચી જમીન, શેતી, જંગલ, ઝાડું યાવર ઇંગ્રજાંની અધિકાર ગાજવાયલા સુરુવાત કેલી હોતી. ઇંગ્રજ, ત્યાંચે દલાલ, જમીનદાર, સાબકાર હે સર્વ મિળૂન કરીત અસલેલ્યા શોષણાવિષયી તિલકાને લોકાંમધ્યે જાગૃતી નિર્માણ કેલી આણ ઇંગ્રજાંના આપલ્યા દેશાતૂન હાકલૂન લાવાયચે યાવિષયી ત્યાંચી મને તયાર કેલી.

ગંગેચ્ચા કાઠચ્ચા પ્રદેશાતૂન માર્ગો વ તેલિયાગદી યા દ્વારામધૂન યેણારા જાણારા ઇંગ્રજાંચા ખજિના લુદૂન ગોરગરીબાંચ્યાત વાટૂન ટાકણ્યાસ ત્યાને સુરુવાત કેલી. તો અત્યંત નિઃસ્વાર્થી હોતા. સન ૧૭૭૬ મધ્યે ઑંગસ્ટસ ક્રીવલંડ રાજમહલચા મેઝિસ્ટ્રેટ મ્હણુન આલા. ત્યાનંતર તો ભાગલપૂરચા મેઝિસ્ટ્રેટ ઝાલા.

ગંગા વ બ્રાહ્મી નદ્યાંચ્ચા દુઆબાતીલ જંગલ તરાઈચ્ચા પ્રદેશાત તસેચ મુંગેર, ભાગલપૂર વ સંથાલ પરગાણ્યાત

A horizontal sequence of 20 small, stylized black figures, each carrying a backpack and walking in a slightly different pose.

तिलकाच्या इंग्रजांशी अनेक लढाया झाल्या. तिलका मांझी त्यांना पुरून उरला. त्याच्या नेतृत्वाखालील वनवासी इंग्रजांना भारी पडत होते. इंग्रजांनी रामगढ कॅम्पवर ताबा मिळवला होता. तिलकाने पहाडिया सरदारांना बरोबर घेऊन १८७८मध्ये इंग्रजांचा पराभव करून रामगढ कॅम्प मुक्त केला.

जानेवारी १७८४ रोजी तिलका मांझीने भागलपूरवर चढाई केली. एका ताडाच्या झाडावर चदून त्याने, घोड्यावरून जात असलेल्या कलीवलंडच्या छातीवर बाण मारला. कलीवलंड तात्काळ घोड्यावरून खाली पडला आणि लगेच मरण पावला. त्याच्या निधनाने इंग्रज सैन्य हबकन गेले आणि मार्ग सापडेल तिकडे पळन गेले.

तिलका मांझीचा विजय झाला. त्याचे सैन्य विजयाचा आनंद साजरा करत असताना रात्रीच्या अंधारात सर आयर कूट व पहाडिया सरदार यांनी मिळून तिलका मांझीच्या बेसावध सैन्यावर अचानक हळ्ळा केला. त्या लढाईत तिलका मांझीचे बरेच सैनिक मारले गेले आणि पुष्कळसे गिरफ्तार करण्यात आले. तिलका मांझी आपल्या उरलेल्या सैनिकांसह सुलतानगंजच्या डोंगरात आश्रयाला निघून गेला आणि पुढची योजना ठरवू लागला. नंतर काही महिने त्याचे सैन्य इंग्रज सैन्याला आणि पहाडिया सैनिकांना गणिमीकाव्याने लढून बेजार करत होते.

तिलका मांझीचा पाढाव कसा करावा या विचाराने सर आयर कृट संत्रस्त झाला होता. त्याने तिलकाचे

आश्रयस्थान असलेल्या डोंगरांना वेदे दिले. त्यांना बाहेरची रसद मिळू दिली नाही. अनप्राप्यावाचून तिलकाच्या सैनिकांचे हाल होऊ लागले. तेव्हा गणिमीकाव्याने लढणे सोडून त्याने इंग्रजांशी आमने-सामने लढायचे ठरविले. आपल्या सैन्यासह तो डोंगर उतरून खाली आला व निकराने लढू लागला. त्या लढाईत धोक्याने तिलका इंग्रजांच्या हाती सापडला. त्याला जेरबंद करण्यात आले. सर आयर कूट त्यामुळे आनंदाने बेहोश झाला. त्याने तिलका मांझीला दोरखंडाने बांधून चार घोड्यांकरवी भागलपूरपर्यंत रस्त्यावरून फरपटत नेले. त्याचे अंग अंग सोलून निघाले तरी तो जिवंत राहिला. सर आयर कूटने त्याला भागलपूरच्या एका झाडावर फाशी दिली. नंतर त्याचे प्रेत त्या बडाच्या बुंध्याशी बांधून त्याच्या छातीत मोठे मोठे खिळे ठोकले. अशाप्रकारे या महान आदिवासी नेत्याने स्वातंत्र्याच्या बलिवेदीवर आपल्या प्राणांची आहती दिली.

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर भागलपूरमधील त्या चौकाला 'तिलका मांझी चौक' असे नाव देण्यात आले आणि त्या चौकात एक चबुतरा उभारून त्यावर तिलका मांझीच्या पुतळ्याची प्रतिष्ठापना करण्यात आली. त्यांचे नाव स्वातंत्र्याच्या इतिहासात अमर झाले.

१९ फेब्रुवारीला असणाऱ्या तिलका मांझी
यांच्या जयंतीनिमित्त ज.क.आ.तर्फे त्यांना शतश:
अभिवादन !!!

शोभा जोशी (१४२२३१९९६२)

‘मी स्वातंत्र्याची भीक स्वीकारणार नाही, स्वातंत्र्य मिळवणार’

असे तेजस्वीपणाने ब्रिटिशांना ठणकावून सांगणाऱ्या

कै. नेताजी सुभाषचंद्र बोस यांच्या

१२५ व्या जयंती निमित्त त्यांना शतशः नमन !!!

नगरीय कार्य

प्रथम दिवस

अखिल भारतीय वनवासी कल्याण आश्रमाची नगरीय कार्याची बैठक २५ आणि २६ डिसेंबर २०२१ रोजी मुंबईजवळील केशव सृष्टी येथील रामभाऊ म्हाळगी प्रबोधिनीमध्ये संपन्न झाली. ह्या बैठकीला संपूर्ण देशामधून ९६ कार्यकर्ते उपस्थित राहिले, ज्यामध्ये ३७ महिला कार्यकर्त्यांचा समावेश होता. ह्या बैठकीला पश्चिम महाराष्ट्र प्रांतातून १२ सदस्य अपेक्षित होते त्यापैकी ८ जण उपस्थित राहिले. ह्या बैठकीमधील राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे सह-सरकार्यवाह माननीय श्री. मनमोहनजी वैद्य ह्यांनी वर्तमान स्थिती मध्ये भारत देशासमोरील आव्हाने ह्या विषयावर एक व्याख्यान घेतले. बैठकीचे उद्घाटन श्री. भगवान जी सहाय, अखिल भारतीय नगरीय कार्य प्रमुख ह्यांनी केले.

श्री. भगवान जी सहाय ह्यांनी नगर समितीचे अपेक्षित कार्य ह्या विषयावर प्रथम बौद्धिक सत्र घेतले. ह्यावेळी बोलताना त्यांनी सांगितले की सद्यवर्षी भारत देश स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव साजारा करत आहे. परंतु हा अमृत महोत्सव खरच सार्थक आहे का असा प्रश्न त्यांनी उपस्थितांसमोर ठेवला. त्यांनी प्रतिपादन केले की जे लाखो हुतात्मे भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यात बळी गेले त्यांच्या मनातील स्वतंत्र भारताची प्रतिमा सत्यात उत्तरवण्यासाठी राष्ट्र पुनर्निर्माण हीच साधना कार्यकर्त्यांनी निस्वार्थ भावनेने केली पाहिजे. भारत भूमीमधील ‘वनांचल’ ही वनवासी कल्याण आश्रमाच्या कार्यकर्त्यांची कर्मभूमी. तेथे राहणारे कार्यकर्ते जनजातीय बांधवांच्या विकासासाठी अविरत कार्य करीत असत. आजच्या घडीला जनजातीयांची लोकसंख्या सुमारे बारा कोटी असली तरीही ते समाजात आर्थिक दृष्ट्या मागासलेले राहिले व अज्ञानी राहिले आहेत. त्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी झटणे हा कल्याण आश्रमाचा मुख्य उद्देश असून हे कार्य साध्य करण्यासाठी संगठनेने ठरवलेल्या १४ विविध आयामांपैकी एक आयाम म्हणजे नगरीय कार्य. ह्या कार्यांतर्गत येणारी विविध कामे:

* व्यक्ती संग्रह – नगरांमध्ये राहणाऱ्या विविध क्षेत्रांमधील कर्तव्यगार व यशस्वी व्यक्तींना कल्याण आश्रमाच्या कार्यामध्ये सहभागी करून घेणे. व्यक्ती संग्रह करताना ह्यामध्ये वानप्रस्थी, चिकित्सक, शिक्षक – प्राध्यापक, व्यापारी गण, युवा, खेळाडू असा सर्वांचा समावेश असावा. ह्या भावी कार्यकर्त्यांना कल्याण आश्रमाच्या

विचारांसोबत जोडण्याची आवश्यकता असते.

* वनवासी समाजाबद्दलची सत्य प्रतिमा स्थापन करणे – वनवासी समाजाबद्दल ज्या गैरसमजुती जसे की आदिवासींना धर्म नाही, इतिहास नाही, निव्वळ भूक भागवण्यासाठी रानोमाळी हिंडणारा समाज अशी जी मूर्ती नगरीय समाजामध्ये प्रसिद्ध आहे ती चुकीची आहे हे स्पष्ट करणे.

* नगरांमध्ये राहणारा जनजाती समाज – ह्या लोकांबरोबर ५-८ – संपर्क, संवाद, साहित्य, संगोष्ठी, सद्विचारांची स्थापना कार्यपद्धतींचा वापर करून कार्याला हातभार लावणे.

* प्रशासकीय व्यक्ती संग्रह – प्रशासकीय अधिकाऱ्यांसोबत कल्याण आश्रमाच्या कार्यकर्त्यांचा संपर्क वाढवणे तसेच हितरक्षा आयामामधून वनहक्क कायद्यांचा वनवासी समाजाला लाभ करून देणे.

* परदेशस्थ लोकांची संपर्क सूची – परदेशात वास्तव्य करणाऱ्या भारतीय लोकांसोबत संपर्क संवाद स्थापन करण्यासाठी प्रयत्नशील असणे.

आपल्या बौद्धिकाचा शेवट करताना श्री. भगवानजींनी नगरीय कार्याला पणतीची उपमा दिली – पणतीतील माती म्हणजे वनवासी समाज, वात म्हणजे कार्यकर्ता आणि तेल किंवा स्नेहन् म्हणजे कार्यकर्ता आणि वनवासी समाज यामधील आत्मीयता !

श्री गोपालजी केसरी, दक्षिण मध्य क्षेत्र नगरीय कार्य प्रमुख ह्यांनी प्रांत वृत्तनिवेदन हे द्वितीय सत्र संचलित केले. प्रत्येक प्रांताने आपापल्या प्रांतातील महानगर समिती, महिला समिती, उपसमिती, एकूण नगर, महिला आणि पुरुष कार्यकर्ते यांची संख्या, जनजाती महिला आणि पुरुष कार्यकर्ते यांची संख्या, धनसंप्रहाबद्दल माहिती दिली. त्याचबोरे विशेष उपक्रमांविषयी देखील येथे माहिती देण्यात आली. श्री. नितीन जी महाजन, पश्चिम महाराष्ट्र प्रांत नगरीय कार्य प्रमुख ह्यांनी निवेदन केले की पश्चिम महाराष्ट्र प्रांताने नाशिकजवळ रातविहिर या गावात सुमारे तीन टन आब्याचे उत्पादन केले आणि विक्री केली व त्या निधीमधून ग्रामविकास घडवला. अजून एक उदाहरण म्हणजे सोलापूर येथे दोन दिवसांचा वनभाजी महोत्सव संपन्न झाला होता, ह्या महोत्सवादरम्यान भाज्यांच्या

विषयाची चिन्ह प्रदर्शनी लावली होती आणि त्यांचे औषधी गुणधर्म सांगितले गेले होते. पुणे महानगराने कोरोना काळात ह्या रोगावरील जनजागृतीसाठी ३०० फ्लेक्स आणि ६०० पोस्टर्स जनजाती क्षेत्रात लावले होते व २३४ गावांमध्ये धान्य आणि आरोग्य कीट्सचे वाटप केले होते. ह्या सत्राच्या अखेरीस कल्याण आश्रमाच्या ब्रिटनमधील ट्रस्टचे मुख्य ट्रस्टी श्री नरेंद्रजी पुंजे यांनी विदेशात चाललेले संघाचे आणि कल्याण आश्रमाचे कार्य ह्यावर प्रकाश टाकला.

श्री भगवान जी सहाय यांनी नगरीय समितीची कार्यपद्धती ह्या विषयावर तृतीय सत्र घेतले. ह्यादरम्यानच्या चर्चा सत्रात त्यांनी खालील विषय मांडले:

- **कार्यकर्ता व्यक्ती कसा असावा** – कार्यकर्ता निष्कलंक, वेळ देण्याची तयारी असणारा, संवेदनशील, कार्याची रुची असणारा, दुसऱ्या कार्यकर्त्याचे विचार व मते ऐकण्याची मानसिकता असणारा असावा.
- **समितीचं स्वरूप कसं असावं** – समितीमध्ये किमान सात आणि कमाल २१ कार्यकर्ते असावेत. महिला, युवा आणि जनजाती ह्या स्तरांचे प्रतिनिधित्व अवश्य असावे. भौगोलिक क्षेत्र लक्षात घेता भागशः समिती आणि उपसमिती यांचे गठण करावे.
- **समिती सक्रिय राहण्यासाठी कोणते उपक्रम करावे** – समिती सक्रिय राहण्यासाठी वार्षिक योजना तयार करावी आणि साधारणपणे ६ उपक्रम निश्चित करावेत. दोन उपक्रम महानगरात असावेत, दोन उपक्रम नगरांमधून वनवासी क्षेत्रात असावेत आणि उर्वरित दोन उपक्रम वनवासी क्षेत्रातून नगरांमध्ये असावेत.
- **कार्यकर्ता प्रशिक्षण वर्ग** – प्रमुख कार्यकर्त्यांचा वार्षिक निवासी कार्यकर्ता प्रशिक्षण वर्ग असावा.

श्री मनमोहनजी वैद्य, सह-सरकार्यवाह राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ यांनी वर्तमान स्थितीमध्ये आपल्या देशासमोरील आव्हाने ह्या विषयावर चतुर्थ सत्र घेतले. भारतीय जीवनपद्धतीचे वैशिष्ट्य म्हणजे येथील अध्यात्मिकता आहे, असे त्यांनी नमूद केले. त्यांनी एकम सत विप्रा बहुधा वदन्ति, अर्थात, सत्य एक आहे: बुद्धिमान वर्ग ह्याला भिन्न नावांनी ओळखतो असा आशय असलेले उपनिषदातील एक वचन मांडले, तसेच एखाद्या व्यक्तीचे सक्तीने धर्मातरण करणे ही घोर फसवणूक आहे असेही सांगितले. विविधता हा भेद नसून एका संस्कृतीची भिन्न अभिव्यक्ती आहे. ईशा

वास्यमिदं सर्व यक्तिं जगत्यां जगत अर्थात परमात्म्याने सर्व निर्माण केले आणि तो प्रत्येक व्यक्तीमध्ये आहे. त्यांनी अशा संदर्भातून दाखवून दिले की धर्मातरण थांबलेच पाहिजे आणि जबरदस्तीने धर्मातरित झालेल्या हिंदू बंधू व भगिनींना पुन्हा आपल्या धर्मात आणलेच पाहिजे (Deconversions). उपासनेचा मार्ग कोणताही असला तरी अखेर लक्ष्य एकच आहे - मुक्ती. मुक्ती ह्या अध्यात्मिक विषयाचीही त्यांनी ह्यावेळी माडणी केली.

दिवसाच्या शेवटच्या सत्रात बंधू आणि भगिनी यांच्यासाठी दोन वेगळी उपसत्रे घेतली गेली. श्री. गोपालजी केसरी आणि श्री. वैभवजी सुरंगे, अखिल भारतीय युवा प्रमुख, यांनी बंधू वर्गाचे सत्र सोशल मिडिया आणि युवा काय या विषयांवर घेतले. ह्या सत्रात सोशल मिडियाचा वाढता प्रभाव त्यांनी सांगितला आणि त्यामुळे कल्याण आश्रमाला देखील सोशल मिडिया, ट्रीटर, फेसबुक या साधानांचा वापर करता आला पाहिजे. युवा काय ह्या आयमाचे संगठनेच्या दृष्टीने असलेले महत्व त्यांनी स्पष्ट केले. श्रीमती शशीजी मोदी, अखिल भारतीय नगरीय महिला प्रमुख ह्यांनी महिलांसाठी एक सत्र घेतले. ह्या सत्रात मातशक्तीची कामात सक्रियता वाढवली पाहिजे त्यामुळे महिलांच्या रुचीचे काय उपक्रम घेता येतील अशा विषयावर विवेचन झाले. मकर संक्रांतीच्या उत्सवात आणि सेवा पात्र ह्या योजने अंतर्गत धनसंग्रह वाढवला पाहिजे असे निश्चित झाले. प्रांतशः महिला काय वेगळे किंवा नवीन उपक्रम करत आहेत काय ह्याचेही निवेदन केले गेले.

द्वितीय दिवस

द्वितीय दिवसाच्या प्रथम सत्रात कार्यकर्त्यांच्या क्षेत्रशः बैठका ठेवल्या होत्या. महाराष्ट्र आणि गुजरात ह्या दोन क्षेत्रांच्या धनसंग्रहाच्या त्रैवार्षिक योजना ह्या विषयावर एकत्रित सत्र श्री. वसंतराव जोशी, पश्चिम क्षेत्र नगरीय कार्य प्रमुख आणि श्री. जयंत जी अभ्यंकर, कोकण प्रांत नगरीय कार्य प्रमुख ह्यांनी घेतले. त्यांनी ह्या सत्रात प्रत्येकाने व्यक्तिशः, जिल्हाशः, नगरशः आणि प्रांतशः निधीसंग्रहावर लक्ष केंद्रित करून त्यासाठी कोणती पाऊले उचलावी लागतील हे निश्चित केले पाहिजे असे सांगितले. कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी (CSR) च्या माध्यमातून प्रकल्पांसाठी निधीसंग्रह कसा करावा या विषयावरही चर्चा झाली.

द्वितीय सत्र श्री. अतुल जी जोग, अखिल भारतीय संगठनमंत्री ह्यांनी घेतले. ह्या सत्रात त्यांनी सांगितले की

कल्याण आश्रम एक NGO (Non-Governmental Organization) असली तरीही त्याची कार्यपद्धती इतर NGOs च्या तुलनेत पूर्णपणे वेगळी आहे. ह्याचे कारण म्हणजे कल्याण आश्रम शासकीय निधी स्वीकारत नाही तसेच कल्याण आश्रम ख्रिश्चन मिशनरी संस्थांप्रमाणे देखील काम करत नाही; कल्याण आश्रम धर्मांतरण करत नाही तर समाजाला एकत्रित 'तू मैं एक रक्त' याप्रमाणे जोडायचा प्रयत्न करत असतो. ही संस्था बहुआयामी असून तीन श्रेणींमध्ये विभागले जाते - सेवा श्रेणी, जागरण श्रेणी आणि संगठन श्रेणी. नगरीय कार्य हे संगठन श्रेणीचा एक भाग आहे. अखिल भारतीय नगरीय कार्याची त्रैवार्षिक योजना तयार करण्यासाठी प्रत्येक प्रांताला वर्तमान परिस्थिती मध्ये समिती उपसमिती कुठे आहेत/नाहीत ह्याचे मॅर्पिंग करणे आवश्यक आहे. समितीमध्ये विविध भाषिक व क्षेत्रांमधील सदस्य असले पाहिजेत. कार्यात महिलांचा सहभाग वाढविण्यासाठी त्यांना प्रत्येक स्तरावर संधी देणे आवश्यक आहे, तरच महिला कार्यवृद्धिगत होईल. युवा वर्गाच्या आवडीनुसार त्यांचे कार्यक्रम आयोजीत केले तर युवा कार्याला देखील अधिक कार्यगती मिळेल.

सीमावर्ती क्षेत्रामध्ये संपर्क वाढविणे आवश्यक आहे कारण अशा संवेदनशील भागांमध्ये अ राष्ट्रीय चळवळीचे प्रमाण अधिक असते. जनजाती नगरीय वर्गामध्ये नेतृत्व विकासासाठी प्रयत्न करून त्यांना सक्षम कार्यकर्ते बनवले तरच ते आपापल्या गावांत ग्राम विकास प्रकल्पांसाठी परिश्रम करतील. जनजाती समाजाला त्यांचा गौरवशाली, वैभवसंपन्न, पराक्रमी इतिहास सांगून, त्यांना त्यांची हग्वलेली ओळख परत मिळवून देण्याची नितांत आवश्यकता आहे.

तृतीय सत्र श्री. भगवानजी सहाय ह्यांनी घेतले. त्यांनी कार्यकर्ता विस्तार आणि कार्यविस्तार ह्या विषयावर चर्चा केली. कल्याण आश्रमाची सर्व माहिती एका ठिकाणी पवर आणि वेबसाईटवर असली म्हणजे त्याचा उपयोग कार्यकर्त्यांना करून घेता येईल. नऊ आँगस्ट, जनजातीय गौरव दिवस, कल्याण आश्रमाचा स्थापना दिन इत्यादी दिवशी ट्रूटीर व सोशल मीडियावर कल्याण आश्रमाद्वारे विशेष अभियान चालवले जाते. ह्या सर्व पोस्ट्सचा एक संग्रह केला गेला पाहिजे असेही मत त्यांनी मांडले.

ह्या दोन दिवसीय बैठकीचे अंतिम सत्र म्हणजे समापन सत्र पार पडले. समापन सत्रात श्री चैत्रामजी पवार, देवगिरी प्रांत अध्यक्ष यांनी ग्रामविकासन या विषयावर आपले बहुमूल्य

विचार मांडले. जल, जपीन, जानवर, जंगल, जन ह्या पंचरंगी (5J) संपदेचे संवर्धन केले तर जनजाती समाजाचा सर्वांगीण विकास होऊ शकतो. बारीपाडा नावाचे एक राज्यसीमावर्ती जनजाती गाव धुळे जिल्ह्यात आहे. १९९१ सालापासून पवारांनी ह्या गावाला संगठित करून ११०० एकर क्षेत्रामधील जंगलाचे तसेच येथील ५३५ दुर्मिळ बनस्पतीचे संवर्धन केले. गावात शेतीसाठी पाणी उपलब्ध नव्हते म्हणून श्रमदानातून बांध बांधले, जलसंवर्धनातून परंपरागत शेतीचा आरंभ केला. गौसंपदा वाढविण्याच्या उद्देशाने देशी गाईसाठी गौशाळेची स्थापना केली. ह्या सर्वांचा अनुकूल परिणाम म्हणजे येथील जनजाती समाजाचे विस्थापन थाबले व हा समाज स्वावलंबी बनला. येथे बनभाजी महोत्सव सुरु झाला, महिलांचे संगठन उभे राहिले, श्रद्धा जागरणाच्या अंतर्गत निरानिराळ्या वृक्षांची पूजा सुरु झाली, इत्यादी अनेक बहुस्तरीय प्रयत्नांमुळे गावात एकात्मता निर्माण झाली. दहा गावांच्या क्लस्टरमधून तांदूळ, वेगवेगळ्या जातीच्या डाळी अशी सेंद्रिय उत्पादने शहरी बाजारांमध्ये पोहोचली आणि त्यांची मागणी देखील वाढली. श्री चैत्रामजीनी ग्रामविकासाचा विषय बारीपाड्याच्या उदाहरणातून अतिशय प्रभावी पद्धतीने मांडला.

मुंबईचे एक यशस्वी उद्योजक श्री. शैलेंद्रजी धीया यांचा परिचय करताना श्री. भगवानर्जीनी दया नहीं दायित्व, करूणा नहीं कर्तव्य या उक्तीतून त्यांची ओळख सांगितली. सेवा निवृत्त झाल्यानंतर श्री. धीयांनी कल्याण आश्रम, राजस्थानसाठी सेवा कार्य चालू केले, शिक्षा क्षेत्रात त्यांनी गरीब मुलांना साहाय्य केले, आर्थिक मदत केली. अशा समर्पित जीवनाला नमन! त्यांचे मार्गदर्शन सर्व कार्यकर्त्यांना प्राप झाले.

समापन समारंभाच्या शेवटी श्री. अतुल जी जोग यांनी श्री. बाळासाहेब देशपांडे यांच्या जीवनातील अनेक प्रेरणादारी प्रसंग सांगितले. प्रत्येक काम प्रतिकूल परिस्थितीत चालू ठेवले तरच त्याचे अनुकूल परिस्थितीत परिवर्तन होते. संस्थेचा संस्थापक थोर असणे आवश्यक असते, तरच त्या संस्थेचे कार्य पण उत्तम चालते. कार्यकर्त्यांचे दायित्व असते संस्थेच्या विचारांशी जुडणे. कल्याण आश्रमाचे कार्य शासनावर अवलंबून नाही आणि ते नसणे गरजेचे आहे. संस्थेतील सर्वात लहान युनिट किती सक्षम आहे त्यावर संस्थेचे यश असते, ग्राम विकास आणि सशक्त नगर समिती यांची आवश्यकता त्यांनी मांडली. जनजाती समाजाची

प्रेरणा, अमिता जागृत करणे आणि त्याची रक्षा करणे ही नागरीय समितीची जबाबदारी आहे असेही त्यांनी नमूद केले.

ह्या संपूर्ण दोन दिवसीय बैठकीचे सूत्र संचालन माननीय श्री. जयंतजी अभ्यंकर यांनी केले. ह्या बैठकीत जागृती का अभियान चल पडा, करे आज परिवर्तन हम हे गीत श्री. विजयराव नेने यांनी प्रत्येक सत्राआधी घेतले. सर्व व्यवस्था कोकण प्रांताने उत्तम केली होती. ह्यासाठी कोकण प्रांताचे

संगठन मंत्री श्री. अमितजी साठे, कोकण प्रांत सचिव श्री. महेशजी देशपांडे आणि व्यवस्थेमधील सर्व कार्यकर्त्यांना मनापासून धन्यवाद!

संकलन

भक्ति साठे (१९३०१२५७७७)
पश्चिम महाराष्ट्र प्रांत नगरीय सदस्य

पुस्तक विमोचन

१५ डिसेंबर २०२१ रोजी, संध्याकाळी ७ वाजता, जनजाती कल्याण आश्रम, नगर व गोदावरी प्रकाशन यांनी संयुक्तपणे 'भारतीय आदिवासी विकास की समस्या' या पुस्तकाचे ऑनलाईन विमोचन आयोजित केले होते. या पुस्तकाच्या लेखिका आहेत, सौ वृषाली मांडे.

या कार्यक्रमाला प्रसिद्ध लेखक श्री प्रभाकर मांडे स्वतः उपस्थित होते. वीस वर्षांपूर्वी त्यांनी 'आदिवासी जीवन विकासाच्या समस्या' हे पुस्तक लिहिले होते. मांडे कुटुंबियांचा या पुस्तकाची दुसरी आवृत्ती प्रकाशित करण्याचा विचार होता, त्यावेळी श्री. गिरीश कुबेर यांनी सुचिविले की हे पुस्तक हिंदी मध्ये अनुवाद करून प्रकाशित करावे, व श्री प्रभाकर मांडे यांच्या सुनबाई सौ. वैशाली मांडे यांनी अनुवाद करण्याची जबाबदारी स्वीकारली व यशस्वीपणे पार पाडली. कोरोना काळामुळे विमोचन कार्यक्रम आयोजित करण्यात बन्याच अडचणी आल्या, पण १५ डिसेंबर २०२१ रोजी या पुस्तकाचे विमोचन करण्यात आले. या कार्यक्रमाचे मुख्य अतिथी होते, श्री गिरीश कुबेर, अखिल भारतीय हितरक्षा प्रमुख, अखिल भारतीय वनवासी कल्याण आश्रम. व मुख्य वक्ता होते, श्री. शरद जी शेळके, सचिव, वनवासी कल्याण आश्रम पश्चिम महाराष्ट्र प्रांत.

श्री. गिरीश जी कुबेर यांनी लेखक श्री. प्रभाकर मांडे यांचा परिचय करून दिला. श्री मांडे लोकसंस्कृतीचे गाढे अभ्यासक आहेत. भारतीय संस्कृती व त्यातही

लोकसंस्कृतीतील जनजाती चे योगदान, या विषयावर त्यांचा गाढा अभ्यास आहे. श्री. मांडे यांनी प्रत्यक्ष जनजाती गावांमध्ये जाऊन, त्यांच्यात राहून, त्यांचे जीवनमान समजून घेतले आणि त्यांच्या अनुभवावर त्यांनी अनेक पुस्तके लिहिली. त्यातील एक महत्वाचे पुस्तक आहे 'आदिवासी मूलतः हिंदूच'. त्यांची प्रंथसंपदा खूपच मोठी आहे. जेव्हा त्यांनी जनजाती जीवनाचा प्रत्यक्ष अनुभव घेतला तेव्हा वन कायदे, मोठी धरणे बांधणे या मुळे विस्थापित झालेले जनजाती समाज आणि या सर्वांमध्ये अत्यंत महत्वाचा मुद्दा म्हणजे धर्मांतर. खिंशन मिशनच्यांनी इथे खूप मोठ्या प्रमाणावर धर्मांतराचे काम केले आहे. आणि धर्मांतरानंतर ह्या समाजाला कोणत्या समस्यांना तोंड द्यावे लागते, याबाबतही त्यांचा अभ्यास आहे. शासनाने काही सुविधा दिल्या आहेत, तरीही प्रत्यक्ष भौतिक स्तरावर त्या जनजाती समाजापर्यंत पोहोचण्यात बन्याच अडचणी येतात. अशा अनेक समस्यांचे चिंतन करून श्री. मांडे यांनी 'आदिवासी जीवन विकासाच्या समस्या' हे पुस्तक लिहिले होते.

आता या पुस्तकाचा सौ. वृषाली मांडे यांनी केलेला हिंदी अनुवाद वाचण्याची उत्सुकता आहे, निश्चित चांगलाच असणार आहे. सौ. वृषाली मांडे यांचे, वनपुण्याई द्वैमासिक, व जनजाती कल्याण आश्रमातर्फे हार्दिक अभिनंदन व खूप शुभेच्छा.

मोहिनी पाटणकर

युवा कार्य - एक आवश्यकता

युवा म्हणजे कोण असे कोणीतरी एकदा स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर ह्यांना विचारले असता त्यांनी सांगितले युवा शब्द उलटा वाचला की वायू हा शब्द तयार होतो त्याचप्रमाणे युवा वर्ग देखील वायु प्रमाणेच असतो. अनुशासनात राहिले तर वायू व युवा हे दोघे उपयोगी निर्मिती करू शकतात परंतु अनुशासनहीन राहिले तर विध्वंस सुद्धा करू शकतात. स्वामी विवेकानंदांनी एकदा सांगितले होते की समाजातील सर्वात कम्कूवत घटकांची सेवा केली तरच चित्तशुद्धी होते आणि एक नवीन, सशक्त, परिश्रमी विश्वासू युवक निर्माण होतो. आणि असे अवघे शंभर ऊर्जापूर्ण युवा जगत मोठी क्रांती घडवून आणू शकतात.

श्री. बाळासाहेब देशपांडे ह्यांनी जेव्हा १९५२ साली वनवासी कल्याण आश्रमाची स्थापना केली तेह्वाची आणि एकविसाव्या शतकातील जनजातीय क्षेत्राची आणि समाजाची परिस्थिती ह्यांत खूप अंतर आहे. आजचे जनजाती युवा वनवासी क्षेत्र सोडून मोठ्या संख्येने प्रारंभिक शिक्षण घेऊन कसबा, गाव, नगर आणि महानगरांकडे स्थानांतर करत आहेत. आजच्या घडीला शासकीय यंत्रणेच्या वसतिगृहांमध्ये मोठ्या प्रमाणात वनवासी छात्र दिसतात. ह्या विद्यार्थ्यांमध्ये काम सुरू करण्याची गरज कल्याण आश्रमाला जाणवली आणि बिलासपुर, छत्तीसगड येथे 'निर्माण' प्रकल्पाचा आरंभ झाला व युवा कार्य ह्या नव्या आयामाची सुरुवात झाली.

युवा आयामाचा मूळ उद्देश युवा वर्गाला जनजाती समाजाशी जोडून त्यांच्यात समरसता निर्माण करणे हा आहे. युवा आयामाचा कल्याण आश्रमाच्या दृष्टिकोनातून दोन गटांत विचार करावा लागेल: नगरीय युवा आणि जनजातीय युवा. हे देखील वेगवेगळ्या उपगटांतून अशा तन्हेने विभागता येतात: अ) प्रत्यक्ष नगरांमध्ये राहणारे सुशिक्षित जनजाती युवा, आ) वनवासी किंवा ग्रामीण क्षेत्रात राहणारे जनजाती युवा, इ) गैर जनजातीय युवा किंवा नगरीय युवा, व ई) राष्ट्रीय गैरव प्राप्त केलेले पूर्व खेळाडू. ह्या सर्व युवक व युवतींमध्ये कल्याण आश्रमासोबतचा 'संपर्क' वाढवणे आवश्यक आहे. संपर्काचे पुढचे पाऊल

म्हणजे युवांसोबत सातत्याने 'संवाद' वाढवणे. त्यानंतर त्यांची वनवासी क्षेत्राची आणि तेथील कार्याची जाणीव अधिक विकसित करणे, विविध प्रकल्प दर्शनातून आणि सेवा कार्यातून अनुभूती देणे आणि शेवटी अभ्यास वर्गाचे आयोजन करून ह्या युवक व युवतींना 'प्रशिक्षण' देणे ह्या कार्याद्वारे युवा वर्ग वनवासी कल्याण आश्रमासोबत घटू जोडला जाऊ शकतो.

कल्याण आश्रमाच्या पश्चिम महाराष्ट्र प्रांताने असेच युवा कार्य हाती घेतले आहे. युवा आयामांतर्गत अनेक उपक्रम पश्चिम महाराष्ट्र प्रांत राबवितो आहे. ह्या उपक्रमांविषयी संक्षिप्त माहिती:

अनुभूती शिविर - नाशिक येथील आयुर्वेद महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांसाठी वनवासी जीवन दर्शन म्हणून त्यांना डॉगच्यादेव उत्सव दाखवला.

बारीपाडा भेट - कॉलेज ऑफ इंजीनियरिंग पुणे येथील विद्यार्थ्यांची बारीपाडा येथील कल्याण आश्रमाच्या कार्याची ओळख व श्री. चैतराम पवार ह्या प्रेरक व्यक्तीसोबत भेट घडवली.

संवाद - छत्तीसगढमधील बस्तर वनवासी क्षेत्रामध्ये गेली पंचवीस वर्षे अविरत सेवाकार्य करणाऱ्या श्रीमती सुनीता ताई आणि डॉ. रामचंद्र गोडबोले यांचे कॉलेज ऑफ इंजीनियरिंग पुणे येथील विद्यार्थ्यांसोबत एक गप्पा सत्र घेतले.

श्रमदान शिविर - नाशिक येथील डॉ. मुंजे इन्स्टिट्यूट ऑफ मैनेजमेंटच्या विद्यार्थ्यांनी जनजाती ग्राम विकासासाठी नगरीय युवाशक्तीचे दर्शन घडविले.

उत्सव - नंदुरबार येथील वनवासी क्षेत्रात होळीचा उत्सव वेगळ्या पद्धतीने साजारा होतो, त्या उत्सवात विश्वकर्मा इन्स्टिट्यूट ऑफ इन्फॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी आणि कॉलेज ऑफ इंजीनियरिंग पुणे येथील विद्यार्थी अन्यंत उत्साहाने सामील झाले.

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र - नगर, नाशिक आणि पुणे येथील जनजाती युवांसाठी मार्गदर्शन कार्यक्रम घेतले, ऑनलाईनच्या माध्यमातून ६५ मुलांची नाव नोंदणी झाली.

रुची प्रमाणे कार्य – विविध क्षेत्रातील विद्यार्थ्यांना त्यांच्या

रुचीप्रमाणे कल्याण आश्रमाच्या योग्य आयामामध्ये जबाबदारीचे काम दिले तर त्यांची आवड ह्या कामात टिकून राहते. अभियांत्रिकीच्या विद्यार्थ्यांना श्रमदानातून पाठ बंधरे बांधण्याचा आराखडा तयार करायला देणे तसेच कायद्याचा अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना हितरक्षा किंवा जनजाती सुरक्षा मंच ह्या आयामांमधील विषयांचा अभ्यास करायला देणे.

अपरिचित क्रांतिकारक - स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवानिमित्त सर परशुराम महाविद्यालय, पुणे येथे अपरिचित क्रांतिकारक ह्या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. ह्यामध्ये नाग्या कातकरी, राणी माँ गायदिनल्यू, तंट्या भिळू, राघोजी भांगरे इत्यादी जनजाती स्वातंत्र्यसेनानींच्या अमूल्य लढ्याबद्दल माहिती दिली गेली.

अशा उपक्रमांच्या माध्यमातून नगरीय युवा वर्गाला जनजाती भारत दर्शनातून जागृत करणे, वनवासी क्षेत्राची ओळख करून देणे, समाजासाठी वेळ देण्याची मानसिकता विकसित करणे, वनवासी क्षेत्रात वरचेवर होणाऱ्या आराषीय हालचालींविषयी जागरूकता वाढवणे, युवा प्रतिभेदा जनजाती समाजासाठी उपयोग करणे इत्यादी ध्येये साध्य करता येतात. युवा अवस्थेत अशा तन्हेच्या कार्यांचे त्यांच्या मनात एकदा बीजारोपण झाले की उर्वरित आयुष्यात ते कल्याण आश्रमासोबत कायमचे जोडले

दिनांक ५ जानेवारी २०२२ रोजी सर परशुराम महाविद्यालाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या मु. पो. हर्जुडे, ता. सासवड जि. पुणे येथील विशेष हिवाळी शिबिराला स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवानिमित्त अपरिचित क्रांतीकारक विषय मांडण्याची संधी मिळाली. नाग्या कातकरी, राणी मा गाइदनल्यू, झलकरी बाई, राघोजी भांगरे, तंट्या भिळू अश्या अनेक क्रांतीकारकांविषयी माहिती देण्यात आली. साधारण २०० विद्यार्थी तासभर हा विषय ऐकण्यात तल्लीन झाले होते. कार्यक्रमाच्या वेळी महाविद्यालयातील उप प्राचार्य प्रा. सौ. आपटे,

जाण्याची शक्यता अधिक असते.

युवा कार्याची अखिल भारतीय बैठक बिलासपुर, छत्तीसगढ येथे दिनांक २७ व २८ नोव्हेंबर रोजी संपन्न झाली. ह्या बैठकीमध्ये अखिल भारतीय युवा आयाम प्रमुख माननीय श्री. वैभवजी सुरंगे आणि अखिल भारतीय सह प्रचार-प्रसार प्रमुख श्री. महेशजी काळे ह्यांचे मौल्यवान मार्गदर्शन प्राप्त झाले. हे कार्य सातत्याने करण्यासाठी आणि वाढविण्यासाठी श्री. योगेशजी बापट, राष्ट्रीय महामंत्री अखिल भारतीय वनवासी कल्याण आश्रम यांनी 3Ps Theory - Pick-up, Pull-up, Push-up ही कार्यपद्धती मांडली. Pick-up च्या माध्यमातून विविध महाविद्यालयांशी संपर्क करून युवांपर्यंत पोहोचणे; Pull-up द्वारे विविध कार्यक्रम उपक्रम अशा मार्गाने जास्तीत जास्त युवांची जोडणी करणे व Push-up theory मध्ये युवांचा आत्मविश्वास वाढवणे, औपचारिक आणि अनौपचारिक प्रशिक्षण देणे आणि हा युवा कार्यकर्ता म्हणून घडावा यासाठी प्रयत्नशील असणे. ह्या बैठकीला पश्चिम महाराष्ट्र प्रांतामधून श्री. वैभव खटावकर, श्री. गिरीश काळे, श्री. अशोक भुसरे व श्रीमती भक्ति साठे हे सदस्य उपस्थित होते.

अशा प्रकारे आमच्या युवा समितीचे काम चालू आहे.

भक्ती साठे (१९३०१२५७७७)

प.म.प्रांत नगरिय आणि युवा समिती सदस्य

महाविद्यालयातील स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन प्रा.श्री. भोसले, विद्यार्थी प्रिय शिक्षक श्री. मेशाम, कार्यक्रम अधिकारी श्री. शिंदे, श्री. घायळ, अन्य प्राध्यापक वर्ग व ग्रामस्थ उपस्थित होते. श्री. मल्हार जोशी (coep मधील M Tech विद्यार्थी) यांनी खालील वैयक्तिक गीत सादर करून कार्यक्रमाची शोभा वाढवली :

मातृ-मंदिर का समर्पित दीप मै ,
चाह मेरी यह की मै जलता रहूँ ॥५॥

वैभव खटावकर (१९३०१२५१८७६)

युवा प्रमुख

યુવા કાર્ય - ૧ જાનેવારી યોજી ઝાતેલ્યા બૈઠકીચા વૃત્તાંત

નમસ્કાર,

આપલ્યા પ્રાંતાચી યુવા કાર્ય બૈઠક દિનાંક ૧ જાનેવારી ૨૦૨૨ રોજી, સાયંકાળી પાચ વાજતા ઑનલાઈન પદ્ધતીને સંપત્ત ઝાલી. વિવિધ જિલ્હાતૂન એકૂણ ૧૧ કાર્યકર્તાને ઉપસ્થિત હોતે.

બૈઠકીત ખાલીલ ગોષ્ઠી નંબી ઝાલ્યા:

૧. યુવકાંસાઠી જનજાતી ક્રાંતિકારક અભ્યાસ પ્રતિયોગિતા-
- ૧.૧ માહિતી સંકલન કરણે, આઉડિયો, વ્હિડિઓ, બ્લોગ, પ્રેઝેન્ટેશન ઇન્ટાર્ફેસ બનવણે, - કાલાવધી ૧૨ જાનેવારી તે ૨૬ જાનેવારી.
- ૧.૨ સહભાગી યુવકાંના પ્રશસ્તી પત્રક મિલ્લે વ વિજેત્યાંના કલ્યાણ આશ્રમ પ્રકલ્પાલા ભેટ.
- ૧.૩ પોસ્ટર ઇંગ્રેજી મધ્યે તયાર, મરાઠી વ સ્થાનિક ભાષેત (ડાંગાં, કાતકરી, ઇ.) કરાયચે ઠરલે આહે.
૨. સ્વાતંત્ર્યાચા અમૃત મહોત્સવ કાર્યક્રમ ઘેણે.
- ૨.૧ કાર્યક્રમ હોઊ શકેલ અશ્યા મહાવિદ્યાલયાંચી નાવે નિશ્ચિત કરણે વ કાર્યક્રમ નિશ્ચિત કરણે. કાલાવધી ૧૨ જાનેવારી તે ૨૬ જાનેવારી.
- ૨.૨ સાધરણ પ્રત્યેક જિલ્હાતૂન કાર્યક્રમાસાઠી કિમાન ૬ મહાવિદ્યાલયે નંબી ભાગ ઘેતીલ.
- ૨.૩ નાવાજલેલ્યા સંસ્થા જસે ફર્યુસન કॉલેજ, ઎સપી કॉલેજ, ગરવારે કॉલેજ, સી ઓ ઈ પી, સાવિત્રીબાઈ ફુલે પુણે વિદ્યાપીઠ, ઘોલપ કॉલેજ, પુણ્યશ્લોક

અહિલ્યાદેવી હોલ્કર વિદ્યાપીઠ, છ. શિવાજી વિદ્યાપીઠ, વાલચંદ કॉલેજ ઑફ ઇંજિનિઅરિંગ, કે કે વાઘ કॉલેજ, રયત શિક્ષણ સંસ્થા, મુંજે ઇન્સ્ટિટ્યુટ, વિખે પાટીલ કॉલેજ, અમૃત વાહિની કॉલેજ, ઇ. ટિકાણી કાર્યક્રમ હોતીલ અસે પાહણે.

- ૨.૪ ૨૬ જાનેવારીલા આવર્જન જનજાતી ક્રાંતિકારક વિષય વિવિધ ઠિકાણી માંડળે.
- ૨.૫ કાર્યક્રમ ઑનલાઈન અથવા ઑફલાઈન ઘેણે - હિંદી, મરાઠી, ઇંગ્રેજી કિંવા સ્થાનિક ભાષેત ઘેણે.
૩. વક્તા પ્રશિક્ષણ વર્ગ ઑનલાઈન પદ્ધતીને ૧૧/૧૨ જાનેવારીલા હોઇલ (તપશીલ કલ્યાણ કલ્યાણ) બૈઠકીચા સમારોહ આપલ્યા પ્રાંતાચે સચિવ શ્રી શરદ શેળકે યાંની કેલા. યા ઉપક્રમાસાઠી સાધરણ ૨૦ મહાવિદ્યાલયે વ ૨૫ હૂન અધિક વક્ત્યાંચી નાવે કાઢલ્યાબદ્દ સર્વાંચે વિશેષ કૌતુક કેલે. યા નિમિત્તાને આપલ્યાલા આપલ્યા સમાજાત નેતૃત્વ કરણારે યુવા સાપદતીલ વ અસે યુવા આણિ વક્તે આપણ તયાર કરુ અશી આશા શેળકે સરાંની વ્યક્ત કેલી.

આપલ્યા જિલ્હાત યુવા કાર્ય ઉભે કરણ્યાસ હ્યા ઉપક્રમાચા નંબીચ ઉપયોગ હોઇલ. આપલ્યાલા યા સંદર્ભાત કાહી સૂચના અસતીલ તર નંબી કલ્યા.

આપલા,
વૈભવ ખટાવકર,
પ્રાંત યુવા કાર્ય પ્રમુખ

પછ્યં મહારાષ્ટ્ર - રાની માં ગાઇડિન્લ્યુ કાર્યક્રમ

કુલ કાર્યક્રમ - ૧૬

કુલ ઉપસ્થિત સંખ્યા - ૪૯૭

પ્રત્યક્ષ કાર્યક્રમ - ૧૦

આભાસી પદ્ધતિસે - ૬

સખી જગહોં પર અપની કાર્યકર્તા બહને પ્રમુખ વક્તા થીએ। પુણે મહાનગરમાં ૨ મહિલા કાર્યકર્તાઓની ૩ ન્યૂજેપેપરમાં રાની માં કે બારે ૨૬ જાનેવારીને દિનહી લેખ પ્રસિદ્ધ હુઅ!

રાષ્ટ્ર સેવિકા સમિતિ કે શાખામેં અપની બહનોંને પ્રતિમાપૂજન કરકે વક્તા કે રૂપમેં ભાષણ દિયા!

ઇસમે ૩ કાર્યક્રમ છાત્રાબાસમેં હુએ, ૨ કાર્યક્રમ વનવાસી પાડેપર હુએ, ૧ કાર્યક્રમ મહિલા કલ્બમેં, ૨ કાર્યક્રમ કॉલેજ મેં હુએ, ૧ કાર્યક્રમ અપાર્ટમેન્ટ મેં હુએ, અન્ય કાર્યક્રમ અપને અપને નગરમેં હુએ ૭ જિલોમે કાર્યક્રમ સમ્પત્ત હુએ।

लॉकडाऊन मधील लक्ष

गणूच्या आई-वडिलांचे विचार चालले होते की गणूच्या वयाच्या सर्व मुलांना लग्न होऊन दोन दोन मुले आहेत. आपण कधी लग्न करणार गणूचे. असे ते दोघेही एकमेकांशी बोलत असत. गणूच्या मनात मात्र आपले शिक्षण कसं होईल याची चिता वाटत होती. गणूचे लग्न करायचे आहे ही बातमी गणूच्या वडिलांनी त्यांच्या सर्व नातेवाईकांना सांगितली. गणूला मात्र यातले काहीच माहिती नव्हते.

मग एके दिवशी गणू व गणूचे वडील जेवता जेवता सहज बोलले, गणू तुझ्या बरोबरच्या मुलांना आता मुलं आहेत, तुझे वय वीसच्या पुढे गेले आहे आणि तुझी तब्बेत चांगली आहे. त्यामुळे तुला मोठे म्हणून किंवा दुसरे लग्न आहे असं सांगून कोणी मुलगी देणार नाही. त्यावर गणू म्हणाला, बरं, कधी जायचे आहे मुलगी पहायला. दोन-चार दिवस गेले नंतर मुलगी शोधायला गणू, गणूचे आई, वडील आणि त्याचा मावसभाऊ निघाले आंदगाव या गावी. मुलीला सांगितले की हे सर्व लोक तुला मागणी घालायला आले आहेत. त्यावर ती मुलगी म्हणाली, मुलगा मोठा आहे मी नाही लग्न करणार दोन वर्ष. त्या मुलीला तेथील सर्व लोकांनी समजावले की मुलगा मोठा नाही बारावीपर्यंत शिक्षण झाले आहे मुलाचे आणि तो पोलीस भरतीसाठी प्रयत्न करीत आहे. तरीही ती मुलगी तयार झाली नाही. गणू मात्र गप्प होता. गणूच्या मनात मात्र एकच विचार होता, अरे तंबाखू, गुटखा, दारू पिणाऱ्यांना पटापटा मुली भेटतात आणि आपण या सर्व गोष्टीपासून दहा हात लांब राहिलो, त्यामुळे हे असं झालं की काय. मग गणू व त्याचे आई-वडील आणि मावस भाऊ तेथून गडदावणे या गावी आले तिथेही. तोच प्रकार घडला.

मग गणू व गणूच्या सोबत आलेली सर्व मंडळी अंबरवेटला गेली. तिथे विचारले, मुलगी आहे का? तर तिथेही तोच प्रकार घडला. चार वाजले पोटात अन्नाचा घास नाही. गणूच्या आईला काळजी वाटायला लागली. तिच्या डोळ्यातले अशू थांबेना झाले. गणू तिच्याजवळ गेला आणि म्हणाला, आई बरं वाटत नाही का तुला, त्यावर ती

लेखक - दत्ता वाघमारे

म्हणाली, नाही रे. गणू म्हणाला मग भूक लागली का त्यावर आई म्हणाली, नाही रे. मग गणू म्हणाला, काय झालं का रडतेस त्यावर आई म्हणाली, अरे तुला सांगत होतो की लग्न कर, लग्न कर, पण नाही तुला शाळा शिकायची होती. आता मुलगा मोठा आहे म्हणून कोणी मुलगी द्यायला तयार नाही. त्यावर गणू म्हणाला, अंग यात माझी काय चूक आहे का?

शिक्षण वाईट आहे का? आई म्हणाली, शिक्षण वाईट नाही रे, पण तुला पण माहित आहे ना की सतरा वर्षे वयाचा मुलगा असला तरच लग्नाची मुलगी देतात. गणू म्हणाला, अंग आई हेच तर थांबायचं आहे ना मला. लवकर लग्न करू नयेत, मुलगा २१ वर्षांचा आणि मुलगी कमीत कमी अठरा वर्षांची असेल तरच लग्न करायला पाहिजे. पण आपल्या समाजात मात्र उलट चाललं आहे. मुलगा १५ वर्षांचा आणि मुलगी बारा वर्षांची. ज्या मुलीला कळतही नाही की काय चाललंय, तिचं लग्न होतय की काय मग काय होतं पुढे एका वर्षांने मूळ आणि डिलिव्हरी साठी दवाखान्यात गेलं की डॉक्टर आपल्या नावाने वरडणार, पुढे काय होणार तर बाळ गर्भाशयातच मरण पावले याला कारण एकच लहान वयात लग्न केल्यामुळे. या सर्व गोष्टीमुळे मी लवकर लग्न करणार नव्हतो पण तुम्ही माझं ऐकाल तेव्हा ना. यावर आई म्हणाली, आता तू स्वतः डोळ्याने पाहिलं ना काय घडलं ते. गणू म्हणाला, हो पण आपला कातकरी समाज कधी सुधारायचा, कधी प्रगती व्हायची. ही प्रगती अशी नाही होणार तर त्याला कोणीतरी पुढाकार घ्यावा लागणार आहे. आई आता रात्र झाली आहे घरी जाऊया. घरी आलो तर सर्वांचे चेहरे फुलले होते की गणूला चांगली मुलगी भेटली असेल की वाईट. मी पाहिलेला फोटो बघाणार अशी स्वप्न सर्व बघतच होते. आमची वाट बघत होते. पटापटा घरच्यांनी प्रश्न विचारले, गणूची आई मात्र रडायला लागली त्यावर सर्व गप्प झाले. दोन-चार दिवस गेले व परत आम्ही पवनानगर या गावी मुलगी लग्नासाठी आहे का असे विचारत गेलो. गणूने मात्र आपले सर्व कागदपत्रे सोबत घेतली होती. सर्वजण

मावशीच्या घरी गेले तिथे तिला विचारले की मुलगी आहे का एखादी गणूसाठी त्यावर तिने सांगितले अंग गणूसाठी कोणीही मुलगी देईल.

मग गणू आणि त्याच्या सोबत असलेली सर्व मंडळी करुंज या गावी गणूच्या मावशीच्या ओळखीच्या घरात गेले. तिथे मावशीने विचारले, मुलगी आहे ना लग्नासाठी, त्यावर त्या बाई म्हणाल्या हो आहे ना. या घरात थोडा चहा घ्या मग बोलू. त्यांनी पहिले पाणी दिले व मग चहा दिला, मग बोलायला सुरुवात केली. मुलीची आई म्हणाली, कोणता मुलगा. गणूच्या पटकन लक्षात आले अरे त्यांनी सांगितले आहे की मुलगा मोठा आहे असं तर नाही ना होणार त्यावर मुलीची आई म्हणाली, मुलाचं वय काय आहे? त्यावर गणू पटकन म्हणाला २१ वर्ष वाटलं तर आधारकार्ड बघा. मग मुलीचे बडील - व्यसन आहे का?

गणू - व्यसन नाही

मुलीची आई - शिक्षण किती झाले?

गणू - बारावी शिक्षण झालय.

मुलीचे बडील - काम काय करता की शिक्षण चालू आहे. गणू - नुकतीच बारावी झाली. आता पोलीस भरतीसाठी प्रयत्न करतोय.

मुलीचे बडील - गाव कोणते?

गणू - मुळशी

मुलीचे बडील - घर रोड टच आहे की जंगलात आहे?

गणू - रस्त्याला लागूनच आहे.

गणूची आई - आधी मुलगी तर दाखवा.

मुलीची आई - घर कसं आहे?

गणूची आई - कौलाचं लाकडाचं आहे.

गणूच्या मनात मात्र एकच चाललं होतं. मुलगी कशी आहे आणि मी त्या मुलीला पसंत होईन का?

गणूची आई - वहिनी घेऊन या मुलीला.

गणूच्या मनात मात्र एकच मी पसंत असेन का?

मुलीची आई - वैशाली, तुला पास आहे का मुलगा? वैशाली - हो आई, मला पास आहे.

गणू आता मात्र होकार देण्यास काही हरकत नाही.

गणूची आई - गणू तुला आहे ना रे मुलगी पास?

गणू - हो आई.

मुलीचे बडील - पंधरा-वीस दिवस जाऊ देत मग आपण ठरवू लग्नाचं.

त्यावर एक महिना गेला मार्च २०२० चा. महिना संपला.

गणूची सर्व चौकशी करून मुलीकडच्यांनी फोन केला, लग्न ठरवायला या. गणू व गणू चे बडील गेले लग्न जमवायला आणि लग्न जमलं. तारीख ठरली ५-५-२०२० चा मुहूर्त निघाला. सर्वजण अगदी खुशीत होते. मग सर्व लग्नाच्या तयारी मध्ये होते पण कोणाला कल्पनाही नव्हती की एवढ्या मोठ्या महामारीने जगात तांडव घातले आहे. एवढा मोठा कोरोना महामारीचा राक्षस जग गिळायला आलाय. अखेर २१ दिवसांचा लॉकडाऊन लागला. सर्व काही बंद झाले. नंतर २१ दिवसांनी उघडेल हा लॉकडाऊन आणि मोठ्या थाटात लग्न करता येईल असं गणूला व त्याच्या सर्व नातेवाईकांना वाटले. पण तसे घडले नाही. २१ दिवसांचे नंतर लॉकडाऊन परत वाढला असे करता करता कोरोना हा संसर्गजन्य रोग सगळीकडे वाढला. त्यामुळे सरकारने काही महिने सर्व बंद ठेवण्याचे ठरविले. गणूचे लग्न ठरलेली तारीख जवळ आली, काय करायचे सर्वजण काळजीत पडले. कारण दोन्ही घरचे हे पहिलेच लग्न होते. त्यामुळे हे लग्न मोठ्या थाटात करायचे होते. सगळीकडे मोठ्या मोठ्या श्रीमंत मुलांची लग्न दोन चार माणसांमध्ये लागत होती. लग्न दिवाळीनंतर कोरोना कमी झाला की करता येईल असं ठरवलं. काही दिवस गेले मग गणूच्या मनात एक विचार आला की, आपण आता लग्न केले तर खर्च वाचेल व लग्नासाठी लोकांकडून काढलेले कर्ज सुद्धा वाचेल आणि घरचे पैसे सुद्धा तसेच राहतील. मग आपलं घर गवता लाकडाचं आहे ते पैसे खर्च करून थोडे चांगले बनवता येईल. हा सगळा प्लॅन त्याने घरच्या सर्व लोकांना सांगितला व तेही त्यांना पटले. मुलीच्या गावी सांगितले तर त्यांना ही गोष्ट पटली. गणू व गणूच्या बडिलांनी घरासाठी स्टील पाईप व सिमेंट आणले आणि छोटेसे घर बांधून घेतले. मग ७० ते ८० लोकांमध्ये लग्न करून दोघेही सुखात संसार करू लागले!

दत्ता वाघमारे

लेखक कातकरी समाजाचे असून ताम्हिणी येथे राहतात आणि ज.क.आ.चे कार्यकर्ते आहेत.

नांदेड सिटीतील आसावरी आनंदी कट्टा

२६ जानेवारी. भारताचा प्रजासत्ताक दिन. संघाचे दृष्टीने हा दिवस भारतमाता पूजनाचा. ज्या संकल्पाचे प्रतिदिनी उच्चारण केले जाते त्या ‘परमवैभवं ने तू मे तत् स्वराष्ट्रम्’ या ध्येय वाक्याचे चिंतन करण्याचा.

आज नांदेड नगरातील आसावरी प्रौढ शाखेने बनवासी कल्याण आश्रमाचे काम समाजापुढे आणण्याचा प्रयत्न प्रजासत्ताक दिनाच्या निमित्ताने केला.

१) शाखेतील ज्या सेवाभावी कार्यकर्त्यांनी २०२२ या वर्षाच्या दिनदर्शिकेची वैयक्तिक विक्री केली त्यांचे कौतुक. एकूण नांदेड सिटीत १७०० कॅलेंडर्स विक्रीतून संपर्क झाला.

२) स्वतंत्र भारताच्या अमृत महोत्सवाप्रित्यर्थ वयाच्या ७५ वर्षात पदार्पण केलेल्या वा पूर्ण केलेल्या स्वयंसेवकांचा सत्कार.

३) मकरसंक्रमणा निमित तिळगूळ वाटप असा उपक्रम आसावरी आनंदी कट्टा मित्र परिवाराने आयोजित केला होता.

श्री. प्रकाशजी गोरे यांनी सविस्तर प्रास्ताविकात नांदेड सिटीत चालू असलेल्या संघ परिवारातील विविध उपक्रमांची माहिती दिली, प्रामुख्याने बनवासी कल्याण आश्रमाची कॅलेंडर विक्री योजनेचीही माहिती दिली. वयाच्या ७७ व्या वर्षी सुद्धा उत्साहाने कॅलेंडर विक्री करणारे श्री. कांतीलालजी मोईकर यांनी ४५० व श्री. शशीकांत मंत्री यांनी १५० कॅलेंडर्सची घोरघर आणि नांदेड परिसरात जाऊन विक्री केली, त्यांचा खास कौतुक सोहळा यावेळी झाला. या अनुकरणीय कामाचे विशेष कौतुक बनवासी कल्याण आश्रमाचे प्रांत प्रमुख श्री. प्रकाशजी खिचडे व श्री. विनायकराव खाडे तसेच श्री. करमरकर यांनी अशा सेवाभावी कार्यकर्त्यांचा

सन्मान केला.

वयाची पंचाहत्तरी पूर्ण केलेल्या श्री. कांतीलालजी मोईकर, श्री. सुधीर दाते तसेच श्री. आबा शेटे यांचा भगवद्गीतेची प्रत देऊन यावेळी सन्मान करण्यात आला.

या कार्यक्रमास रा. स्व. संघाचे ज्येष्ठ स्वयंसेवक श्री. रविंद्र दातीर, नांदेड सिटीचे मुख्य संचालक अॅड. नरसिंहजी लगड, निलकंठेश्वर देवस्थानचे प्रमुख विश्वस्त श्री. बाळासाहेब सरजे, नेत्रतज्ज डॉ. अनिल दुधभाते, उद्योजक श्री. रवीजी कल्याणे, स्वानंद जनकल्याण प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष श्री. सुधीरजी काळकर, सोलापूरचे ट्रान्सपोर्ट व्यावसाईक श्री. रघुजी गुंड, श्री. अनिल राऊत, श्री. शंकरराव इंगवले तसेच भाजपचे श्री. हेमेंद्र जोशी हे मान्यवर उपस्थित होते.

त्यानंतर बनवासी कल्याण आश्रमाच्या देशभर चालणाऱ्या विविध प्रकल्पांची सविस्तर माहिती श्री. प्रकाशजी खिचडे यांनी दिली.

महाराष्ट्र, पूर्वाचिल, छत्तीसगड, ओरिसा, राजस्थान वगैरे राज्यातील बनवासी, आदिवासी, गिरीवासी मधल्या विविध वस्त्या व पाड्यांमध्ये प्रत्यक्ष चाललेल्या संघ परिवाराच्या सेवा कार्याची माहिती त्यांनी सांगितली.

करोना तसेच जमावंदीमुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीस तोंड देण्यासाठी आसावरी शाखेने, आसावरी आनंदी कट्टा स्थापून सकारातमकेत्तेचा आदर्श निर्माण केला आहे. नांदेड सिटीचे मुख्य संचालक अॅड. नरसिंहजी लगड यांनी या उपक्रमात सहभागी झालेल्या सर्व सेवा कार्यकर्त्यांचे आभार मानले या कार्यक्रमाचे आयोजन श्री. आशुतोश भावे आणि श्री. प्रभाकर केसकर यांनी केले होते.

इंदू जवळील पाताळपाणी रेल्वे स्टेशन ला आदिवासी जमातीतील जननायक तंत्र्या भिल्ल यांचे नाव देण्यात आले. मध्य प्रदेशाचे मुख्यमंत्री मंत्री मा. शिवराज चौहान यांनी अशी घोषणा केली.

खेलकूदचे प्रास्ताविक..

वनवासी कल्याण आश्रमाच्या अनेक आयामांपैकी एक असलेल्या खेलकूद आयामात असणाऱ्या शालेय आणि महाविद्यालयीन जनजाती युवक/युवती, खेळांबोरबर अन्य क्षेत्रातही अग्रेसर असतात. ‘क्रीडे’ बरोबरीनेच ते राजनिती, साहित्य, कला, संस्कृती अशा भारतातील विभिन्न क्षेत्रांमध्ये सराहनीय कार्य करत असतात.

आपल्या त्या पिढीला क्रीडा क्षेत्रातील जास्तीत जास्त अद्यावत ज्ञान अविरतपणे प्राप्त होत रहावे अशी खेलकूद आयामाची धारणा आहे. ह्या ज्ञान प्रासीचा त्यांना भावी काळात नक्कीच उपयोग होत राहील.

हे साध्य करण्यासाठी बन पुण्याई या द्वैपासिकाच्या या अंकामध्ये आपण डॉ. भीष्म बाम व डॉ. केळकर यांचा परिचय करून देणार आहोत. त्यांचे विचार वाचून शहरी असो वा जनजातीय, सर्व युवक युवतींना त्यातून नक्कीच प्रेरणा मिळेल.

युवकांची ‘भीष्म’ प्रेरणा..

कै. भीष्मराज बाम हे सगळ्या क्रीडा प्रेर्मीचे गुरु. (जन्म : हैदराबाद, १९३८; -मृत्यु : नाशिक, १२ मे, २०१७)

आय.पी.एस झालेले, मुळचे नाशिकचे असलेले बाम सर हे मुंबईचे पोलिस कमीशनरही होते. ते स्वतः विविध खेळ खेळत, इतरांना मार्गदर्शन करत. धनुर्विद्या, रायफल शुटींग, क्रिकेट, बिलीयडर्स असे बहुविध खेळ ते खेळत आणि इतरांना शिकवत.

सचीन तेंडुलकर, राहुल द्रवीड ह्यांच्या सारख्या जगप्रसिद्ध क्रिकेटपूऱ्यासून ते आपली सावरपाडा एक्सप्रेस कविता राऊत, अंजली भागवत-वेदपाठक सारख्या आंतरराष्ट्रीय कीर्तींच्या नेमबाजांपर्यंत अनेक खेळांडुना बाम सरांनी त्यांच्या संकटाच्या काळात मार्गदर्शन केलेले आहे.

ते पोलिस खात्यातील एक वरीष आधिकारी होते. इंटेलीजन्स ब्युरो मधून इंस्पेक्टर जनरल म्हणून ते निवृत्त झाले. आपल्या देशातील नरेंद्र मोदी सरकारच्या काळात सध्या प्रसिद्ध असलेले भारताचे पांचवे राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लगार असलेले अजित कुमार डोभाल ह्यांच्या समवेत बाम सरांनी काम केले होते.

त्यांनी योग, अध्यात्म, क्रीडा, मनःशांती अशा अनेक

गोर्धंवर खूप लिखाणही केले आहे. असे हे भीष्मराज बाम सर-क्रीडा मानसोपचारतज्ज्ञ म्हणून सर्वत्र प्रसिद्ध झाले.

स्वतः एक उत्कृष्ट नेमबाज असलेल्या बाम यांनी योग आणि मन यांचा क्रीडा क्षेत्राच्या दृष्टिकोनातून अभ्यास करण्यास मुरुवात केली. क्रीडा मानसोपचाराचा रितसर अभ्यासक्रमही पूर्ण केला. काही खेळांडुच्या कामगिरीत त्यांनी दिलेल्या सल्ल्यानुसार फरक पडत गेल्यावर दिग्ज खेळांदू त्यांच्याकडे मार्गदर्शन घेण्यास येऊ लागले. नाशिकच्या महात्मानगर सभागृहात दर शुक्रवारी बाम हे योग या विषयावर नागरिकांसह खेळांडुना मार्गदर्शन करीत असत.

रिओ ऑलिम्पिकपूर्वी बंगलोर येथे आयोजित केलेल्या शिबिरात खेळांडुना मानसिकटृष्ण्या कणखर कसे राहावे यासंदर्भात मार्गदर्शन करण्यासाठी बाम यांना भारतीय क्रीडा प्राधिकरणातर्फे आमंत्रित करण्यात आले होते.

युवक हा शहरातला असो किंवा वनवासी क्षेत्रातला, त्या युवक युवतींनी आपल्या आपल्या आयुष्यातील छोटे-मोठे संघर्ष आणि आव्हाने स्वीकारून, सतत उत्तमाची आराधना करीत राहण्याचा आग्रह करणारी भीष्मराज बाम ही एक व्यक्ती आज आपल्यात शरीराने नसली तरी ते एक प्रेरणा स्रोत आजूनही सगळ्यांच्या मनात आहे.

आज भारतात अनेक दिग्ज क्रीडा पटू, तत्वज्ञ व योगशास्त्रज्ञ आपल्याजवळील ज्ञान मुक्तहस्ते देण्याचा प्रयत्न करत आहेत. या सर्वांमध्ये भीष्मराज सरांचे योगदान सगळ्यात महत्वाचे आहे. उत्तमाचा ध्यास आणि त्याची उपासना करणाऱ्यांच्या मार्गातून चालणाऱ्या प्रत्येकाच्या मुठीत सरांचे बोट आणि पाठीवर त्यांचा हात होता.

‘मार्ग यशाचा’ ही छोटेखानी पुस्तिका आणि ‘मन सज्जना’, ‘विजयाचे मानसशास्त्र’ ही सरांनी लिहिलेली पुस्तके विशेष लोकप्रिय आहेत. त्यांचे ‘मनोपासना’ हे पुस्तक पूर्ण होऊ शकले नाही.

असे विलक्षण व्यक्तीमत्व असलेले बाम सर, नाशिकला सभागृहात मार्गदर्शन करीत असताना त्यांचे हृदयविकाराच्या झटक्याने निधन झाले.

मुलांनो आपल्या बाम सरांचे विचार ऐकून, त्यांच्या पुस्तकांपैकी एक तरी पुस्तक वाचून त्या प्रमाणे आपण आपले आचरण केले तर तीच बाम सरांना आपली खरी श्रद्धांजली असेल.

डॉ. केळकर, बाम परिवाराचेही ...

क्रीडा क्षेत्राशी संबंधित असलेले उच्च पदावरुन निवृत्त झालेले एक पोलिस अधीकारी, भारतीय तत्वज्ञानाचे गाढे अभ्यासक आणि क्रीडा मानसशास्त्रज्ञ कै. भीष्मराज बाम यांच्या प्रथम स्मृतिदिनानिमित्त एक विशेष कार्यक्रम १२ मे २०१८ रोजी नाशिक मध्ये 'बाम परिवार' ह्यांनी आयोजित केला होता. बाम परिवारातील एक ज्येष्ठ सभासद असलेले, जनजाती कल्याण आश्रम, पश्चिम महाराष्ट्र प्रांताचे अध्यक्ष डॉ. भरत केळकर ह्यांचा त्यात पुढाकार होता.

त्यात श्री. अविनाश धर्माधिकारी (माजी सनदी अधिकारी आणि चाणक्य मंडळाचे संस्थापक) ह्यांचे व्याख्यान आयोजित केले होते. 'प्रेचे संवर्धन' हा त्यांचा विषय होता. त्या कार्यक्रमात कै. बाम सरांच्या दोन पुस्तकांचे आणि स्मरणिकेचे प्रकाशन करण्यात आले होते. तेथे प्रमुख पाहुणे अंजली भागवत-वेदपाठक, आंतरराष्ट्रीय कीर्तीच्या नेमबाज, श्री. अशोक कोठावळे, मॅजेस्टीक प्रकाशनचे प्रमुख. श्री संजीव लाटकर, ज्येष्ठ पत्रकार असे बाम सरांशी संबंधित दिग्गज उपस्थित होते.

बाम सरांसारखीच उत्तमाची आराधना करणारे बाम सरांचे लाडके शिष्य डॉ. भरत केळकर ह्यांनी तेंब्हा प्रास्तविक केले होते. त्यातील डॉक्टरांचे विचार सगळ्यांनी ऐकण्यासारखेच होते.

२०१० साली बाम सरांनी एकदा सौ. व श्री. केळकरांना एका निवासी शिंबीरासाठी निमंत्रित केले होते. त्याचे आधी डॉक्टर केळकर हे बाम सरांना म्हणाले होते की, 'तुम्ही क्रीडा क्षेत्रातील मंडळींना प्रशिक्षण देता, मार्गदर्शन करता, तसे आमच्या सारख्या अन्य लोकांना पण द्याल का?' तेव्हा बाम सरांनी त्यांची विनंती मान्य केली होती व म्हटले होते 'हो नक्कीच. उत्तमाचा ध्यास प्रत्येक व्यक्तीनी घ्यायला पाहीजे.' तेव्हा पासूनचा एक विलक्षण प्रवास डॉक्टरांचा व बाम सरांचा चालू झाला होता.

शुभ संकल्पांची प्रार्थना

शरीर व मनाचे स्वास्थ्य उत्तम राहण्याकरता आपल्या पूर्वजांनी आहार विहारावर निर्बंध सांगितले आहेत. दानधर्म, उपवास व सत्संग इत्यादींमुळे माणसाची प्रकृती व प्रवृत्ती दोन्ही सांभाळायला मदत होते. शिवाच्या स्तुतीपर यजुर्वेदातल्या काही निवडक सूक्तांच्या संग्रहाला 'रुद्राष्टध्यायी' असे नाव आहे. या ग्रंथात राजधर्म, गृहस्थधर्म, ज्ञान वैराग्य, शांती, ईश्वरस्तुती इत्यादी अनेक सर्वोत्तम विषयांचे वर्णन आहे. हे स्तोत्र श्रावणात घरोघरी केल्या जाणाऱ्या रुद्राभिषेकात समाविष्ट आहे. वेदांच्या ब्राह्मण ग्रंथात, उपनिषदांत, पुराण व स्मृतींग्रंथांमध्ये शिवाचर्चने बरोबरच रुद्राष्टध्यायीचे अनन्यसाधारण महत्त्व सांगितले आहे. जसे दही घुसळून लोणी मिळते तसेच यजुर्वेदाचे सार या सूक्त समूहामध्ये आले आहे.

मनःशक्ती...

'मनःशक्ती केंद्र' तर्फे 'विधायक ३१ डिसेंबर २०१४' हा एक अतीशय चांगला उपक्रम हाती घेण्यात आला होता. कै. भीष्मराज बाम ह्यांनी तेथे सांगितलेले हे विचार फक्त खेळांडूसाठीच नव्हे तर सगळ्यांसाठीच उपयोगी ठराणारे आहेत. हे विचार मुलांनी जरुर वाचावेत. तुमच्या अंतःकरणावर, मनावर, तुमच्या वागण्यावर, तुमच्या विचारांवर, तुमच्या भावनांवर तुमचा ताबा किती आहे! हेच खेरे महत्वाचे आहे.

ह्या नवीन वर्षासाठी आव्हान पेलण्यासाठीचा आनंद तुम्हाला भरपूर मिळो आणि त्याच्या यश अपयशाकडे न बघता त्यात गुंतून न पडता नवीन आव्हाने उभी राहातील त्यांच्यावरती लक्ष एकाग्र करण्याची शक्ती तुम्हाला मिळू दे. तुमचे आयुष्य खूप समृद्ध होईल.

तर मुलांनो बाम सरांनी ह्या वर मांडलेल्या; जीवनात योग्य निर्णय घेताना पर्याय निवडण्यासाठी आणि नववर्षाच्या व समृद्ध आयुष्यासाठी या शुभेच्छा तुम्हाला लागू पडणाऱ्या अशाच आहेत. तेव्हा सगळ्या मुला/मुलींना बाम सरांसारख्याच आमच्याही शुभेच्छा.

श्रीपाद मुरलीधर पेंडसे,
खेलकूद आयाम,
प. महाराष्ट्र प्रांत.

आढावा

वनपुण्याईच्या सध्याच्या संपादक मंडळाने, नोव्हेंबर डिसेंबर २०१८ पासून काम सुरु केले, त्याला तीन वर्षे झाली. याआधी दोन वर्षांचा आढावा, सिंहावलोकन लिहिले होते. कल्याण आश्रमाच्या कार्यातील महत्वाच्या घडामोर्डींची वनपुण्याई मध्ये माहती दिली जाते.

यावर्षी सर्वात सुंदर अनुभव होता, तो अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनानिमित्त जनजाती साहित्य संदर्भात तयार केलेला वनपुण्याईचा अंक. यानिमित्ताने जनजाती साहित्य विश्वाशी आमचा नव्याने परिचय झाला. ‘जैत रे जैत’ सिनेमा, ना.धों. महानोर, यांची गाणी कविता यातून, पुस्तकं वाचून, परिचय झाला होता, तो तर फारच मायुली होता. या साहित्याशी व साहित्यिकां बरोबर, आमचा परिचय करून दिला तो आमचे संपादक, डॉक्टर भास्कर गिरधारी यांनी. अनेक एमए, पीएचडी करणाऱ्या जनजातीच्या विद्यार्थ्यांना गुरु म्हणून मार्गदर्शन करणाऱ्या गिरधारी सरांचे या विश्वाशी फार जवळचे नाते आहे. अनेक जनजाती साहित्यिकांचा परिचय सरांनी आम्हाला सागितला व त्यांचे फोन नंबर कळवले. त्यापैकी ज्या व्यक्तींशी संपर्क साधता आला, त्यांचे लेख, कविता वनपुण्याई अंकात समाविष्ट करता आले. एकंदरीत हा अंक तयार करताना आम्ही सर्वांनी मिळून खूप मेहनत घेतली. हे पुण्याचे काम करताना आमच्यासाठी जणूकाही मराठी साहित्य विश्वातले जनजाती साहित्याचे दालन उघडले गेले आणि या दालनाशी वाचक पण जोडले गेले.

अनेक मैत्रिर्णींचे अभिप्राय वाचून समाधान वाटले. आदिवासी साहित्य इतके सुंदर, संपन्न असेल याची कल्पनाच नव्हती, इतके प्रतिभावान साहित्यिक व उच्चशिक्षित व्यक्ती या समाजात आहेत. अनेक वेगवेगळ्या क्षेत्रातील प्रतिभावान व्यक्तींचा सरकारने सुद्धा पद्यश्री पुरस्कार देऊन गौरव केला आहे, हे वाचून खूप समाधान वाटले. अशा प्रतिक्रिया, अभिप्राय वाचून सगळ्या कष्टांचे चीज झाले, असे वाटले व यापुढील वनपुण्याईचे अजूनही उत्तम दर्जाचे अंक तयार करण्याची अजून ऊर्जा मिळाली. प्रेरणा मिळाली.

तीन वर्षांपूर्वी वनपुण्याई संपादक मंडळात काम सुरु केले

तेव्हा हे विश्व आम्हा तिर्धींसाठी नवीन होते. त्यातल्या त्यात शोभा जोशी या स्वतः कथा लेखिका आहेत, व त्यांना थोडातरी अनुभव होता. तरीही वनपुण्याई मासिक कसे तयार करायचे, सातत्याने या कामात सुधारणा दिसली पाहिजे म्हणजे काय या कल्पने टेन्शन आले होते. जमेची बाजू होती ती म्हणजे डॉक्टर गिरधारी सरांसारख्या संपादकाचे मार्गदर्शन. काम करत गेलो व अनुभवाची शिंदोरी मोठी होत राहिली आणि मार्गदर्शन करत राहिली. आपलं काम नीट झालं आहे ना, याचा परत विचार करावासा वाटायचा यातून कल्पना सुचली की वर्षभराच्या कामाचा आढावा घ्यावा, व त्यानिमित्ताने वाचकांशी संवाद साधावा.

या वर्षातील दुसरे महत्वाचे आनंददायी कार्य म्हणजे दहावी व बारावीचा निकाल. यशस्वी मुलामुर्लींचे फोटो छापता आले. हे फोटो मिळवण्यात सौ. वैशालीताई देशपांडे, यांचे मोलाचे सहकार्य मिळाले.

ग्रामीण विकास आयामा तरफे काही पाड्यांवर जाऊन संस्कार वर्ग घ्यावेत, गरजू विद्यार्थ्यांना बरोबर संवाद साधावा अशी योजना आखण्यात आली. पुणे महानगराच्या महिलांनी सातत्याने तीन-साडेतीन महिने यावर काम केले. हा अनुभव कार्यकर्त्या महिलांसाठी कमालीचा सुंदर होता. त्या रानावनात बागडणाऱ्या निरागस, आनंदी बालकांबरोबर जे नाते जोडले गेले, त्याचे वर्णन शब्दात करणे शक्य नाही. दिसली येथील पाड्यावरील वर्गातील विद्यार्थ्यांचे, स्थानिक कार्यकर्त्यांचे, त्या पाड्यावरील देवता काळूबाईच्या मुर्तींचे, तेथे साजरा केल्या गेलेल्या गणेशोत्सवाचे फोटो वनपुण्याईमध्ये देता आले, याचे खूप समाधान वाटले. अंक प्रकाशित झाल्यावर दिसलीच्या वर्गात नेऊन दाखविल्यावर त्या सर्वांच्या चेहन्यावर ओसंझून वाहणारा आनंद पाहणे हा अनुभव विलक्षण सुंदर होता. तेव्हा परत एकदा संपादक मंडळाचे सदस्य म्हणून काम करता येत आहे, याचे समाधान वाटले.

वनपुण्याई व दिनदर्शिका ही जनजाती कल्याण आश्रमाची, प्रचार-प्रसार विभागाची, महत्वाची साधने आहेत. दिनदर्शिका वर्षातून एकदाच तयार करता येते. पण

A decorative horizontal border consisting of a repeating pattern of stylized human figures in black silhouette, arranged in a continuous line across the page.

वनपुण्याईचे काम वर्षभर सतत चाललेले असते, जरी द्वैमासिक असले तरी. सध्या वाचन संस्कृती संपत चालली आहे, प्रिंट मीडियाचे महत्त्व कमी होत आहे, अशी चर्चा सतत चालत असते, पण छापील पुस्तक, मासिक, हा एक प्रकारचा दस्तावेज असतो. शब्दांचा भक्तम आधार घेत वर्षानिवर्ष 'सत्य' खंबीरपणे उभे असते.

हे मासिक जरी धार्मिक, सामाजिक, राजकीय अशा विषयांबद्दल नसले, तरी या सर्वांपासून अलिस पण नसते. उदाहरणार्थ कोरोना महामारीचे सावट संबंध जगावरच पसरले आहे. या संकटकाळात जनजाती कल्याण आश्रमाच्या कार्यकर्त्यांनी बाहेर प्रवास करण्यातील धोके पत्करून, धडाडीने काम केले, त्यांचे फोटो छापताना, त्यांचे कौतुक करताना, अभिमान वाटत होता, पण जिवाभावाच्या कार्यकर्त्यांची श्रद्धांजली लिहिताना मात्र लेखणी थरथरत राहिली होती.

आदिवासी हिंदू नाहीत हा अपप्रचार सुरु झाला, तेच्हा जनजातीतील देव देवतांचे फोटो, सणवार, परंपरांचे महत्त्व कथन करणारे, सत्य स्थितीचे वर्णन करणारे लेख, बनपुण्याई मध्ये सातत्याने द्यायचा प्रयत्न असतो/केला. याशिवाय ओ.आर.पी. बदल माहिती दिलेली आहे. ह्या ओ.आर.पी. पुस्तिकेच्या आणि श्री. युवराज लांडे यांच्या ‘आम्ही हिंदुत्वाचे गौरवशाली वारसदार’ ह्या पुस्तकाच्या प्रकाशनामध्ये आमचा संपादक मंडळाचा बराच सहभाग होता, याचे समाधान आहे. त्याचप्रमाणे ‘जनजातीय

२६ डिसेंबर २०२१ रोजी, वनवासी कल्याण आश्रम स्थापना दिवसानिमित्त, छत्तीसगढ़मधील जशपुर नगर येथे, एक भव्य लोक कला संगम कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता.

या कार्यक्रमात जशपुर नगर क्षेत्रातील क्षेत्रातील ८४ गावातील लोकनृत्य मंडळी व दीडशेहून जास्त लोककला गायक उपस्थित होते. उपस्थित प्रेक्षकांसाठी हा एक अतिशय सुंदर, अद्भुत अनुभव होता. हजारों जनजाति बंधू-भगिनींनी या लोककला संगम कार्यक्रमात सहभाग घेतला होता.

‘क्रांतिवीर’ ह्या पुस्तिकेच्या प्रकाशनात पण आमचा सहभाग होता.

अंक तयार करताना ही झाली विषयांची निवड. पश्चिम महाराष्ट्र, महाराष्ट्र, व वनवासी कल्याण आश्रमाचे अखिल भारतीय स्तरावर चालत असलेल्या कार्याचा आढावा घ्यायचा प्रयत्न नेहमी असतो. ईशान्य भारताबद्दल महत्त्वाचे लेख, माहिती, देण्याचा प्रयत्न असतो.

या शिवाय तांत्रिक बाबींचा विचार करावा लागतो. मासिकाची पृष्ठसंख्या, मुख्यपृष्ठ व मलपृष्ठ तयार करणे, अनेक फोटोंची निवड करणे, मासिकाचा आकार, मजकूर लिहिताना २ का ३ कॉलम योग्य, वृत्त देताना चौकटीत देणे योग्य का वेगळा विभाग योग्य, एखाद्या लेखात कोणता मजकूर ठळक अक्षरात, (**bold letters**) मध्ये द्यावा असे अनेक विषय योग्य तेवढी जागा देऊन मांडायचे असतात. मग एडिटिंग कसे करावे इ. अनेक पैलूंचा अभ्यास/विचार करावा लागतो. संपादक मंडळातील सदस्य असल्यामुळे आम्हाला या कामाचा अनुभव मिळाला, याबद्दल आम्ही कल्याण आश्रमाचे आभारी आहोत.

वनपुण्याई द्वैमासिकाचा दर्जा उत्तम असावा, यासाठी सतत प्रयत्नशील असतो. तरीही सर्व वाचकांना, कार्यकर्त्यांना, पदाधिकाऱ्यांना नम्र विनंती आहे, की आमच्या कामात काही त्रुटी राहिल्यास मार्गदर्शन करावे. आपल्या अभिप्रायांचे, सूचनांचे नेहमीच स्वागत आहे.

मोहिनी पाटणकर (८३८००६५२०९)

आणंद सांसद मितेश पटेल ने शून्य काल के दौरान अनुसूचित जनजाति के हित का मुद्दा संसद में उठाते हुए कहा कि सरकार द्वारा अनुसूचित जनजाति को जो लाभ दिया जा रहा है वो सिर्फ अनुसूचित जनजाति को ही मिले जबकि धर्मांतरण के बाद अल्पसंख्यक और अनुसूचित जनजाति का दोहरा लाभ लेने से रोकने के लिए कानून बने। -

Team MP

अभिप्राय

अंक खूप छान बनवला आहे... डॉ. गिरधारी सरांचे.....अभ्यासपूर्ण लेखन आणि... लक्षणजी टोपले सर, प्रमिला इदे.. शरद शेळके सर या सगळ्यांचे लेखन खरंच नवीन ज्ञान मिळवून देणारे आहे... आपण असेच दर्जेदार अंकांची निर्मिती यापुढेही करावी...पुढील वाटचालीस खूप खूप शुभेच्छा...

कुंडलिक पारधी

स.न.वि.वि.

जनजाती साहित्याने नटलेला आपल्या वनपुण्याई द्वैपसिकाच्या विशेषांकाची डिजिटल कॉपी मिळाली. अंक अथ पासून इति पर्यंत सर्वांगसुंदर झालेला आहे. साक्षेपी संपादनांतर्गत अंकात जनजाती समाजाबद्दलची विविध माहिती अंतर्भूत केल्यामुळे या वनपुण्याई विशेषांकाला संदर्भमूल्य प्राप्त झाले आहे. धन्यवाद आपला

लक्षण ढवळूटोपले.

माजी प्राचार्य विक्रमगड हायस्कूल व कनिष्ठ महाविद्यालय (जि.पालघर) व माजी अध्यक्ष व.क.आ. महाराष्ट्र व कोंकण प्रांत.

अत्यंत उत्कृष्ट कार्य तुमच्या हातून घडत आहे... माझ्या लेखासह अनेक लेख वाचलेत.... खूपच छान जमले आहे.

कमल उड्के

जनजाती संबंधी जानकारीभरा आपका वनपुण्याई अंक!! आप सब पुणे महानगर के कार्यकर्ता और लेखकों का इस बढ़िया अंक प्रकाशित करने पर हार्दिक अभिनंदन।

नागेश काले, भिलाई (छ.गढ.)

प्रथम उशीराने अभिप्राय देत आहे क्षमस्व. वनपुण्याईस अनेक शुभेच्छा. खूप सुंदर लेख आपण यामध्ये समाविष्ट केलेत. जनजाती साहित्याची एक वेगळी वाटचाल सुरु

केली आहे. यामधून नवनवीन लेख व लेखक निर्माण होण्यास नक्कीच मदत होणार आहे. माझा लेख अंजली गंधे यांनी मराठीमध्ये सुंदर अनुवादित केला आहे. त्याबद्दल प्रथम आपले धन्यवाद! वनपुण्याईची पुण्याई अशीच बहरत जाईल यात शंका नाही. खूप खूप शुभेच्छा!!!
व्ही.एम.देशमुख

Vanapunyai this months issue is very good. Congratulations !!!

स्नेहागोगटे (हैद्राबाद)

वनपुण्याई सप्टेंबर-ऑक्टोबर २०२१ च्या अंकातील कनाशीच्या मुलींचे फोटो मी सगळ्या अधिक्षकांकडून मागवून पाठवले होते. अगदी ५ ही वसंतिगृहातील अधीक्षकांनी लेगेच मला ते पाठवले होते. वनपुण्याई मध्ये ते फोटो येण म्हणजे कल्याण आश्रमाची ती उपलब्धता अन्य लोकांना, वाचकांना माहीत होण! त्यामुळे आपल्यातील संवाद, संपर्क, समन्वय, सामंजस्य खूप महत्वाचे आहे आणि ते आपण जपत असतो!!

वनपुण्याईच्या तुम्हा सर्व टीमचे सातत्य, परिश्रम, कल्पकता महत्वाचे आहे. मी अनेक बैठकीत हा उल्लेख करत असते

वैशालीदेशपांडे

ज.क.आ.प.म.महिला सहसचिव

लेख आवडला...असं म्हटलं तर आत्मस्तुती होण्याचा धोका. आपला लेख वस्तुस्थिती दर्शन करणारा आहे. त्यातला मी किंवा सर्वच कुटूंबिय हे निमित्तमात्र आहोत. असंख्य स्वयंसेवकांच्या अथक परिश्रमाचे ते फळ आहे. शोभा जोशी यांची लेखनशैली हेवा वाटणारी आहे ...., गिरीशप्रभुणे

वन पुण्याई सप्टेंबर ऑक्टोबर - मुख्यपृष्ठ व आतील क्षणचित्रे अतिशय वेधक. दहावी, बारावी, युपीएससी, डॉक्टरेट मिळवलेल्या मुला मुलींचे फोटो पाहून मन भरून

आलं. त्यात मुलींनी तर जास्त टकेवारी मिळवलेली आहे, त्यामुळे अधिकच कौतुक वाटले. प्रत्येक लेख वाचनीय. नोव्हेंबर डिसेंबर हा अंक तर साहित्य विशेषांक संपादकीया पासून सर्वच लेख छान. डॉक्टर जयंत नारळीकर, पद्मश्री राहीबाई पोपेरे, परशुराम गंगावणे, डॉक्टर धनंजय सगदेव, पद्मश्री गिरीश प्रभुणे व सरसंघचालकांनी बाबासाहेबांना वाहिलेली श्रद्धांजली हे सर्व साहित्य अतिशय वाचनीय. विस्तारभयास्तव नावे लिहिली नाहीत. वनपुण्याई चे काम अतिशय शिस्तबद्ध चालले आहे. आमच्या खूप खूप शुभेच्छा.

जय हिंद ! जय महाराष्ट्र !

अलका मोकाशी – पुणे

जनजाती कल्याण आश्रम पुणे महानगर सर्व कार्यकर्त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन... कै. वनयोगी बाळासाहेब देशपांडे यांचा जन्मदिवस आणि आजचा आपला वर्धापन दिन एक नवीन सुरुवात करून देणारा ठरला.....

सर्वांनी भरपूर प्रयत्न करून भागाश: साजरा करायचा उपक्रम यशस्वीपणे पार पाडला.

उपस्थितांची संख्या खालील प्रमाणे:

वनपुण्याई हा विशेषांक जनजाती साहित्याचा प्रेरणादारी संघर्षमय दर्शक, आव्हानात्मक आव्हान स्वीकारणारा आहे. वनपुण्याई हा विशेषांक सर्वांना विकासाच्या टप्प्यावर घेऊन जाईल ! वनपुण्याई हा सामाजिक, भाषिक आणि सांस्कृतिक विकास साधणारा जनजाती विशेषांक आहे.

धन्यवाद

रामदास कोलहे

(एम.ए., एम.फिल., पीएचडी)

१. हडपसर भाग (३३) २. कोथरुड भाग (५०)
३. पाषाण भाग (२५) ४. सातारा रोड (बिबेवाडी) (१८)
५. सिंहगड रोड (४०) ६. कसबा भाग (४०)
७. नगर रोड भाग (७०)

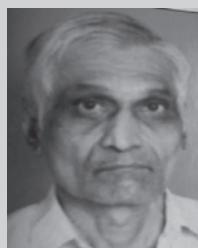
(लोहगाव च्या पुढे गोलेगाव येथे संघाचे तरुण व्यवसायिकांचे शिविर सुरु आहे. तेथे हा कार्यक्रम आपण घेतला.)

सर्वांचे परत एकदा खूप अभिनंदन..

जानिए कल्याण आश्रम – श्री. कृष्णराव सप्रे

श्री. कृष्णराव सप्रे यांचा जन्म १९३० मध्ये झाला. त्यांनी आपले शिक्षण पूर्ण झाल्यावर संघाच्या संस्कारांप्रमाणे १९५२ मध्ये संघ प्रचारक म्हणून काम सुरु केले. १९५४ मध्ये ते जशपूर येथे बाळासाहेब देशपांडे यांच्या मदतीस गेले.

वनवासी क्षेत्रात चालू असलेल्या मिशनन्यांच्या कारवायांचा अभ्यास करण्यासाठी राज्य सरकारने निवृत्त न्यायाधीश श्री. भवानी शंकर नियोगी यांच्या अध्यक्षतेखाली १४ एप्रिल १९५४ ला एक चौकशी आयोग नेमण्याची घोषणा केली, ज्याचे नाव होते ‘ख्रिश्चन मिशनरी ॲक्टिविटी इनकायरी कमिशन’. या आयोगासमोर अशी काही भीषण तथ्ये समोर आली, ज्यामुळे त्याचा अहवाल

देशभर प्रसिद्ध झाला. श्री.बाळासाहेबांना ह्या कार्यात मदत करण्यासाठी श्री.कृष्णराव सप्रे याचा सहयोग महत्वपूर्ण आहे.

श्री.सप्रेजी यांनी कल्याण आश्रमाच्या कार्याचा उत्तर पूर्वमध्ये प्रसार करण्यासाठी खूप प्रवास केला. ते वेगवेगळ्या जनजातींच्या प्रमुखांना भेटले. त्यांच्याशी संवाद साधला. त्यांच्या

प्रयत्नांनीच ‘भारतीय जनजाती सांस्कृतिक मंच’ (Indian Tribal Cultural Forum) याची बांधणी झाली. त्यांनी जनजाती समाजाच्या इतिहासाचा आणि त्यांच्या भाषेचा खूप अभ्यास केला होता. २७ जानेवारी १९९९ ला त्यांचा आत्मा परमात्म्यात विलीन झाला. त्यांच्या स्मृतीला विनम्र अभिवादन !!!

अनुवाद – अंजली गंधे

जनजाती कल्याण आश्रम पुणे महानगर त्रैवार्षिक नियोजन बैठकीचा वृतांत :

१६ जानेवारी २०२२ ला पुणे महानगराची त्रैवार्षिक नियोजन बैठकेपे श्रळपश घेण्यात आली. त्यातखालील मुद्यांवर चर्चा करण्यात आली.

१ संघटन:

- मोठे कार्यालय घेणे. (अंदाजे १५०० sq.ft.).
- पुण्यात महाविद्यालयीन विद्यार्थी छात्रावास.
- भागशः समिती व बैठका (एकूण ९ भाग).
- युवा कार्य प्रतिनिधी (भागशः).
- महिला कार्य प्रतिनिधी.
- वनपुण्याई संपादक मंडळ.
- वनगुंजन – coordinator.
- ग्रामीण भाग कामे – coordinator.
- सोशल मिडिया सहभाग – coordinator.
- TRI (Tribal Research Institute) आणि जनजाती भागातील महानगरात असलेले नागरिक, विद्यार्थी- संपर्क – coordinator.
- अभ्यासवर्ग : प्रत्येकी २ दिवसांचे २.
- खेलकुद - कोचिंग, ट्रेनिंग, साहित्य देणे.
- 'विस्तारक' उपक्रम – coordinator.
- IT मिलन, लघु उद्योग भारती सहभाग.
- अकोले छात्रावास खर्च.
- CSR -ctivity - coordinator.

२ सेवा:

- स्मार्ट अभ्यासिका वितरण व periodic review.
- Toilets, पाणी संबंधी projects.
- Solar Lamps व इतर वस्तू वितरण.
- Medical Camps : डोळे, अस्थीरोग, त्वचा, महिला आरोग्य.

- वृक्षारोपण, बी बियाणे, खते.
- बाल संस्कार केंद्र.
- स्पर्धा परीक्षा तयारी, अभ्यास इ.चे केंद्र.
- आधारकार्ड, बँक खाते, सरकारी योजना माहिती केंद्र.
- Skill Development – सल्ला केंद्र व जोडणी.
- महिला – मुली : विविध प्रश्न समुपदेशन, सल्ला केंद्र.

३ संपर्क, प्रचार, प्रसार:

- वनपुण्याई ट्रैमासिक.
- वनगुंजन.
- Social Media / Print Media सहभाग वाढवणे.
- व्याख्यानमाला – ३ दिवस
- दिनदर्शिका – विमोचन व देणगीदार मेळावा. (* अंदाजे ३००० दिनदर्शिका ग्रामीण भागात वाटणे)
- जनजाती नागरिक, विद्यार्थी मेळावा.
- वनयात्रा नियोजन – १ दिवस, ८ दिवस.
- TRI (Tribal Research Institute) पदाधिकारी व इतर स्टाफ – संपर्क, जोडणी.
- शहरातील वनवासी नागरिक, विद्यार्थी, उद्योजक इ. बरोबर भागशः संपर्क/जोडणी वाढवणे. (संघ व परिवार संस्थांचे मार्गदर्शन व मदत अपेक्षित – प्रयत्न करणे)
- शहरातील इतर संस्था, नागरिक जे वनवासी भागात कार्य करत आहेत, त्यांच्याशी संपर्क / एक platform बनविणे.
- सरकारी छात्रावास ९ – संपर्क.
- १० वी पास झालेली मुले – विशेष संपर्क व सर्वे.
- जुने कार्यकर्ते जे सक्रिय नाहीत. संपर्क / जोडणी.

- वनवासी भागांतील मुले-मुली- शहरात प्रवास.
- शहरातील प्रबुद्ध नागारिकांशी विशेष संपर्क / जोडणी (डॉक्टर्स, बिल्डर्स, वकील, उद्योजक, व्यावसायिक, बँक कर्मचारी, आर्किटेक्ट)
- शहरातील धर्माचार्य, संत, किर्तनकार, इ. संपर्क.
- शहरातील विविध धार्मिक, सामाजिक, कौटुंबिक ट्रस्ट, महिलामंडळे, गणेश मंडळे, नवरात्र मंडळे यांच्याबरोबर संपर्क / जोडणी.

- निधी संकलन, धान्य संकलन - व्यापी वाढवणे.
- बैठकीत मांडलेल्या वरील मुद्द्यांबद्दल क्षेत्र संघटन मंत्री श्री. संजयजी कुलकर्णी व क्षेत्र सहसंघटन मंत्री श्री. प्रकाशजी गावित यांच्याबरोबर चर्चा करून अंतिम मसुदा तयार करण्यात येईल.

महेश भुस्कुटे (९८२२४३३३५६)
सचिव, पुणे महानगर

१४ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन

१४ वे अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन हे भुजबळ नॉलेज सिटी आडगाव येथे दिनांक ३.११.२०२१ ते ५.११.२०२१ पर्यंत संपन्न झाले. या संमेलनात महाराष्ट्रातून प्रेक्षक व श्रोता वर्गांनी भेट दिली. तसेच या संमेलनात पुस्तकांचे स्टॉल ही लागले. या ठिकाणी वनवासी कल्याण आश्रमाच्या वर्तीने पुस्तके विक्रीसाठी स्टॉल लावण्यात आले. त्यासाठी कल्याण आश्रमाच्या पदाधिकाऱ्यांनी विशेष सहाय्य करत या साहित्य संमेलनात जनजाती व संस्कृती विषयक पुस्तकांचे स्टॉल लावून विक्रीस ठेवले व त्याबरोबर सन २०२२ कॅलेंडरही ठेवण्यात आली.

वनवासी कल्याण आश्रम, नाशिक कार्यालयातून श्री. दापोरकर काका, हेमंतजी, सावंतजी, तुषारजी मिसाळ, जामदार सर, संत काका यांनी विशेष लक्ष घालून स्टॉलवर पुस्तके व कॅलेंडरे पोहोचती करणे, तेथील कार्यकर्त्यांची व्यवस्था बघणे व संपर्कात राहणे, व त्यांची काळजी घेण्याची जबाबदारी पार पाडली. आपल्या स्टॉल वरील पुस्तके कोकणा (लोककथा), वीर जन जाती योद्धे, नाग्या कातकरी, कोकणी शब्दकोश, वन नायक १, २, ३, आम्ही आणि आपचे संविधान, जांभूळपाडा इत्यादी पुस्तके ठेवण्यात आली.

या साहित्य संमेलनात साहित्यप्रेर्मांनी हजारोंच्या संख्येने हजेरी लावली. यात कल्याण आश्रमाचे हितचिंतक कार्यकर्त्ते होते. त्यात ज्योती बुक स्टॉल चे संचालक श्री. खैरनार, सौ. दीपा प्रमेचा, विवेक अंकाचे कार्यकर्ते, तरुण भारतचे पत्रकार, अ. भा. वि. प. चे कार्यकर्ते, श्री पेंडसे सर

श्री वाणी सर, श्री. जाधव तसेच कल्याण आश्रमाचे नगरीय कार्यकर्त्या सौ. सौंदरनकर, सौ. जोशी काकू यासारख्या अनेक हितचिंतकांनी स्टॉलवर भेट दिली.

विशेष व्यक्तींमध्ये माननीय जिल्हाधिकारी, समरसता मंच, माननीय श्री गंद्रेजी, ग. शि. पंचायत समिती, सुरगणा, श्री धनंजय कोळी, डॉक्टर सौ रत्नपारखी, लेखक श्री होडे सर, श्री सावळाराम तिदमे, पंडित ह. भ. प. देवरावजी तेथे मेथे महाराज तसेच माननीय भुजबळ साहेबांचे खाजगी सचिव यांनी भेट घेऊन आपल्या संस्थेची सविस्तर पणे माहिती घेतली या संमेलनात आपल्या संस्थेची माहिती पत्रके व वनपुण्याईचे अंक साहित्यप्रेर्मांना देण्यात आले.

वनपुण्याईचा हा अंक जनजाती साहित्य विशेषांक होता. ह्यामध्ये जे लेख आहेत ते सर्व जनजातीच्या लेखकांनी लिहिले आहेत. अश्या प्रकारे त्यांना आपल्याशी जोडून घेण्याचा स्तुत्य प्रयत्न वनपुण्याईच्या संपादक मंडळाने केला आहे.

या संमेलनात वनवासी कल्याण आश्रमाचे साहित्य, पुस्तके यामध्ये कै. आवारी गुरुजी यांचे वनौषधी विषयी पुस्तकांची चौकशी मोठ्या प्रमाणावर लोकांनी केली. आपल्या स्टॉलवर तीन दिवसांपर्यंत विशेष सहकार्य श्री माने सर, श्री. सूर्यवंशी सर व श्री. धनगर सर यांनी केले. मराठी साहित्य संमेलनाचा अनुभव ही एक पर्वणीच होती. महाराष्ट्राचे कुलदैवत श्री विठ्ठलाची जशी वारी असते तसाच मराठी साहित्य संमेलनाचा अनुभव आला.

ज्ञानेश्वर सूर्यवंशी - गुही

प्रकाश मरते नाही...!

तब्बल दीड महिना कर्करोगासोबत चालू असलेली प्रकाशजींची झुंज आज पहाटे अखेर संपुष्टात आली.

कर्करोग इतका भयंकर असतो ?

एका धडाडीच्या, कल्पनेपलिकडील झपाटा असलेल्या, संघटनेच्या योजना बेभान होऊन आखणाऱ्या आणि त्याहीपेक्षा कितीतरी बेभान होऊन अंमलात आणणाऱ्या एका कल्पक आणि समर्पित प्रचारकाला कुठलीही संधी न देता आपल्यातून खेचून नेऊ शकतो ??

कल्याण आश्रमाचे अखिल भारतीय व्यवस्था प्रमुख आणि संघाचे प्रचारक प्रकाशजी काळे आता आपल्यात नाहीत ही भयंकर बातमी आहे. ही दुःखद वार्ता येणार हे महिन्यापूर्वीच स्पष्ट होऊन देखील पचवण खूप जड जातंय. प्रकाश काळे म्हणजे तसं म्हटलं तर झुंजार व्यक्तिमत्त्व. कुठलीही संकटे अंगावर घेणे आणि त्या संकटातून लीलया बाहेर पडण किंवा बाहेर काढण हे शिकावं तर प्रकाशजींकडून! पण कर्करोगाने प्रकाशजींना झुंजण्याची देखील संधी दिली नाही. दिवाळीच्या दोन तीन दिवस आधीच नागपूरला रेशीमबागेत भेट झाली होती. नागपूरच्या कॅन्सर इन्स्टिट्यूट मध्ये तपासण्या चालू असल्याने स्वादुपिंडात बारीकशी गाठ असल्याने ती ऑपरेशन करून काढून टाकण्याचा निर्णय झाला होता. अत्यंत उत्साहाने आणि सकारात्मक पद्धतीने ते म्हणाले देखील की ऑपरेशन झाल्यावर सात आठ दिवस हॉस्पिटलमध्ये आणि मग पुढच्या महिन्यापासून प्रवास सुरु झाल्यानंतर आपण नक्की भेटू. या भेटीत काय करायचे हे देखील ठरले होते.

तास दीड तासाच्या भेटीत तोच मोकळेपणा, विनोदी टोका टाक्या इतकं सारे सहजपणे चालू होते की, कुठेही पुस्टशी शंका देखील नव्हती की प्रकाशजींची ही अखेंची भेट असणार आहे. संकट जरी गंभीर असले तरी आपल्या नेहमीच्या स्वभावाप्रमाणे इच्छाशक्तीच्या बळावर ते सहजपणे यातून बाहेर पडतील अशी सर्वांची खात्री होती. पण प्रत्यक्षात ऑपरेशन झाल्यानंतर कर्करोगाने शरीरात चांगलेच बस्तान बसविल्याचे लक्षात आले. ९ नोव्हेंबरला ऑपरेशन झाल्यानंतर वर्ष निघेल का दोन वर्षे ही चर्चा क्रमशः महिना, दिवस आणि शेवटी तासांवर व नंतर तर

कै. प्रकाशजी काळे

क्षणांवर येऊन पोहोचली. अवघ्या आठ दहा दिवसात कॅन्सरने पाहता पाहता सारा खेळ बिघडवला. नाही म्हणायला शेवटच्या वीस बाबीस दिवसांत प्रकाशजींमधील लढवय्या जागृत झाला होता, पण तोपर्यंत वेळ निघून गेली होती. तशी गेली अनेक वर्षे प्रकाशजी मधुमेहासोबत राहतच होते. दिवसेंदिवस दोघांची मैत्री घटू होत असल्याने बँगमध्ये औषधांची भरच पडत होती. सर्वांनी सर्व प्रकारे तब्बेतीबाबत आणि पथ्य पाण्याबद्दल सांगून झाले होते. समोर काही गोड खाताना दिसले की त्याना कायम टोकायचो. यावर त्यांचे खास वैदर्भीय उत्तर ठरलेले असे... जाऊदे बे कधीतरी मरायचंच आहे नं?'. तसे सर्वांनी त्यांच्यापुढे हात टेकले होते.

अर्थात झुंजार वृत्ती त्यांच्या रक्तातच असल्याने काहीही झाले तरी मृत्यू समोर ते लगेच हार मानतील असे बिलकुल वाटत नव्हते. कॅन्सरचे ऑपरेशन झाल्यानंतर अवघ्या आठ दिवसातच त्यांची तब्बेत प्रचंड खालावली. दवा आणि दवा संपल्यानंतर पुढचा तब्बल एक महिना प्रकाशजींनी आपल्या प्रबल इच्छाशक्तीच्या बळावर काढला असे म्हणावे लागेल. त्यांच्यासारख्या धडाडीच्या कार्यकर्त्याचे अवघ्या साठाव्या वर्षी हे जग सोडून जाणे तसे म्हटले तर अनपेक्षित आहे. पण परमेश्वरी इच्छा वेगळीच होती असे म्हणावे लागेलं.

नागपूर मधून साधारण १९८३ ला संघ प्रचारक म्हणून निघाल्यानंतर तालुका, जिल्हा प्रचारक म्हणून त्यांनी काम केले. कल्याण आश्रमात १९९९ ला आल्यानंतर प्रांत संघटनमंत्री ते अखिल भारतीय अशा विविध जबाबदार्या त्यांनी पार पाडल्या. त्यांच्यावर सोपविलेल्या प्रत्येक जबाबदारीला त्यांनी आपल्या अंगभूत वैशिष्ट्यांच्या बळावर एक वेगळे परिमाण मिळवून दिले होते. नित्यनूतनता हे त्यांच्या कामाचे वैशिष्ट्य. ! कुठलीही नवीन योजना नवी कल्पना शोधून काढावी ती प्रकाशजींनी. सुरुवातीला अगदीच अव्यवहार्य वाटणारी योजना वा कल्पना प्रत्यक्ष बैठक संपल्यानंतर' अरे किती सोपी आहे आणि किती महत्वाची आहे' या निर्णयावर येऊन थांबायची. एखादी योजना प्रभावीपणे मांडून सर्वांच्या गळी उतरविण्याचे एक अन्दूत कौशल्य त्यांच्याकडे होते. केवळ

गळी न उतरवता प्रत्यक्ष अंमलबजावणीसाठी देखील ते खंबीरपणे पाठीशी उभे राहायचे. मग ती विदर्भातील कुपोषणमुक्तीसाठी केलेली मेडिकल कॅम्पची योजना असो वा राशीय स्तरावरील खेलकूद स्पर्धाचे भव्य आयोजन असो. राशीय स्तरावरील एखादी बैठक वा शबरी कुंभासारखे एखादे वैशिष्ट्यपूर्ण आयोजन असो. या सान्यांच्या यशस्वीतेसाठी जी मेहनत ते घ्यायचे त्याला खरोखरच तोड नसायची. एखाद्या भव्य आयोजनासाठी भीत भीत लाखांमध्ये चालणाऱ्या गोष्टी प्रत्यक्षात कोटीपर्यंत कशा पोहोचायच्या हे कळायचे देखील नाही. अर्थात त्यामागे प्रकाशजर्जीची कल्पकता आणि कार्यकर्त्यांना प्रेरित करणारी भूमिकाच कारणीभूत असे.

आपल्या सदीस वर्षांच्या प्रचारकी जीवनामध्ये त्यांनी अक्षरशः शेकडो कुटुंब जोडली. माणसे जोडण्याचे व त्यांच्याशी संबंध जपण्याचे त्यांचे कौशल्य जबरदस्त होते. कित्येक परिवारांना प्रकाशजी म्हणजे एक हक्काचा आधार होता. ज्यांचा संघ व कल्याण आश्रमाशी कुठलाही संबंध नाही अशी शेकडो माणसे प्रकाशजर्जीनी घटवृपणे धरून ठेवली होती. केवळ धरूनच ठेवली नाही तर वनवासी विकासाच्या कामात त्यांचे योगदान देखील मिळवून दिले. अर्थात माणसे जोडण्याची व त्यांच्याशी संपर्क करण्याची योजना फक्त कार्यकर्ता वा त्यांच्या परिवारापुरतीच मर्यादित नसे. तर मुख्यमंत्रांपासून सर्व शासकीय अधिकारी कर्मचाऱ्यांशी त्यांनी उत्तम संबंध निर्माण केले होते. मध्यप्रदेश, छत्तीसगढ या राज्यांमधील मुख्यमंत्री, आमदार, खासदार, मंत्री यांच्याशी त्यांचे ज्या सलोख्याचे संबंध होते ते त्यांच्या संघटनकुशलतेचे दृष्ट स्वरूप होते. या सर्वांचे ते केवळ मार्गदर्शकच नव्हते तर जनजाती क्षेत्राबाबत या सर्वांची एक वैचारिक बैठक पक्की करण्यामध्ये देखील प्रकाशजर्जीचे खूप मोठे योगदान होते. एकाअर्थाने वैचारिक दिशादर्शक म्हणून त्यांची भूमिका असे. या सर्वांशी निखळ मैत्री च्या आधारावर त्यांनी या सर्व यंत्रणेचे खूप मोठे योगदान समाजासाठी प्राप्त करून घेतले.

एकंदरीतच मोठ-मोठी स्वप्ने बघणे आणि ती प्रत्यक्षात उतरविणे हा त्यांचा एक प्रकारे छंद होता. किंबहुना हा त्यांच्या आनंदाचा देखील विषय होता. मध्यंतरी भोपाळला गेलो असताना त्यांनी आवर्जून मध्य प्रदेश सरकारचे जनजाती संग्रहालय पाहण्यासाठी पाठविले. अशा प्रकारचे म्युझियम आपल्याला देखील बनवायचे आहे अशी भव्य कल्पना त्यांच्या डोळ्यापुढे होती. 'प्रकाश काळे यांच्या

मनात आले आहे ना! मग ते नक्की पूर्ण होणार 'असा एक प्रकारचा प्रचंड विश्वास त्यांनी कार्यकर्त्यांच्या मनात निर्माण केला होता. प्रचारक असल्याने जनसंपर्क हा त्यांच्या असाच आवडीचा विषय. मुख्य म्हणजे सर्व स्तरावरील गणमान्य व्यक्तींशी त्यांचा संपर्क होता. गेल्या काही वर्षांमध्ये एवढ्या व्यक्तींशी संपर्क निर्माण झाला आहे की, ही सारी नावे तुझ्याशी जोडावीत असे माझ्या कल्पनेत असल्याचे ते मध्यंतरी म्हणाले होते. एकदा हे दवाखाना पुराण संपल्यानंतर तू कधीतरी आठ दहा दिवस वेळ काढून भोपाळला आलास तर या सान्यांच्या भेटी मी तुला करून देतो असे आशासन त्यांनी दिले होते. ते असे का म्हणाले असावेत हे त्यावेळी देखील नाही आणि आजही कळालेले नाही.

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवाच्या निमित्ताने ७५ जनजाती महापुरुषांच्या जीवनावर आधारित एक संग्राह्य पुस्तक बनविण्याची कल्पना त्यांचीच. याच पुस्तकाच्या आधारावर पुढील अनेक योजना त्यांच्या डोक्यात पक्क्या ठरल्या होत्या. त्याबाबत त्यांनी काही जणांशी चर्चा देखील केली होती. हे पुस्तक काही काळानंतर प्रकाशित होईल देखील, पण ते बघण्यासाठी प्रकाशजी नसतील याची खंत मात्र राहणार आहेच.

खंत तर आमच्यात नऊ - दहा वर्षांचे अंतर. मात्र असे असून देखील तब्बल सतरा अडगा वर्षे अधिकायपेक्षा घनिष्ठ मित्र राहिलेला आणि अखेरपर्यंत मैत्री जपणारा एक धडाडीचा प्रचारक प्रकाशजर्जीच्या रूपाने सोडून गेला. कितीतरी भव्य योजना... कल्पना अध्यवर सोडून त्यांचे असे जाणे माझ्यासह कित्येक जणांना खूपच वेदनादायक आहे. सामाजिक कामाची झिंग काय असते हे प्रकाशजर्जीच्या व्यक्तिमत्वातून अनुभवायला मिळाले, धडाडी काय असते आणि स्वीकारलेल्या ध्येयासाठी प्रकृतीची तमा न बाळगता किती परिश्रम घ्यावे लागतात हे प्रकाशजर्जीनी आपल्या कृतीतून सिद्ध करून दाखवले. कुठल्याही संघटनेत चौकट साभाळून काम करणारे जसे कार्यकर्ते असतात तसेच चौकटीच्या बाहेर जाऊन काम करण्याची मानसिकता असणाऱ्या कार्यकर्त्यांची देखील आवश्यकता असते. प्रकाशजी या दुसऱ्या गटातील होते. संस्थेची वैचारिक चौकट सांभाळून त्यांनी या सर्व कामाला आपल्या कर्तृत्वातून एक वेगळे परिमाण प्राप्त करून दिले असे निश्चितपणे म्हणता येईल.

सर्व वैद्यकीय उपाय संपुष्टात आल्यानंतर तीन चार

दिवसांपर्वीच पूजनीय सरसंघचालक मोहनजी भागवत प्रकाशजींच्या भटीसाठी रुग्णालयात गेले होते. हा देह सोङ्गन नवीन जन्मात पुन्हा प्रचारक म्हणून काम करण्याची त्यांनी प्रकाशजींना आज्ञा केली होती. त्यानुसार आज हजारो कार्यकर्ते, हितचिंतक यांच्या मनात परिश्रमशीलता, कल्पकता आणि धडाडीची एक वेगळी छाप सोङ्गन प्रकाश काळे नावाचा एक प्रचारक देह रूपाने आपल्यातून निघून गेला आहे.

समाजासाठी आपले सर्वस्व अर्पण करून हजारो जणांच्या मनात समाजकार्याची ज्योत निर्माण करणारे प्रकाश काळे

यांच्यासारखे कार्यकर्ते कुठल्या न कुठल्या रूपाने पुन्हा पुन्हा जन्माला येत असतातच. प्रकाशजी देखील पुन्हा कधीतरी वेगळ्या रूपात या सगळ्या कामात सहभागी होतीलच.

अर्थात तात्विक दृष्ट्या हे सगळ ठीक आहे...पण मनाला खूप मोठी हुरहुर लाऊन अफाट ताकदीचा हा कार्यकर्ता आज आपल्याला सोङ्गन गेला आहे.

प्रकाशजींना श्रद्धांजली वाहण्यासाठी मन धजावत नाहीये... त्याची आवश्यकता देखील वाटत नाहीये..

कारण ...प्रकाश मरा नही !

प्रकाश मरते नही !!

महेश काळे

जानिए कल्याण आश्रम – श्री. भास्करराव कळम्बी

श्री. भास्करराव यांचा जन्म ५ ऑक्टोबर १९१९ रोजी भारताचा शेजारी असलेला देश म्यानमार याची राजधानी रंगूनजवळ डास गावात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव डॉ. शिवाराम कळंबी आणि आईचे नाव राधाबाई होते. त्यांचे वडील म्यानमार मध्ये डॉक्टर म्हणून कार्यरत होते. कळंबी परिवार मुळचा गोव्यातील मंगेशी येथील

निवासी होता. भास्कररावांचे प्राथमिक शिक्षण म्यानमार येथे झाले. त्यांच्या लहानपणीच आईवडिलांचे छत्र हरपले होते. त्यामुळे त्यांचे हायस्कूलचे शिक्षण मुंबईतल्या रॉबर्टमनी शाळेत झाले आणि पदवीपर्यंतचे शिक्षण सेंट झेवियर कॉलेजमध्ये झाले. काही काळ नोकरी करता करता त्यांनी १९४५ मध्ये मुंबई युनिवर्सिटी मधून वकिली- एल.एल.बी.चे शिक्षण पूर्ण केले. भास्कररावांचा लहानपणापासूनच संघाशी संपर्क आला होता. १९४६ ते १९४८ पर्यंत त्यांनी प्रचारक म्हणून केरळ सारख्या कठीण सामाजिक परिस्थिती मध्ये काम केले. १९४४ मध्ये भास्करराव कल्याण आश्रमाच्या कार्याशी जोडले गेले. १९४८ मध्ये त्यांना राष्ट्रीय सह संघटन मंत्री म्हणून घोषित केले आणि १९४६ मध्ये राष्ट्रीय संघटन मंत्री केले.

त्यांच्या प्रयत्नांमुळे अनेक कार्यकर्ते वनवासी क्षेत्रात आले. त्यांचा सतत प्रवास व प्रत्येकाशी आत्मीयतेने बोलणे, यामुळे कार्यकर्त्यांची संख्या खूप वाढली. त्यांच्या प्रयत्नांमुळे श्रद्धा जागरण या कार्याला महत्वपूर्ण गती मिळाली. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली 'वन साहित्य अकादमी' च्या कार्याची जबलपूरला सुरुवात झाली.

त्यांच्या संघटन कौशल्यामुळे उत्तर पूर्वांचल मध्ये जनजाती धर्माचे आणि संस्कृतीचे रक्षण करण्यासाठीच्या वेगवेगळ्या प्रयत्नांना गती मिळाली आणि जनजाती समाजाचे अनेक प्रमुख लोक सक्रीय झाले. देशाच्या विविध प्रांतात सतत प्रवास करून भास्कररावांनी कल्याण आश्रमाच्या कामाला एका उंचीवर नेऊन विकसित केले.

कॅन्सरमुळे १२ जानेवारी २००२ ला केरळ येथील एर्नाकुलम मध्ये श्री. भास्कररावांचे निधन झाले.

त्यांच्या स्मृतीला विनम्र अभिवादन !!!

अनुवाद: अंजली गंधे

<https://www.kalyanashram.org>

बसSSS २०२२

२५ डिसेम्बरला प्रकाशजी काळे गेले आणि मन भूतकाळात शिरले.

दिसेंबर २०२१च्या पहिल्या आठवड्यात विदर्भात माझा प्रवास होता, त्यात नागपूरला जाण्याचा मुख्य उद्देश प्रकाशजींची भेट घेणे हाच होता ! ६ तारखेला सकाळीच प्रकाशजींना भेटायला दवाखान्यात गेले, तेव्हा ते आयसीयु मध्ये होते. त्यांना म्हटलं, लवकर बरे व्हा, पुण्यात यायचं आहे, प्रवास करायचा आहे. कदाचित आतळ्याचं ८/९ तासांचं एवढं मोठं ऑपरेशन झाल्यामुळे त्यात बीपी, शुगर व त्वचा विकार असल्याने शरीर साथ देत नव्हतं, आतून प्रचंड वेदना होत असतील पण तरीही ते थोडे आधारानं उटून बसले, तेवढ्या वेदनेतही किंचितसं स्मित ओठावर होतं, हात थोडासा वर केला, नाकात व छातीच्या ठिकाणी नव्या लावल्या होत्या....

प्रकाशजींचं असं असहाय, परावलंबी मौन जीवन मी प्रथमच पाहात होते... त्यांना असं पाहून मन अस्वस्थ झालं होतं. नेहमीसारखे हसून बोलणारे, माझ्यासाठी खायला काय आणलं, सध्या काय मग ... असे हसून विचारणारे नेहमीचे प्रकाशजी ते नव्हते... मन अजून भूतकाळात गेलं...

संटेर्नेबर २०१९ मध्ये हरिद्वारला अखिल भारतीय बैठक सुरु होती, बैठकीत प्रकाशजींची भेट झाली होती, ते म्हणाले, तुम्हा दोघांशी बोलायचे आहे, आपण गप्पा मारूया. बैठक संपल्यावर स्वामी रामदेवबाबांच्या योग पतंजली परिसरात बराच वेळ आम्ही तिघे (बाबा देशपांडे, मी व प्रकाशजी) रात्री बोलत होतो, त्यांच्या नेहमीच्या सवयी प्रमाणे ते म्हणाले, आईस्क्रीम बोलावू का ? ते परत म्हणाले, आपण मेळघाटात परतवाड्याला जसा कोजागिरीचा कार्यक्रम घेतला होता तसा परत घेऊया, परत सगळे भेटूया, नंदू व दिपाला (गिरीश व दीपा देशपांडे, आम्ही यांच्या घरात ५ वर्षे भाड्याने राहत होतो) सांग लवकर सगळे अरेंज

कै. प्रकाशजी काळे

करायला, मी म्हंटलं, एवढी घाई का ? तर ते म्हणाले बसSSS २०२२, मी म्हंटलही त्यांना, असे काहीतरीच काय बोलताय तुम्ही ?, अरे, हो मी खरंच सांगतोय, नाहीतर लिहून देतो; आम्ही दोघांनीही त्यांना समजावले मग त्यांनीच विषय बदलला आणि आमच्या नेहमीसारख्या बराच वेळ गप्पा चालल्या ; नंतर ते बोलणे आम्ही अगदी सहजपणे घेतले आणि हरिद्वारहुन आमच्या क्षेत्रात गेल्यावर विसरूनही गेलो...

खरंच असा मृत्यू कुणाला कधी कळतो का, इतकं कंसं कोणी आत्मविश्वासाने सांगू शकतो, की माझे आता दोन अडीच वर्षच राहिले आहेत म्हणून ? मी त्यादिवशी त्या रात्री मात्र खूप विचार केला होता...

नंतर आम्ही तिघेही आपापल्या कार्यात व्यस्त झालो...

ते त्यांच्या कामात व्यस्त, अखिल भारतीय व्यवस्था प्रमुख असल्याने व केंद्रीय कार्यकारिणी सदस्य असल्याने पूर्ण भारतात त्यांचा प्रवास सुरु होता, अधून मधून आम्हा दोघांचे त्यांचेशी फोनवर बोलणे होत होते, नंतर करोना आल्याने सर्वच कसे थोडे थांबल्यासारखे वाटत होते... नंतर फेसबुकवर निसर्गातील विविध रंगछटा आणि आकर्षक पक्षी यांच्या पोस्ट ते नियमितपणे टाकत होते, जसपूरला काही दिवस कोरोनामुळे ते अडकले होते, कदाचीत शारिरिक त्रास कमी करण्यासाठी मनाला विरंगुळा म्हणून तर ते मौन झाले नसतील ? कारण तब्येतीचे विचारले तर ते अबोल व्हायचे...

आँगस्ट २०२१ मध्ये राखीपोर्णिमेला त्यांना आँनलाइन ओवाळले होते, चेहन्यावर आनंद होता पण कुठेतरी अस्वस्थाता जाणवत होती, तेव्हाही ते थोडे मौन वाटले होते.....

प्रकाशजींची नंतर भेट झाली ती अशी असहाय रुपात... मन अजून मागे गेलं.. त्यांचं एक एक रूप आठवू लागलं,

ં દ્રુતી નૃત્ય દુર્ગા દુર્ગા

સંઘ પ્રચારક, વિદર્ભ પ્રાંત સંઘટન મંત્રી તે અખિલ ભારતીય વ્યવસ્થા પ્રમુખ.. અશા એકૂણચ ત્યાંચ્યા કર્તૃત્વાચા આલેખ ડોબ્યાસમોર સરસર ઉભા રાહિલા ...એખાદ્યા ચિત્રપટાસારખા... .

વિદર્ભાતીલ વસતિગૃહાચ્યા મુલાંના વિસ્તારક મ્હણૂન કાઢણારે, કલ્યાણ આશ્રમાચ્યા કાર્યવાદીસાઠી એકેકાલા ધેઊન બસણારે, પૂર્ણવેલ નિધયાસાઠી ત્યાલા પ્રવૃત્ત કરણારે, ત્યાલા સમજાવુન સાંગણારે, પ્રત્યેક પૂર્ણકાલીન કાર્યકર્તાચા પ્રવાસાચા હિશેબ ચોખપણે તપાસણારે, પ્રસંગી અતિશય કઠોર હોણારે, રાગાવણારે, નિયોજન કરુનહી કાર્ય ઝાલે નાહી તર બૈઠકિત સંઘટન કુશલતા સ્પષ્ટ કરુન સાંગણારે, ત્યાસાઠી અનેક ઉદાહરણે દેણારે, કોણતેહી કઠીણ આબ્ધાન સહજપણે પેલણારે, તસે કરુન દાખવણારે, કાર્યસાઠી અખંડપણે પ્રવાસ કરણારે, પરિશ્રમ કરણારે, પ્રસંગી હળવે હોણારે, કાર્યપ્રતી પ્રખર નિષ્ઠા, સર્મણ અસણારે... .

આમ્હી પૂર્ણકાલીન નિધણાર મ્હણૂન સર્વપ્રથમ તે અકોલ્યાલા આમચ્યા ઘરી આલે હોતે... .

પ્રકાશ ચામલાટે, ભગીરથ બેચનકુંવર, સુરેશ કરસાલ, આજચે વિદર્ભ પ્રાંત સંઘટન મંત્રી શ્રી રમેશ આત્રામ અસે અનેક જણ ત્યાવેળી વસતિગૃહાત શિકણારે વિદ્યાર્થી હોતે, વિસ્તારક નિધૂન નંતર તે પૂર્ણવેલ નિધાલે, અસે અનેક જણ અસરીલ... .

આમ્હી જસે રાયપુરલા આલો, આમચ્યા પાઠોપાઠ ત્યાંચેહી દાખિત્વ બદલલે, તે પશ્ચિમ ક્ષેત્ર વ નંતર મધ્ય ક્ષેત્રાચે સંઘટન મંત્રી ઝાલે, કેંદ્ર ભોપાલ હોતાં, રાયપુરલા ત્યાંચે નેહમીચ યેણે વ્હાયચે, રાયપુરલા અખિલ ભારતીય બાલિકા વસતિગૃહ પ્રમુખાંચા વર્ગ હોતા, વર્ગપૂર્વીંચી વ્યવસ્થા કરાયચી હોતી, ઉન્હાબ્યાચે દિવસ હોતે, મુલી ઘરી ગેલ્યા હોત્યા, મહાવિદ્યાલયીન ચાર/પાચ મુલી ફક્ત તિથે હોત્યા, વિશેષ મ્હણજે આમ્હા સગબ્યાંસોબત તેહી કાંઠ ઉચ્ચલણં, સાફસર્ફાઈ કરણ યાત સહભાગી ઝાલે હોતે, અગદી સ્વત: લક્ષ ઘાલૂન સગળી વ્યવસ્થા પાહત હોતે, કેવળ સૂચના ન દેતા, ત્યાત સહભાગી હોઊન ત્યા કામાત ઝોકૂન દેણ હી

ત્યાંચી વિશેષતા હોતી, શેવટી વ્હાયચે તેચ ઝાલે, અગદી સકાળચી વેલ, નાસ્તા કેલેલા નવ્હતા, ચંકર આલી આણ પડલે, તિથે સગળે જણ હોતે મ્હણૂન સર્વાંની લગેચ ત્યાંના સાવરલે, શુગર કમી ઝાલી અસણાર, શેવટી ત્યાંના સાખર પાણી દિલે, આરામ કરા મ્હંટલં તર તે થોડે બેરે વાટલ્યાવર, અરે મલા કાહી હોત નાહી, અસે મ્હણૂન પુન્હા કામાલા લાગલે, માઇયા ક્ષેત્રાત અખિલ ભારતીય વર્ગ આહે, બૈઠક આહે ન મગ ત્યા વ્યવસ્થેમધ્યે કોણતીહી ઉણીંવ રાહાયલા નકો, વાડેલ તે ઝાલે તરી ચાલેલ પણ કામ વ્યવસ્થિત ઝાલે પાહિજે, અસા ત્યાંચા ખાક્યા હોતા, ત્યાવેળી કાર્યમગ્રતા જીવન વ્હાવે, મૃત્યુ હીચ વિશ્રાંતી યા ગીતાચ્યા ઓળી મલા આઠવલ્યા.. .

ત્યાંના આરામ કરતાંના મી કેવ્હાહી પાહિલં નાહી, સતત પ્રવાસ, સતત ભેટી, અગદી સાધ્યા કાર્યકર્ત્યાપાસૂન તે મોઠ્યા મંત્રાંપર્યત અગદી સર્વાંના તે ભેટત અસાયચે, ગોવા કલ્યાણ આશ્રમ નિર્માણમધ્યે ત્યાંચે સર્વત મોઠે યોગદાન આહે!!! કાર્યાલય, વસતિગૃહ ભવન ઉભારે અસો, ત્યાસાઠી લાગણારે નિધીસંકલન અસેલ સતત યા કામાત તે અગ્રેસર અસત, કોણતંહી આબ્ધાન તે લીલયા પેલત અસત! પ્રચંડ આત્મવિશ્વાસ ત્યાંચ્યાત નેહમીચ પાહાયલા મિળે.

વિદર્ભાત આમ્હી જેવ્હા હોતો ત્યાવેળી પ્રત્યેક મહિન્યાત પૂર્ણકાલીન કાર્યકર્ત્યાંચી બૈઠક ઝાલીચ પાહિજે, અસા ત્યાંચા આગ્રહ અસે, તે સ્વત: બૈઠક ધેત અસત, બૈઠક નાગપૂરલા પ્રાંત કાર્યાલયાત ૨ દિવસ નિવાસી અસાયચી, તસેચ દરવર્ષી અંશકાલીન વ પૂર્ણકાલીન કાર્યકર્ત્યાંચા ૪ તે ૫ દિવસાંચા અભ્યાસર્વાગ અસાયચા, તોહી વિદર્ભાતીલ વિવિધ વસતિગૃહાત! બૈઠકીતીલ વિષય તે ઇતક્યા તલમળીને આણ ગાંભીયને માંડત કી કાર્યકર્તા તથાર હોત અસે, પ્રત્યેકાકંડે ત્યાંચે બારીક લક્ષ અસાયચે, જ્યાલા બૈઠક ધેણ્યાત ત્યાંચી કમાંડ હોતી, અસે મ્હણતા યેર્ઝેલ!

વિદર્ભ પ્રાંત સંઘટન મંત્રી અસતાના પ્રત્યેક મહિન્યાત સર્વ જિલ્હાસ્થાની તે પ્રવાસ કરત અસત, જિથે પૂર્ણકાલીન કાર્યકર્તે રહતાત, જિથે આપલે કેંદ્ર, વસતિગૃહ, ચિકિત્સા કેંદ્ર, અન્ય કાહી પ્રકલ્પ આહેત અશા સર્વ ઠિકાણી અગદી

A decorative horizontal border consisting of a repeating pattern of stylized human figures in black.

ठरबून ते अगदी रात्री बेरात्री सुद्धा प्रवास करीत असत,
बरेचदा चालक नसला की ते स्वतःच गाडी चालवीत
असत, त्यावेळी मोबाईलचे चलन नव्हते, त्यांच्याजवळ
गाडीत १ कॅसेट नेहमी असायची! पंडित जसराज यांच्या
वंदे गोपालमची! त्यातील २ भजनं १५-१५ मिनिटांची,
जयदेव जयदेव वंदे गोपालम प्रभू वंदे गोपालम व दुसरे ओम
नमो भगवते वासुदेवाय ही सुरेल भजनं ते नेहमी ऐकत
असत, परतवाड्याला घरी आले की आम्हा दोघांनाही
शंकराचार्य यांचे आत्मषट्क नेहमी म्हणायला लावत,
त्यांनी ते रेकार्डही करून घेतले होते!

प्रवासात नगरिय कार्यकर्ते, वनवासीं कार्यकर्ते, महिला पुरुष असा भेद न करता थोडा वेळ का होईना पण ते आवर्जन त्यांच्या घरी जात असत! सर्वांचे आधी ऐकून घेत असत! नित्य प्रवासातून असा प्रचंड जनपरिवार त्यांनी जोडला होता!

एखाद्या वनवासी कार्यकर्त्याचे लग्न असो, त्याच्या घरी काही कार्यक्रम असो, कुणाची काही अडचण असो त्यासाठी त्यांचा त्याला मदतीचा, सहकार्याचा हात नेहमीच पुढे असायचा.....त्याच्या पाठीशी ते ठामपणे उभे राहायचे!

सौ. नीलिमाताई पट्टे, अखिल भारतीय महिला अधिकारी
यांनी मागच्या महिन्यात झालेल्या महिला बैठकीत
आग्याला एक प्रसंग सांगितला होता, पट्टे परिवार म्हणजे
एकत्र कुटूंब पद्धतीचा अनेक वर्षांपासून अवलंब करणारा,
यवतमाळचा एक सुशिक्षित, सुसंस्कृत, संघिनि वनवासी
परिवार!! पण अलिकडे नोकरी, व्यवसाय अन्य काही
अडचणी यामुळे भावांची घरं विलग झालीत, पण
प्रकाशर्जीनी सांगितले होते, तुम्ही गणपतीला मानता न,
मग दर गुरुवारी एकमेकांकडे जेवायला जायचे, आधी
गणपतीची आरती करायची आणि भोजन प्रसाद म्हणून
ग्रहण करायचा, आपसात संबंध चांगलेच राहिले पाहिजे हा
त्यांचा आग्रह असायचा!!, आजही नीलिमाताईकडे
आरतीच्या निमित्ताने दोन्ही भाऊ आपल्या परिवारासह दर
गुरुवारी एकत्र येतात!!

असे कितीतरी परिवार असतील की त्या घरात एका संघ प्रचारकाचे, प्रकाशजर्जीचे म्हणणे प्रमाण मानले जाते, निर्णय प्रक्रियेत त्यांचा सहभाग असायचा!!!

एक वेगळंच झपाटलेपण त्यांच्या कार्यातून, स्वभावातून जाणवत असे!

असे त्यांच्या कर्तृत्वाचे अनेक पैलू, अनेक प्रसंग सांगता येतील....

शरीरातील तीव्रपणे बळावलेल्या रोगांशी तब्बल दीड महिना ते लढा देत होते, ते अखिल भारतीय अधिकारी होते पण आता प्रवास होणे नाही म्हणून त्यांनीच सगळ्या विविध क्षेत्रातील कार्यकर्ते, अधिकारी, स्वयंसेवक यांना असाही प्रवास करायला लावला!!! सर्वांना भेटण्यासाठी मृत्युलाही त्यांनी काही दिवस थांबवून ठेवले होते!!!

शेवटी ७ दिवस आधीच ते गेले, कदाचित देवाला ते म्हणत
असावेत, माझ्या हक्काचे पूर्ण दिवस मला दे!! २०२२
म्हणजे २०२२. पण ७ दिवस आधीच देवाने त्यांचा त्रास,
वेदना, मृत्यूशी लढण्याची झुंज, चिकाटी, हड्ड पाहून
आपल्या जवळ त्यांना बोलावून घेतले! देवही
त्यांच्याशिवाय राहू शकले नसतील, त्याला त्यांच्या
कार्यमग्न जीवनाचे कौतुक करायचे असेल, लवकरात
लवकर त्यांना आर्लिंगन द्यायचे असेल म्हणून देवाने त्यांना
आपल्यात सामावून घेतले!!!

आणि विशेष म्हणजे मा. सरसंघचालकांचा आदेश झालाय, त्यांनी सांगितल्या प्रमाणे आता हे नश्वर शरीर सोडलेच पाहिजे म्हणजे २०२२ मध्ये परत या कार्यासाठी जन्म घेता येईल!!!

हरिद्वारला त्यांच्या ठामपणे बोलण्याचा उलगडा मला ६
दिसेम्बरला नागपूरमध्ये त्यांना भेटल्यावर झाला होता...
कार्याच्या बाबतीत जसा प्रचंड आत्मविश्वास होता तसे
हरिद्वारला आत्मविश्वासाने बोललेले शब्दही त्यांनी
अखेर खेरे करून दाखवले...

जलते जीवन के प्रकाश में

अपना जीवन तिमिर हटाएँ।।

वैशाली दिनकर देशपांडे, पृष्ठे

कै. दिलीपभाई मेहता श्रद्धांजली

खूपच धक्कादायक व मन हेलावून टाकणारी अति दुःखद घटना. दिलीपभाई आमच्या कल्याण आश्रमाकरता व कार्यकर्त्यासाठी आमचे सर्वस्व होते. त्यांचा प्रत्येक शब्द व सूचना अमलात आणण्यासाठी आम्ही धन्य समजायचो. त्यांचे मार्गदर्शन यापुढे आम्हाला मिळणार नाही ही कल्पनाच करवत नाहीं. कोरोनाचे निर्बंध, HSSF कडून आलेली सूचना व माझी स्वतःची प्रकृती ठीक नसल्यामुळे अंतिम दर्शनासाठी उपस्थित राहू शकलो नाही याची खंत वाटते. वनवासी कल्याण आश्रम व आमचे असंख्य कार्यकर्त्यांचे वतीने भावपूर्ण श्रद्धांजली. दिलीपभाईच्या आदर्श व अतिशय प्रेमल परिवाराला हे दुःख सहन करण्याची ताकद सर्व शक्तिमान परमेश्वर देवो ही प्रार्थना. त्यांच्या पवित्र आत्म्यास सदृती लाभो ही ईश्वर चरणी प्रार्थना. ओम शांतिः: शांतिः: शांतिः: !!!

प्रकाश खिंचडे (सहसचिव प.म.प्रांत)

बहुतही दुःखद समाचार... अविश्वसनीय है फिर भी सत्य है... ईश्वर आदरणीय दिलीपभाई की आत्मा को शांति प्रदान करें एवं परिजनों को दुख सहन करने का धैर्य दे यह प्रार्थना ....
ॐ शांतिः शांतिः शांतिः !!!
अतुलजी जोग
(अ.भा.संघटन मंत्री)

माननीय दिलीपभाई गेले, ही वार्ता अक्षरशः मती गुंग करणारी आहे. जनजाती कल्याण आश्रमावर लागोपाठ दुर्वैवाचे आघात झाले आहेत, त्याला सीमा नाही. धायरीचे सन्मित्र नामजोशी ते दिलीपभाई यांच्या दुःखद निधनाची ही श्रृंखला आता परमेश्वराने थांबवावी, हीच त्या दयानिधीला प्रार्थना आहे. जवळची, निष्ठावंत, मार्गदर्शक, कार्यकर्त्याची ही आता निर्माण झालेली उणीव कधीच आणि कश्यानेही भरून निघू शकत नाही. त्यांच्या कुटुंबियांसाठी ही फार, फार दुःखाची घटना आहे, सांत्वना पलीकडची आहे. शब्द थांबले. ईश्वर त्यांच्या आत्म्याला सदृती देईलच. ओम शांती शांती !!!
भास्कर गिरधारी
(उपाध्यक्ष, पुणे महानगर)

श्री. दिलीपभाई मेहता यांचे सोमवार दि. १७ जानेवारी २०२२ रोजी आकस्मित दुःखद निधन झाले. ही बातमी सर्व पदाधिकारी व कार्यकर्त्यांना मोठा धक्का देणारी होती. २२ जानेवारीला पुणे महानगरातरफे कै.दिलीपभाई यांना श्रद्धांजली अर्पण करण्यासाठी online बैठक घेण्यात आली. तिचा थोडक्यात वृत्तांत:

पुणे महानगरचे अध्यक्ष श्री. प्रकाशजी धोका : दिलीपभाई व ते दोघे बालपणापासूनचे मित्र होते. सर्वांना बरोबर घेऊन काम करणारे हे व्यक्तिमत्व होते.

सचिव श्री. महेशजी भुस्कुटे : त्यांचे कर्तृत्व निर्विवाद होते, ते एक जिंदादिल व्यक्तिमत्व होते. ते एका वेळी अनेक संघटनांचे काम करत होते. नेता कसा असावा तर दिलीपभाईसारखा.

प.म.प्रांत, अध्यक्ष श्री. भरतजी केळकर : दिलीपभाई एक talented व्यक्तिमत्व होते. समोरच्या व्यक्तीला आपलेसे करून घेत असत. कल्याण आश्रमासाठी त्यांनी खूप काम केले आहे. अनेक प्रकल्प पुढे नेले, भरपूर देण्या

जमवल्या.

श्री. सुहासजी पाठक : दिलीपभाई नेहमी हस्तमुख असायचे. दिव्यांग मुलांसाठी ते छात्रावास चालवत होते. कुटुंब व सामाजिक कार्य या दोहर्णीचा योग्य मेळ ते घालत असत.

श्री. नागेशजी काळे : दिलीपभाईकडून चांगले मार्गदर्शन मिळत असे. निधी संकलन सुद्धा ते भरपूर करायचे. गुही प्रकल्पाकरता त्यांनी भरपूर परिश्रम घेतले.

डॉ. आचार्य : संघटनेसाठी हा मोठा आघात आहे. असा कार्यकर्ता आता होणे नाही. गुहीचे काम करण्याचा बराचसा वाटा दिलीपभाईचाच होता.

श्री. बाबा देशपांडे : कार्यकर्त्यानी समर्पण केले पाहिजे, म्हणजे तो भोग बाधत नाही असे दिलीपभाई नेहमी म्हणत असत.

श्री. नितीनजी महाजन : दिलीपभाईचा प्रांताच्या संमेलनात सहभाग असायचा. खेलकुदच्या निमित्ताने त्यांचे अनेक लोकांशी व्यक्तिगत संबंध होते.

प्रांत सहस्रचिव श्री. प्रकाशजी खिचडे : दिलीपभाई ज्येष्ठ बंधू व सहकारी होते. आता कल्याण आश्रम पोरका झाला. प्रसन्न व्यक्तिमत्व व चांगली निर्णयक्षमता होती. कोणत्याही कार्यकर्त्याला कधीही दुखावले नाही. कोणतीही अडचण आली तरी दिलीपभाईकडे त्याचे सोल्युशन असे. त्यांच्या शब्दाला किंमत होती. त्यांचे प्रकल्प पुढे नेणे हीच त्यांना खरी श्रद्धांजली होईल.

श्री. संजयजी दापोरकर : दिलीपभाई अगदी मृदू शब्दात धीर देणारे होते. त्यांचा आधार वाटायचा. सगळे आकडेवारी व आर्थिक परिस्थितीतील बदल समजावून सांगायचे.

श्री. गिरधारी सर : या वर्षी रथी महाराठी अशी माणसे आपल्यातून गेली आहेत त्या पैकी दिलीपभाई एक आहेत. त्यांनी बन्याच जबाबदार्यांची कमान उंचावली होती. जैन समाजात त्यांना मान सन्मान होता. त्यांच्या शब्दाला वजन होते. त्यांनी हिंदुत्व निष्ठा जोपासली होती.

श्री. भांदककरजी : दिलीपभाई त्यांच्यापेक्षा वयाने लहान पण मित्रत्वाचे संबंध होते. ते अजातशत्रू होते. खेलकुदचे शिवधनूष्य त्यांनी सहज पेलले होते. कार्यकर्त्यामध्ये विश्वास निर्माण करण्याचा त्यांचा स्वभाव होता.

पंजाब नंशनल बैंकेचे श्री. अजय इराबट्टी : दिलीपभाई त्यांचे चांगले मित्र होते. त्यांच्यामुळे ते वनवासी कल्याण आश्रमाशी जोडले गेले. समाजाची सेवा करण्याची संधी त्यांच्यामुळेच मिळाली.

श्री. युवराजजी लांडे : त्यांची आनंदी वृत्ती, मनमिळाऊ स्वभाव अगदी वाखाणण्याजोगा होता. प्रत्येक वाढदिवसाला फोन करून शुभेच्छा द्यायचे.

श्री. विनायकजी खाडे : दिलीपभाई यांची वनवासी बांधवांबरोबर आत्मीयता होती. प्रेमळ स्वभाव व सर्वांशी आदराने बोलणे असायचे. मोठ्या मानाचे संघटक होते. त्यांचे संकल्प आपण पूर्ण करूया.

श्री. संदीप साबळे : दिलीपभाईनी जनजातीयांना भरपूर मदत केली.

श्री. दत्ताजी जोशी : प्रत्येक बैठकीला ते येत असत. आळंदीच्या बैठकीच्या वेळी दिलीपभाईनी एक माळ त्यांच्या गळ्यात घातली होती, ती अजूनही आहे.

सौ. वैशाली देशपांडे : दिलीपभाई यांचे व्यक्तिमत्व अगदी आनंदी होते. प्रत्येक वाढदिवसाला फोन करत असत.

पुणे महानगरचे बाकीचे पदाधिकारी व कार्यकर्ते यांनी खालील शब्दात त्यांना श्रद्धांजली वाहिली.

स्टेजवर त्यांचे व्यक्तिमत्व उदून दिसायचे. गर्भश्रीमंत असुनही अत्यंत साधेपणा त्यांच्यात होता. सर्वांना बरोबर घेऊन काम करण्याची त्यांची हातोटी होती. कार्यकर्त्यांच्या छोट्याशया कामाची पण ते दखल घ्यायचे व त्यांचा उत्साह वाढवायचे. त्यांना कधीही रागावलेले पाहिले नाही. शालेय निधी संकलनात त्यांची खूप मदत व्हायची. ते बैठकीत असले की चैतन्य असायचे. राजस्थानच्या यात्रेला गाड्यांची सोय होत नव्हती. ती त्यांनी केली त्यामुळेच राजस्थानची यात्रा छान झाली. अलग व्यक्तिमत्व व खूप काम करणारे होते. सगळ्यांचे स्वागत ते आपुलकीने करत असत. नेहमी हसरा चेहरा असे.

त्यांच्या कुटुंबियांनी पण मन मोकळे केले. त्यांचे पुत्र श्री. दिनेशभाई म्हणाले, ह्या प्रसंगी अशा आठवणी सगळ्यांनी सांगून आमचे धैर्य वाढवून शर्ती दिली ह्या बदल धन्यवाद.

श्री. धनेशभाई व मनीषभाई म्हणाले, त्यांच्या कामाची पद्धत, त्यांना मिळालेला एवढा आदर बघून ह्या सर्व कामांना पुढे नेणे हीच खरी श्रद्धांजली असेल. आम्ही आमच्यातर्फे तुम्हाला मदत करू. त्यांची कन्या म्हणाली, आमचे वडील इतके काम करत होते हे आज कळले. इतका आदर सन्मान त्यांना मिळत होता, त्यांचे स्वजन आम्ही नक्कीच पूर्ण करू.

दिलीपभाईच्या अनेक आठवणी आमच्या कार्यकर्त्यांच्या मनांत आहेत. त्या जतन करून त्यांच्याच पद्धतीने कार्यरत राहाणे हीच त्यांना खरी श्रद्धांजली होय!!

संकलन – उषा भालेराव

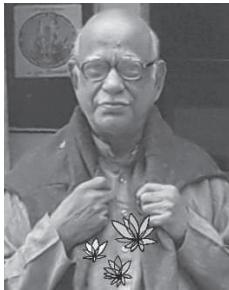
एक आदर्श पूर्णकालीन पारिवारिक कार्यकर्ता

श्रीरामजी और सिताजी १४ वर्ष बनवासके लिये मिलते थे, श्रीराम का चरित्र तो सभीको ही ज्ञात है, उसके बाद अखिल भारतीय बनवासीं कल्याण आश्रम के संस्थापक मा. बालासाहेब देशपाण्डेजी युवावस्थामेही अपनी पत्नी प्रभावती ताई को साथ लेकर अपनी बकालत छोड़के चल पड़े दूर बनांचलमें, जसपुरके घने जंगलमें!

हमने बालासाहेबजीको तो नहीं देखा पर कल्याण आश्रममें आने के बाद एक ऐसा परिवार देखा, जो कै. निशिकान्तजी जोशी दोनोंने बहनोंको सिखाये हैं। आजभी उसका अनुभव आता है !!!

२००५ की बात है... भोसला मिल्ट्री नागपुर में कड़ी धुपके समय अखिल भारतीय वर्ग चल रहा था, जिला संघटन मंत्रियोंका १० दिन का वह वर्ग था, मुझे विर्दभ्र प्रांतके तत्कालीन संघटन मंत्री प्रकाशजी कालने अधिकारियों की व्यवस्था के लिए परतवाडासे बुला लिया था, उस समय मेरी पहिली बार आदरणीय निशिकान्तजीसे मुलाकात हुई। उस समय वे अखिल भारतीय छात्रावास प्रमुख थे। उन्हें मैंने पूछा, आपका कुछ परहेज है क्या; तो वे बोले थे, आप जो बनाएंगे वो मैं खाऊंगा, परहेज कुछ नहीं। उल्टा मुझेहि पूछा, पार्थ इतना छोटा है, आप यहाँ अकेली आयी हो न आजही? उसकी चिंता करो, बाकी लोग भी यहाँ अधिकारी हैं, उन्हें भी पूछो फिर बहोत समय तक उनके साथ बातचीत हुई थी। हमने भास्कररावजीको तो नहीं देखा पर उस समय संघटनके एक अखिल भारतीय अधिकारी इनसे चिंतनशील, सहज, सरल, शांत, निःस्पृह, अनुशासनप्रिय हो सकते हैं, जैसी व्यवस्था हो, वैसे रह सकते हैं, ये उन्हें देखके मेहसूस हुआ। उन्हें उस समय देखनेसे ही अपनेपन का भाव मनमे जागृत हुआ!

बहोत बार माधवी दिदिसे फोनपर बात होती है। उनसे सब जानकारी मिलती थी, इतना सब परहेज था, स्वास्थ्य ठीक नहीं रहता था, फिर भी अपने ध्येयके प्रति वे कितने अंडिग

थे, उनका निरंतर संपूर्ण भारतभर प्रवास चलता था!

शबरी कन्या आश्रम की बहनोंका आवाज अच्छा है, इसीलिए उन्हें हमेशा लगता था कि बच्चोंके आवाजमें कुछ सीढ़ी या कैसेट होनी चाहिये। आज शबरी कन्या आश्रमकी बहनोंकी गीत के लिए जो एक अलग पहचान है, वह सब कर्तृत्व है निशिकान्तजीका ! बहोत सारे संघके गीत वे दोनोंने बहनोंको सिखाये हैं। आजभी उसका

अनुभव आता है !!!

शबरी कन्या आश्रमके बहनोंके संस्कारोंमें, उन्हें तयार करने में निशिकान्तजीका एवं माधवी दिदिका सबसे ज्यादा योगदान है, जो खुद हमने देखा है, अनुभव किया है! अपने कार्य के प्रति कितनी निष्ठा, समर्पित भावना थी उनकी!!! और वहाँ की बहनोंके लिए एक अपेनपन की भावना उनके मनमे थी!

छात्रावासमें जबभी वे आते, पहले पृछते थे मुझे, शबरी के बेर शुरू है ना, क्योंकि वहाँकी बहने चित्रभी बहोत अच्छा निकालती है!, वह रंगीत, सुंदर चित्रमय हस्तलिखित उन्होंनेहीं तो शुरू किया था!!

हम जब रायपुरमें पहली बार आनेवाले थे, वहाँ शबरी कन्या आश्रम में रहनेका निश्चित हुआ था, उस समय नागपुरमें दोनोंको मिलने गए, बहोत सारी संघटनकी बाते बड़ी सहजतासे उन्होंने हमें बतायी थी, वह एक मार्गदर्शनहीं था, हमारे लिए। बहोत सारे अनुभव हैं, उसी अनुभव के आधारपर हम सीखते गए...

४४ सालोंसे निरंतर एक ध्येयसे चलनेवाले परिवारका भलेही एक तारा तन- मन- धन से समर्पित हुआ, शरीर से तूट गया लेकिन हमारे जैसे अनेक परिवार के लिए एक राह दिखाकर चला गया!!! उनके विचार हमे सदैव एक निश्चित ध्येयपर चलने हेतु प्रेरित करेंगे!!

चरैवेति चरैवेति यहीं तो मंत्र है अपना

नहीं रुकना नहीं थकना सतत चलना सतत चलना

वैशाली देशपांडे
कल्याण आश्रम, पांचिम महाराष्ट्र

नोंदे ड सिटील आसावरी प्रौढ शाखेने जनजाती कल्याण आश्रमाचे काम समाजापुढे आणण्याचा प्रयत्न प्रजासत्ताक दिनाच्या निमित्ताने केला.

१९ जानेवारीला स्मार्ट अभ्यासिके चे वितरण भारत विकास परिषद यांच्या सहयोगाने व ज.क.आ. पुणे याच्या समन्वयाने आवेगाव येथील एकूण ६ शाळांत करण्यात आले. श्री. सुनीलजी भोसले उपस्थित होते.

माणगाव येथे ७३ वा प्रजासत्ताक दिनी ज.क.आ. या कोणग प्रांत उपाध्यक्षा सौ. वर्षांताई कोल्हटकर यांच्या गुभहस्ते घजारोहण झाले. ह्यावेळी कोणग प्रांताचे पदाधिकारी व कार्यकर्ते हजर होते.

मावळ तालुक्यातील कोटमवाडी येथे हल्दीकुंकवाचा कार्यक्रम झाला. वेशाली नामाशीरी यांनी कातकरी भाषेत मुलाशी संवाद साधला.

१६ जानेवारीला सावरपाडा येथे कल्याण आश्रमाच्या माध्यमातून RSETI महाराष्ट्रवैकल्पक सहा दिवसाचे कुकुटपालन व रोपवाटिका प्रशिक्षण चालू झाले. २२ महिला व ६ पुरुष उपस्थित होते.

कोसवन परिसर, रातविहीर परिसर तसेच गुही परिसर येथील विविध पाडचावर रिकाम्या सिमेंटच्या गोणींपासून वनराई बंधरे वांधणे चालू झाले आहे.

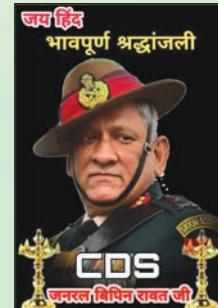
सुचेताताईनी ताहिणी पाडचातील मुलांना कागदाचे पंखे करायला शिकवल्यावर मुले ते पंखे आनंदानी उच धरून नाचवत होते.

शबरीमाता वनवासी कल्याण आश्रम मुलांचे वरातिगृह कनाशी येथे लायन्स क्लब मनाड आणि रागाशिंगी क्लब यांनी ७३ व्या प्रजासत्ताक दिनी अन्नदान्य, कपडे इ. गोषी देऊन साजरा केला.

मध्यप्रदेशातील खरगोन येथे केंद्रीय मंत्री मा. भासती ताई ठाकूर यांनी चालवलेल्या नवंदालय, लेपा पुरवास येथे नोंदवून मध्ये ५० वनवासी मुलांचे उपनयन संस्कार पार पडले.

२६ डिसेंबर रोजी वनवासी कल्याण आश्रम रथापना दिनाच्या निमित्ताने झालेल्या भागशः बैठकी

२६ डिसे. २०२१ कोथस्ड येथील बैठकीत सौ. लिमये यांनी प्रास्ताविक केले, श्री. कुलकर्णी व श्री. गुलाबणी यांनी उद्घाधन केले व श्री. सरमुकादम यांनी अनुभवकथन केले.

२६ डिसे. २०२१ कसवा भागाचा व.क.आ. स्थापना दिवस मोतीबाग येथे संपन्न झाला. विषय मांडणी श्री. महेशजी भुस्कुटे यांनी केली. ४० उपस्थिती होती.

२६ डिसे. २०२१ मिंगड रोड बैठकीत श्री. मिलिंद करमरकर यांनी प्रास्ताविक केले व आभार मानले. श्री. विनायकखाडे यांनी उद्घाधन केले.

२६ डिसे. २०२१ हडपसरमधील बैठकीत प्रास्ताविक अनिरुद्ध पेंडसे, व.क.आ. आणि बालासाहेब देशपांडे यांचेबदल वैभवजी खटावकर यांचे ऊद्घाधन झाले. सूत्रसंचालन प्रकाश जोशी यांनी केले.

२६ डिसे. २०२१ विवेचाडी येथील बैठकीत कुमुद कुलकर्णी यांनी प्रास्ताविक, कीर्ती देशपांडे यांनी उद्घाधन व दीसी कीरती समारोप केला.

२६ डिसेंबर पाषाण येथील वीर हनुमान प्रभात शारवेत व.क.आ. स्थापना दिवस संपन्न झाला. श्री. गिरीशजी काळे यांनी विषय मांडला, श्री. रत्नाळीकर यांनी नियोजन केले.

यापैकी आपण नक्कीच काहीतरी करू शकाल !

- ◆ रु. ३०,०००/- ३० विद्यार्थ्यांचा एका वसतिगृहाचा एका महिन्याचा खर्च. ◆ रु. १०,०००/- वार्षिक देणगी देऊन एका वनवासी विद्यार्थ्याचे पालकत्व. ◆ शुभप्रसंगी व प्रियजनांच्या आठवणी प्रीत्यर्थ प्रासंगिक देणगी. ◆ आश्रमाच्या कार्यासाठी वेळ. ◆ आश्रमाच्या वैद्यकीय केंद्रासाठी आवश्यक औषध संकलनास मदत. ◆ वनवासी परिसरास सांस्कृतिक भवन उभारणीस सहाय्य-सहभाग. ◆ कल्याण आश्रमाच्या केंद्रास नियमीत / प्रासंगिक सहकूटूं भेटी. ◆ वनवासी कलेस प्रोत्साहन - भेटकार्ड, दिनदर्शिका व राख्या विकत घ्याव्यात. ◆ वस्तुरूप देणगी-शालेय विद्यार्थ्यांसाठी गणवेशाचे कापड व अन्य शालेय साहित्य, धान्य व अन्य मदत. ◆ एका आरोग्य रक्षकाचा वर्षाचा खर्च रु. १०,०००/- आमच्या संस्थेस 80G सवलतीची मान्यता आयकर विभागाने त्यांचे पत्र संदर्भ क्र. एनएसके/ सी आय टी - आयटी/१२ ऐ - 80G/२०११-१२/२३५/दि. १८/०४/२००१ नुसार दिलेली आहे. चेक वा ड्राफ्ट वनवासी कल्याण आश्रम महाराष्ट्र या नावाने काढावा. बँकेचे नाव - बँक ऑफ महाराष्ट्र, शाखा : टिळक रोड, पुणे - ३०. खाते क्र. : 20057038836 IFSC-CODE-MAHB0000041